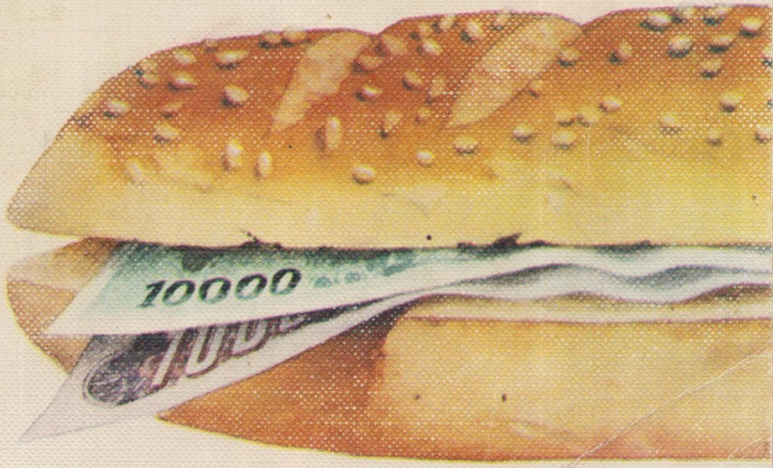
YALÇIN DOĞAN

IMF KISKACINDA TÜRKİYE

1946-1980

2. Basım

IMF KISKACINDA TÜRKİYE

(1946 - 1980)

IMF Kıskacında Türkiye, Yalçın Doğan / 2. Basım, 1986 Ocak / Kapak, Erkal Yavi / Kapak Baskısı, Özyılmaz Matbaası / Dizgi - Baskı, Yaylacık Matbaası / Cilt, Tekin Ticaret / Kitabı Yayımlayan, Tekin Yayınevi, Ankara Cad. No. 51 - İstanbul Tel. : 527 69 69

YALÇIN DOĞAN

IMF KISKACINDA TÜRKİYE (1946-1980)

TEKİN YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

İkinci Baskıya Önsöz 11

Giriş 15

Ecevit'in İlk Deneyi 25

Devalüasyonlar Savaşı: IMF'nin Kuruluşu 40

Türkiye'nin IMF'ye Üye Oluşu 54

Tahtakale'nin Doğuşu 78

İsyanla Birlikte Ertelenen Devalüasyon: 1956 92

IMF Gölgesinde Önemli Yasalar 107

«Şaibeli» Devalüasyon 1970 116

Büyük Tuzak: DÇM İktidarı 126

Çok Yönlü Kapan 143

Sonuç 174

Ek 177

Küçük IMF Sözlüğü 203

ÖNSÖZ

Ankara'dan Paris'e kalkan uçak kim bilir kaçıncı kez bir Maliye Heyetini daha heyecandan heyecana sürükleyen maratona götürüyordu. Paris'te, Türkiye'nin borçlarının ertelenmesi ve yeni kredi bulma olanaklarının tartışılacağı yeni bir «taahhüt (pledging) toplantısı yapılacak ve verilen üç-beş yüz milyon dolar yine kimbilir iç politikada nasıl polemiklere yol açacaktı. İç politikada kısır, verimsiz ve hele de son yıllarda artık halkı bıktıran boyutlara varan siyasal çekişmeler Pompei'nin son günlerini andırırken, Paris'e giden heyete yirmiye yakın ülke yeniden Waşington'un, yani IMF'nin yolunu gösterecekti. Evet borç verilecekti. Ancak koşul, IMF ile anlaşmaktı.

Kırk yıla yakın süredir sürüp giden bu trafik gerçekte bir «gelişme» yerine, ortaya bir «kısır döngü» çıkarmış ve 1980'lere gelindiğinde ekonomi ve siyasal yaşam tam bir kilitlenme noktasına varmıştır. Bu kilitlenme, sisteme ilişkin arayışları son yıllarda yeniden hızlandırmış görünmektedir. Belki son yıllarda özellikle aydınlar bir «bekleme» dönemine girdiyse de, halkta, bağlı bulunulan sistemin özünü kavramaya yönelik çabaların arttığı gözlenmektedir. Sistemin kendi mantığı nedir ve bu nasıl işlemektedir?.. İşte, bu temel sorudur ki, beni kısaca IMF harfleriyle bilinen Uluslararası Para Fonu üzerinde bir araştırma yapmaya yöneltti. IMF'nin önerileri ve bu öneriler doğrultusunda izlenen ekonomik politikalar bilinmeden, bu politikalara yön vermiş olaylar gün ışığına

çıkmadan sistemin çarkları tam anlamıyla kavranmış olamaz. Çünkü IMF Türkiye'nin bağlı bulunduğu kapitalist sistemin vazgeçilmez bir aracıdır. Türk Hükümetlerinin kırk yıla yakındır aldıkları her türlü siyasal ve ekonomik kararlarla yüzde yüz bağlantılı bulunan Türkiye-IMF ilişkilerini su yüzüne çıkarmadan, aslında «ekonomik bağımsızlık» kavramında özetlenen tarihsel ve sınıfsal kavganın da özüne inmek güçleşir. Türkiye-IMF ilişkilerinde sadece emperyalizmin Türkiye üzerindeki baskısı değil, aynı zamanda alınan kararlarla ve ilişkiler sistemi ile yerli ve dışa bağlı burjuvazinin de çıkarlarının nasıl ortak paydalar taşıdığı bu ilişkilerin aydınlatılmasıyla açıklık kazanmaktadır.

Türkiye-IMF ilişkilerini, olayların perde arkasını ortaya koymak, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini sergilemekle de eş anlamlıdır. Türkiye'nin IMF ile ilişkilerine baktığınızda neler görmezsiniz ki! Haşhaş ekimine konulan sınırlamalar, ATAŞ Rafinerisinin devletleştirilmesindeki engeller, uluslararası bankaların kök söktürmeleri, 440 sayılı Kamu İktisadi Kuruluşları (KİT) Yasasının arkasındaki damga, Dünya Bankası uzmanlarının Başbakanların odalarından kovulmaları, Dövize çevrilebilir Mevduat (DÇM) hesaplarının kimler hesabına, nasıl işlediği, Türkiye'nin ikili anlaşmalarına karşı çıkılması, «Kardeş Ülke» Başbakanlarının Ankara'ya yine de Waşington'un yolunu göstermeleri...

Otuz yılı aşkın süredir perde arkasında kalmış olaylar hep bu ilişkiler sisteminin ürünüdür. Türkiye 1947 yılında IMF'ye girmiş ve 1947-1980 arasında tam onüç «stand-by» (destekleme) anlaşması imzalamıştır. Bunlardan ilki 1958 yılında imzalanmış ve devalüasyonla sonuçlanmış, dokuzu 1961-1969 arasında yapılmış, onbirinci «stand-by» ile 1970 devalüasyonu gerçekleşmiş, onikinci ve onüçüncü anlaşmalar 1978 ve 1979 devalüasyonlarını getirmiştir. 1980 yılı-

nın ilk yarısı yaklaşırken ondördüncü anlaşmanın hazırlıkları yürütülmektedir.

Türkiye IMF'ye 1947 yılında üye olmasına rağmen, kitap başlangıç tarihi olarak 1946'yı almıştır. Çünkü, Türkiye tarihinde ilk kez 1946 Eylülünde devalüasyona gidilmiş ve bu ilk devalüasyon IMF'ye üye olmanın «ön hazırlığını» oluşturmuştur. Bir başka deyimle, IMF'ye daha üye olmadan IMF koşullarına uyum başlamıştır.

IMF ile ilişkilerde yalnız Türkiye'nin değil, azgelişmiş öteki ülkelerin de acı deneyleri bulunmaktadır. Örneğin, «IMF ile ilişkilere girip devalüasyon yapan ülkelerdeki hükümetlerin yüzde otuzu hemen düşmüştür. Yüzde 14'ü, ancak bir yıl dayanabilmiştir. Devalüasyonu yapan Maliye Bakanlarından yüzde 60'ı politikayı bırakmak zorunda kalmış, bunlardan yalnız biri, İngiliz Maliye Bakanı James Callaghan, sonradan Başbakan olmuştur. Devalüasyonla birlikte uygulanan politikalar, ayrıca bu ülkelerde büyük sosyal çalkantılara yol açmıştır» (R. Cooper, Currency Devaluation in Developing Countries, s. 28-29).

Acı deneyler ise, türlü türlüdür. Ayrıca çok yönlüdür. Türkiye'de dış olayların yoğunlaşması, basın özgürlüklerinin sınırlanması «ilginç rastlantılarla» hep IMF'ce önerilen devalüasyon dönemlerine gelir takılır. Bunca önemine karşın, ne yazık ki, Maliye Bakanlığında bu ilişkilerin sistematik bir biçimde düzenlendiği doğru dürüst bir «IMF Dosyası» bile yoktur. Yazışmalar kaybolmuştur. Tutanaklar eksiktir. Onlar bir yana, Türkiye'nin IMF ile yaptığı anlaşmalar (standby) bile kaybolmuş, geçen yıl IMF'den «yeni bir takım» istenmiştir.

Türkiye-IMF ilişkilerinin tarihsel geçmişini perde arkasında kalmış olaylarla gün ışığına çıkarmak amacıyla hazırlanan bu kitap, dönemler itibariyle çeşitli görevlerde bulunmuş bakan, müsteşar, genel müdür, danışmanlarla uzun uzun görüşülerek ve eldeki belgelere dayanılarak ortaya çıkmıştır. Bir olay, bir baş-

ka kişiye ya da belgeye dayanarak doğrulatılmaya çalışılmıştır. Böylesine önemli bir konuda Türkiye'de bir «tek kaynak» yoktur. Onun içindir ki, bu kitap «ilk kaynak kitap»tır. Burada Türkiye'nin iktisat tarihi yazılmak istenmemiştir. Burada Türkiye'nin iktisat tarihine, hatta Türkiye'nin IMF ile olan ilişkilerine kuramlar da getirilmemiştir. Burada ilişkiler sistemi ve bunun bağlantıları sergilenerek, Türkiye'nin içinde bulunduğu kıskaç hemen tüm boyutları ile ele alınmaya çalışılmıştır. Bu konuda ilk kitap olması nedeniyle kuşkusuz eksiklikler vardır. Ele geçmemiş belgeler olabileceği gibi, yaklaşık bir yıllık çalışmanın ürünü olmasına karşın, yine de hâlâ perde arkasında kalmış olaylar bulunabilir. Ancak, çok önemli bir olayın ya da kararın perde arkasında saklı kaldığını sanmıyorum. Bunu da, mutlaka olaylara karışmış, hangi siyasal inançta olursa olsun, her düzeydeki görevlinin gösterdiği anlayışa borçluyum. Yaşamlarını sürdürmekte olan Demokrat Partililerden, CHP'lilere, partisizlerden Adalet Partililere dek her düzeyde görev yapmış bulunanlar böyle bir kitabın yayımı için her türlü kolaylığı göstermişlerdir. Gerek ellerindeki belgeleri sunarak, gerek karıştıkları olayları dile getirerek bu çalışmaya unutulmaz katkılarda bulunmuşlardır.

Onun içindir ki, bu kitap gerçekte ortak bir çabanın ürünüdür. Ben yalnızca bugüne değin hiç el atılmamış bir konuyu derlemeye çalıştım. Eksikler ve hatalar elbet benim sorumluluğumdadır.

Yalçın DOĞAN
Haziran 1980, Ankara

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

1970'li yıllarla birlikte uluslararası bir kurum sadece Türkiye'de değil, dünyanın diğer az gelişmiş ülkelerinde de birdenbire ön plana çıktı. Kendinden en çok sözü edilen kurumların başında geldi. Bunun hemen ardından da bu kurumla ilgili teorik ve pratik kitaplar dünyada birbirini izlemeye başladı.

Kısaca «IMF» olarak bilinen Uluslararası Para Fonu az gelişmiş ülkelere önerdiği ekonomik reçetelerle üzerinde en çok tartıştıran ve hakkında en çok bilgi edinilmek istenen bir kuruma dönüştü. IMF'nin kendi iç işleyişi, tarihi uygulamadaki kuralları, hatta bürokratik mekanizmaları bile dünyada merak konusu olurken, önerdiği reçetelerin en gelişmiş ülkelerde yarattığı siyasal ve sosyal etkiler dünyanın hem etkin kurumlarını, hem de diğer ülkelerini doğrudan incelemelere yöneltti. Bu incelemeler bir yandan IMF ile ilgili üye ülkelerin tarihsel ilişkilerini ortaya koyarken, bir yandan da önerilen reçeteler sonucunda o ülkelerde görülen ekonomik ve sosyal değişimleri içerdi. İşte «IMF Kıskacında Türkiye, 1946 - 1980» böyle bir gereksinim sonucunda kaleme alındı.

1980 yılında ilk kez yayınlanan kitap, Türkiye ile IMF arasında yaklaşık 35 yıllık ilişkilerin tarihini, olayları, gelişmeleri ve bunların o dönemlerde Türkiye üzerine etkilerini araştırma amacını güttü. 1970'lerde kendinden on yıl boyunca en çok sözü edilen bir kurum hakkında, o tarihlerde Türkiye'de tek bir kaynak bulunmayışı, beni böyle bir araştırmaya itmiştir. Bir

yıllık çalışma sonucunda 1980 yılında ortaya bu kitap çıkmıştı.

Kitabın yayınlanması Türkiye'nin ilginç bir dönemecine rastlar. 1980' yazı'nda yayımlanan kitap ilk çıktığında hemen ilgi gördü. Ancak, bu ilgi kısa sürdü. Çünkü Türkiye kendi tarihinde benzerleri bulunmasına rağmen, tarihinin yine de benzeri olmayan bir dönemine adım atıyordu: 12 Eylül dönemi... Kitap bir başka dünyayı sergileme amacını taşırken, 12 Eylül'le birlikte Türkiye çok başka bir dünyaya adım atıyordu. İlgi alanları, irdeleme merakı, insanın kendisini ve toplumu anlama isteği yön değiştirdi. Türkiye'nin gündemi değişmişti kısaca.

Buna rağmen, kitap bir yıla varmadan ikinci baskısının sınırına geldi. Ama, ülkenin o günkü koşullarında ikinci baskıyı pek düşünmedim. Çünkü, «IMF ile ilişkiler» artık gündemin ana maddeleri arasından çıkmıştı. Üstelik 24 Ocak Kararlarından sonra IMF ile Türkiye ilişkilerinin belli bir yörüngeye oturması belki de konunun cazibesini ortadan kaldırmıştı. Türkiye bir yandan artık sonunda kabul ettirilmek istenen piyasa ekonomisini içine sindirmeye çalışırken, öte yandan da üzerinde düşünmek zorunda kaldığı siyasal kavramları irdeleme peşine düşmüştü. Demokrasi, askeri müdahaleler, siyasal partiler, parlamentonun anlamı, temel hak ve özgürlükler... Artık bu kavramlar üzerinde uzun uzun düşünmenin zamanı gelmişti. Yıllardır sözü edilmekte ve zaman zaman içiçe yaşanmakla birlikte, yine de bu kavramlar çevreledi günlük yaşamımızın büyük parçasını. IMF bir anlamda ikinci plana düştü. Dolayısıyla IMF ile ilişkiler de ikinci planda ele alınır oldu.

Aradan beş yıl geçtikten sonra, kitabın şimdi ikinci baskısı çıktı. Peki, şimdi IMF ile ilişkiler yeniden ön plana mı geçti? Hayır. Ne var ki aradan beş yıl geçtikten sonra «IMF Kıskacında Türkiye» yeniden aranır oldu. O zaman ne oldu da, beş yıllık bir aradan sonra kitap ikinci baskıya geçti?.. Sanırım toplum

yavaş yavaş «12 Eylül Şoku»nu atlatmaya başladı. Var olan kavramlar, kurumlar yeniden kendilerini bulmaya çalışıyor. Kendini bulma da önce tarihe dönmekle eş anlamlı hale geliyor. 12 Eylül üzerinde düşünürken 24 Ocak Kararları üzerinde düşünmek istiyor, 24 Ocak Kararlarını irdelerken bu kez biraz daha geriye gitmek zorunlu hale geliyor. O zaman da Türkiye ile IMF arasında 35 yıllık ilişkilerin öyküsü tazelenmek isteği ile karşı karşıya kalıyor.

Bu kitabın beş yıllık aradan sonra yeniden aranır hale gelmesi, sanırım böyle bir amaçtan kaynaklanıyor. 1980 - 1985 arasında Türkiye ile IMF arasında hiç bir gelişme olmadı mı? Elbette oldu. Ancak, bu ilişkiler başka çerçeve içinde gelişti. Bunların bir bölümü farklı kitaplarda ele alındı. Bununla birlikte ele alınmayan yönler hâlâ var, ama, rastlanılması gereken bu yönler bugün başka bilgiler ve başka araştırmalarla bütünleşmek zorunda. Yani, bu kitabın konusu olan ilişkilerin, devamı niteliğinde değil. Önemli değişikliklere uğramış bulunan Türkiye - IMF ilişkileri geçmişin devamı olmaktan uzak bir öz ve içerik taşıyor. Bu nedenle aradan beş yıl geçtikten sonra, son beş yılın gelişmelerini «bir devam» niteliğinde buraya aktarmak yanlış olur.

Çünkü, artık «kıskaçlar» değişti, ama, bu değişikliği yakalayabilmek için belki biraz gerilere gitmek gerekiyor. En azından bu zorunluk bugün yeniden hissediliyor...

Yalçın Doğan
Aralık 1985 - Ankara

GİRİŞ

Önündeki kâğıtları sinirli davranışlarla ters yüz eden Woodward öne doğru çıkmış dişleri ve ince dudakları arasından herkesi şaşkına çeviren tümcelerini sıralıyordu:

«Gerçi Demirel Hükümeti'nin aldığı kararlar cesurdur. Ekonomiyi bu kararlarla belli bir düzlüğe çıkarmayı öngörmektedir. Ancak, işte aradan geçen iki ay içinde fiyat artışları eskiye göre daha da hızlanmıştır. Ocak sonunda gerçekleştirilen yüzde 33'lük devalüasyon bugün artık anlamını yitirmiştir. Ekonominin dışsatım gücünde hiçbir ilerleme görülmemiş ve Türkiye yeni bir devalüasyonun eşiğine gelmiştir. Kararlar ne fiyat artışlarını, ne de Türk Lirasının yeni kurunu saptanan düzeyde tutabilmiştir. Kur, fiyat artışları ve dışsatım açısından bakıldığında, Türkiye'nin içinde bulunduğu güçlüklerin aşılmadığı kesinlikle ortaya çıkar».

26 Mart 1980 tarihinde Paris'te onyedi OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ülkesinin önünde söylenen bu sözler, AP Azınlık Hükümetinin, belli bir süre için de olsa, umutlarını bir anda siliyor ve iktidar iç politikada önemli sonuçlar doğurabilecek bu sözler karşısında susmakla yetiniyordu. Türkiye'ye yeniden borç vermek için toplanmış bulunan onyedi ülke ise, «teknik nedenler»in varolduğu gerekçesiyle önceden vermeyi açıkladıkları yardımı erteliyorlardı.

Paris'teki «Muette Şatosu» yıllardır bu tür toplantılara tanıklık etmişti. Boulogne Ormanlarının hemen kenarında uzanan OECD yapısı iki ayrı bloktan oluşmaktaydı. İlki geçen yüzyıldan kalma ünlü «La Muette Şatosu», kı-

sadece «Şato» diye anılan yapı. İkincisi de, «Şato»dan alttan bir tünelle, üstten de bir bahçe ile bağlanan «modern» yapı, «OECD'ye bağlı ülkelerin sekretaryasının ve bu örgüt içinde tüm ilişkilerinin eşgüdümünün sağlandığı OECD yapılarında kim bilir kaç «yardım açıklanması» toplantısı yapılmış, ancak hiç birinde Türkiye'nin düştüğü acıklı duruma rastlanmamıştı. Aylardır büyük propagandalarla yürütülen «yardım geliyor» havası IMF Türkiye Masası Şefi Charles Woodward'un sözleriyle bir balon gibi sönüyor ve resmen Başbakanlık Müsteşarı, aslında gölge başbakan görevini yüklenmiş bulunan Turgut Özal renkten renge giriyordu.

Demirel 1979 sonlarında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk azınlık hükümetini kurduğunda, herkesin aklında aynı soru işareti vardı. «Demirel neye güvenip iktidara geliyor?.. Sadece bir yıl için zorunlu olan 3,5 - 4 milyar doları nereden bulacak?.. Bu parayı bulmadan iktidara nasıl gelebilir?».

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in on yıla yakın süren başbakanlık deneyimlerinden hareket edenler, ülkenin döviz bunalımının doruğunu yaşadığı bir dönemde, onun bu soruları çözmeden iktidara gelmeyeceğini hesaplıyorlardı. Demirel'in bu hesabı yapmadan iktidar olmayacağını hesapladığını sanıyorlardı. Ve büyük bir yanılgıya düşüyorlardı. Çünkü eldeki tüm veriler ve göstergeler Demirel'in böyle bir hesabı ya yapmadığını ya da yaptığı hesapta yanılgılara düştüğünü gösteriyordu. Bu verilere inilmesine gerek kalmaksızın halk 1980 kışını nasıl geçirdiğini hiçbir zaman unutmayacaktı. Petrolsüzlükten ve kömürsüzlükten büyük kentlerde oturanlar son yılların en soğuk geçen kışında tir tir titremişler ve döviz bulunmadığı için ülke nerdeyse «soğuktan insanların öldüğü» bir yer haline gelmek durumuna düşmüştü. O halde para bulmak gerekiyordu. Para bulmak için ise, IMF'den geçmek gerekiyordu.

1980 yılının Ocak sonunda Demirel'in Azınlık Hükümeti Türkiye'nin o güne dek görmediği boyutlarda ve niteliklerde liberal kararlara yönelirken, Türkiye'de son yıl-

larda artık herkes tarafından bilinen bir «araç» yeniden işletiliyordu: Devalüasyon. Ülkeyi en geniş biçimde yabancı sermayeye açan, tekelleşmeyi hızlandıran, orta ve küçük sanayici ve tüccarı ortadan kaldıran kararlara ek olarak Türk Lirası IMF'nin isteklerinin üzerinde ve IMF'nin bile «şaşkınlığa» düştüğü bir oranda - %33 oranında - devalüe ediliyor, Türk Lirası dolar karşısında 47 liradan 70 liraya düşürülüyordu.

Yetmişli yıllarla birlikte «devalüasyonlar zincirinden» geçmeye başlayan Türkiye'de, 1980 yılının dolar karşısındaki 70 liralık değeri çok kimse için aslında tam bir «sürpriz» olmuştu. Daha 1979 Haziran'ında Ecevit Hükümeti doları 47 lira olarak belirleyen devalüasyonu yaptığında, konu üzerinde büyük tartışmalar açılmıştı. Ancak, o devalüasyonun üzerinden yaklaşık iki buçuk ay geçmişti ki, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinde bir iktisat doçenti olan Korkut Boratav Milliyet Gazetesinde bir makale yayınlamıştı. Boratav IMF'nin «bugüne göre pahalı bir döviz kuru anlamına gelecek olan denge döviz kurunu, gerekirse sürekli bir devalüasyonlar zinciri ile gerçekleştirmeyi» amaçladığını vurguluyor ve şöyle diyordu: «Böylece dolar iki yıldan daha kısa bir süre içinde 19 liradan 47 liraya çıkmıştır. Önümüzdeki yıl 70 liraya ulaşması da doğaldır» (Korkut Boratav, IMF'nin Niyetleri ve İthal İkamesi, Milliyet, 27.8.1979, s. 2).

Boratav'ın yaptığı hesap aslında Türkiye'nin 1979 Haziranı ile 1980 ortaları arasındaki fiyat artışları tahminine dayanmaktaydı. IMF'nin herhangi bir ülkeye devalüasyon önerisindeki hesap yöntemi bilinmeyen değildi. Herhangi bir ülkenin dış ticaretinin en yoğun olduğu ülkelerdeki fiyat artışları ortalaması ile devalüasyon önerilen ülkedeki iç fiyat artışları karşılaştırılır; aradaki fark, devalüasyon oranını ortaya çıkarırdı. İç ve dış fiyat artışları arasındaki oran ölçüsünde paranın yeni değeri bulunurdu. Ne var ki, gerek iç ve gerekse dış fiyatların böylesine artarak, liranın çok kısa sürede yeniden %33 oranında devalüe edileceğini ilk hesaplayan Boratav olmuştur.

1980'lerin gölge başbakanıTurgut Özal'ın hesabı ise

başkaydı. 1980 devalüasyonunu gerçekleştiren Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşar Vekili Özal, Demirel'in 1970 yılında yaptığı devalüasyonun da «mimarları» arasındaydı. O tarihte lira dolar karşısında 9 liradan 15 liraya düşürülmüştü. Özal daha sonra görevden ayrılmış ve İstanbul'da bir seminerde 1970 devalüasyonuna ilişkin olarak aynen şunları söylemişti:

«IMF geldi ve bize devalüasyon önererek doların 9 liradan 13 liraya düşürülmesi gerektiğini bildirdi. Biz ise, yaptığımız operasyonun tam yarar sağlamasını düşünerek IMF hesabının üzerine çıktık ve bir dolar 15 lira paritesini benimsedik.»

Özal, benzer mantığı 1980 Ocak devalüasyonunda da kullanmıştı. IMF'nin yaptığı hesaba göre, iç ve dış fiyat artışlarının liranın değeri üzerinde yarattığı düşüklük yüzde yirmi dolayındaydı ve IMF yeni kurun 47 liradan 57 liraya düşürülmesini öneriyordu. Ancak, Özal «birkaç aylık fiyat artışlarının da aynı değer düşüklüğü kapsamında ele alınmasını» savunmuş ve Başbakan Demirel'e 70 lirayı kabul ettirmişti.

İşte, bu devalüasyonu da içeren 24 Ocak tarihli kararlar sonrasında Türkiye Paris'te OECD ülkeleri katında borç aramaya çıkmış, IMF'nin Ankara'da alkışladığı kararların 26 Mart tarihinde Paris'te bir milyar dolar dolayında para getireceği beklenirken, Woodward hiç beklenmeyen bir çıkışla kararları son anda, hem de onyedi ülkenin önünde eleştirmişti. Gerçi, bu konuşmasının hemen ardından aynı Woodward her zamanki dengesizlik örneklerinden birini daha vererek pişmanlık duyacak ve çevresine «acaba çok mu ileri gittim» diye sorabilecekti. Ancak, olan olmuş, 26 Mart «taahhüt» toplantısı, «yardımın açıklanma» toplantısı, 15 Nisan'a ertelenmişti.

IMF'nin Türkiye ile ilişkilerini gözden geçirirken ve içinde bulunulan yıldan geriye doğru bir değerlendirme yapılırken, aslında bu tip olayların Türkiye açısından zaman zaman karşılaşılan türden olduğunu bilmek gerekir. Ancak, bu Türkiye'nin IMF ile ilişkilerinde, yani «ikili» ilişkide söz konusu olabilir. Yoksa, OECD çerçevesinde ön-

ceden açıklandığı halde, ertelenen bir başka yardım toplantısı yoktur. OECD katında Portekiz'e, İtalya'ya, İrlanda'ya ya da herhangi bir ülkeye yardım yapılacağının açıklanacağı toplantı hiçbir zaman ertelemeye uğramamıştır. 1980 Martında Türkiye bu konuda ilk örneği oluşturan ülke olmuştur.

Ertelemenin gerçekte iki yönü vardır. İlki, siyasal nitelik taşır. İkincisi de, Paris'teki toplantıdan iki hafta önce IMF'nin Yönetim Kurulu'na sunulan bir raporla ilgilidir.

14 Mart 1980 tarihini taşıyan bu raporda daha önceden «desteklendiği» belirtilen 24 Ocak tarihli ekonomik kararlar ve bunların sonuçları dile getirilmekte ve şu yargılara varılmaktadır :

«Yüksek enflasyon, yapılmış olan devalüasyonun etkisini ortadan kaldırmıştır. Yetkililer kaynakların, dışsatımı özendirici biçimde kullanımını engelleyen döviz kurunun daha esnek bir hale getirilmesi gerektiğini görmüşlerdir. (...) Ocak ayında kamu kuruluşları ürünlerine yapılan zamlar yaklaşık 400 milyar lirayı bulmaktadır. Buna rağmen, 1980 bütçesi açığının yine de 100 milyar lira dolayında gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu açığın kapatılması amacıyla bir yandan cari harcamaların, bir yandan da kamu yatırımlarının kısıtlanması yoluna gidilmiş, hatta Başbakan yayınladığı bir genelgeyle harcamalarda çok sınırlı davranılmasını öngören bir politika uygulanmasını istemiştir. (...) Devletin yaptığı harcamalar içinde ücretlerin yapısını gözden uzak tutmamak gerekir. (...) Ekonomik politikanın en kritik olduğu ve dikkatle izlenmesi gereken alanını oluşturan toplu sözleşmelerle ücretlerin belirlenmesinde çok duyarlı davranılmalıdır. 1978 yılındaki anlaşmanın başarısızlığı bu noktada yatmaktadır. 1980 yılında alınan önlemlerin başarıya ulaşmasında çok önemli bir etken, yaklaşan toplu sözleşmelerde ücret artışı isteklerine karşı itidalli davranmak olmalıdır. Nitekim hükümet bu amacı sağlamak için ücretlerin endekslenme yöntemiyle belirlenmesini öngören bir yasa tasarısını Parlamentoya sunmuştur. (...) Alınan kararlar kamu kesiminde finansman sorununu geçici olarak çözmüş, ancak kamu kesimi-

nın verimliliğinde bir gelişmeye yol açmamıştır. Öngörülen stabilizasyon programının başarıya ulaşması bir yandan kamu kesiminde açıkların kapatılmasına, bir yandan da ücret artışlarının frenlenmesine bağlıdır» (Document of IMF, EBS/80/56, s. 3-12).

Ücret artışlarının sınırlanmasının yanısıra, ele alınan bir başka konu, kamu kesimindeki finansman sorununun çözümü dışında, yani zamlar dışında, kamu kesiminin etkin çalışması idi. IMF'nin değinilen raporu benzer biçimde «kamu kesiminin etkinliğinin de önem taşıdığını» (a.g. r., s. 7) vurguluyordu. IMF'nin bilinen reçetelerine göre ise, «kamu kesiminin etkinliğinin» ancak bir tek koşulu olabilirdi: kamu kesimine hiç bir yeni işçi ya da memur almamak; varolan işçi ve memurların da sayılarını azaltmak.

IMF'nin Türkiye'ye, OECD'de tam yardım toplantısının yapılmakta olduğu bir sırada ve o toplantıdan hemen önce böyle bir rapor yazması, bununla da kalmayıp raporun ayrıntılarını uluslararası sermayenin yaygın organlarıyla dünya kamuoyuna duyurması, öyle pek geçiştirilecek olay değildir. Konuya biraz daha yakından bakıldığında, OECD çerçevesi içinde olmasa da, benzer örnekleri görmek olanaklıdır.

Örneğin, 1966 yılında IMF gerek Brezilya'ya, gerekse Arjantin'e benzer önerilerde bulunmuş, «kamu işletmelerinin verimliliğinin arttırılması» amacıyla «devlet mülkiyetindeki işletmelerden ve kuruluşlardan mavi ve beyaz yakalı işçileri kitleler halinde atmak yoluyla devlet bütçesini ayarlamayı önermiştir. Eğer Arjantin bu öneriyi kabul etmiş olsaydı, fabrikalardan ve inşa halindeki kuruluşlardan 400.000, sendika örgütlerinden 180.000, çiftliklerden ve haralardan 50.000 mavi ve beyaz yakalı işçinin atılması gerekecekti» (V. Vahruşev, Yöntemleri ve Manevralarıyla Yeni Sömürgecilik, s. 312 - 313). Aynı öneriyle Brezilya'da 70.000 demiryolu işçisinin görevine son verilmiş. Arjantin bu öneriyi geri çevirirken, Brezilya dışında Uruguay «ve başka bazı ülkeler de bunu kabul etmek zorunda kalmışlardır» (a.g.k. aynı yerde).

Kamu kesiminin etkinliğinin arttırılması ve ücretlerin dondurulması IMF'nin bilinmeyen reçeteleri değildir. Azgelişmiş ülkelere sürekli devalüasyon önermek ve bunun hemen arkasından ücretlerin dondurulmasını gündeme getirmek kapitalist ekonominin temel kuralları arasındadır. Fiyat artışlarının genellikle ücret artışlarından kaynaklandığı özellikle Latin Amerika ülkelerine ısrarla vurgulanan önerilerin başında gelir. «IMF'nin ücretlerin dondurulması istemi, ilk ve en başta emekçilerin sömürülmesi yoluyla mümkün olan en yüksek kârların elde edilmesine ve enflasyondan avantajlar sağlanmasına yöneliktir» (Vahruşev, s. 310).

Konu 1980 başında artık Türkiye'ye de getiriliyordu. Ve 1980 Türkiye'sinde ne yazık ki «sol adına» ortaya çıkan öğretim üyeleri, gerek İstanbul'da, gerekse Ankara'da yazdıkları yazılarda ve katıldıkları açık oturumlarda IMF'ce önerilen önlemleri «akılcı» buluyor, bu önlemleri «kapitalizmi geliştirici» olarak niteliyorlardı.

Aydınların karanlıkta kaldığı bir dönemde çeşitli sapmaların belki de, olağan sayılması gerekir. Aslında, IMF'nin de verilecek yardımı ertelemesi olağandır. Örneğin, Brezilya için 1961 ve 1965'te, Arjantin için 1962 ve 1965'te ve Şili için 1965'te önceden söz verildiği halde, yardımlar IMF tarafından son anda ertelenmiştir. Ancak, Türkiye için yapılan ertelemenin ilginç yanı, bunun OECD çerçevesinde gerçekleşmiş olmasıdır.

Belli bir takım ekonomik gerekçeier ileri sürerek, yardımın (borcun) ertelenmesinin arkasında yatan nedir... Ekonomik gerekçeler 14 Mart Raporunda açıkça dile getirilmiştir. Ya asıl önem taşıyan siyasal nedenler?..

26 Mart'ta borç verilmesinin ertelendiği tarihten borcun gerçekleştiği tarihe dek geçen yirmi günlük süre içinde AP Azınlık Hükümetinin Batı ile ilişkilerine bakıldığında, bu «neden» de ortaya çıkar. Yirmi güne Demirel üç ayrı anlaşma sığdırmayı başarmıştır. Bunlardan ilki, ABD ile imzalanan «Savunma İşbirliği Anlaşması», ya da bilinen deyimiyle Amerikan üslerinin kullanımının uzatılmasını öngören anlaşmadır. Türkiye'deki Amerikan üsleri bu an-

laşmanın uzatılmasıyla beş yıl daha ABD'nin kullanımına açılmıştır. Hem de ne zaman?.. Orta Doğu'da son derece yoğun savaş rüzgârları eserken. İran ile Irak birbiriyle savaşa tutuşmuşken. İran ABD ile büyük bir çatışmaya girmişken. ABD üslerinin kullanımı sonucunda Türkiye'nin çok ağır sorumluluklar altına girebilmesi her an olanaklıyken.

Yirmi günlük arada imzalanan ikinci anlaşma «Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması»dır. Bu anlaşmayla Türkiye nükleer silahların değil, ama onlar da dahil olmak üzere, nükleer adına ne varsa, her türlü nükleer malzeme, işletme aracı, hammadde ve bunun kullanımını başka ülkelerin denetimine bırakıyordu. Adı «nükleer silah» olmakla birlikte, anlaşmanın maddelerine bakıldığında, bunun «silah» dışında, nükleer bir sanayinin ve gelişmenin hemen tüm alanlarını kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye bu gelişmelerde imzasını attığı anlaşmayla «iradesinin serbest oluşumunu» Batı'ya bırakmaktadır.

Yardımın gerçekleşmesine dek geçen süre içinde imzalanan bir üçüncü anlaşma daha vardır ki, Batı'dan gelen borcun tümü sanki buraya harcanmak üzere alınmıştır. Batı Dünyası çok uluslu karayolu şirketlerine son yıllarda yeni bir iş alanı daha bulmuştur. Yeni bir «düş» daha gerçekleşecektir. Baltık Denizinden başlayarak tüm Avrupa'yı ve Asya'yı boydan boya geçen ve sonunda Hindistan'da Hint Okyanusu'na uzanan bir karayolu yapımı. «Avrupa Transit Karayolu» adındaki bu projeye Türkiye işe bu kısacık süre içinde «evet» demiştir. Belirtilen bu «transit karayolu» nun Türkiye'den geçen bölümü Türkiye tarafından yapılacak, maliyetini Türkiye karşılayacaktı. Bir başka deyimle, Batı'dan alınan para aşağı yukarı ancak bu karayolunun yapımına yetecektir.

Ücretlerin dondurulmasından ABD Savunma İşbirliği Anlaşmasına, sürekli devalüasyondan Avrupa Transit Karayoluna, nükleer silahların yayılmasını önlemekten kamu kesiminin verimliliğinin arttırılmasına... Ve bunların tümünden IMF'ye... IMF-Türkiye ilişkilerine...

Gerçekte, tüm bu ilişkiler sistemi IMF'den soyutlanamaz. Salt Türkiye'de değil, dünyada diğer ülkelerdeki örneklerden de hareket edildiğinde soyutlanamadığı belirginleşir. Kaldı ki, konu Türkiye-IMF ilişkileri olduğuna göre, yine Türkiye sınırlarında kalıp şimdiye dek söylenenleri yine IMF'nin kendi ağzından kanıtlamak olanaklıdır ve de gerekir.

1978 Kasımında Türkiye Masası Şefi Woodward, İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu ile Devlet Yatırım Bankasında bir görüşme yaparken, konu IMF'nin sadece ekonomik değil, siyasal ilişkilerine ve etkilerine de gelir. Woodward orada Bulutoğlu'na şu tarihsel sözleri söyler:

«Bizi herkes, her ülke kendi iç işlerine karışmakla suçluyor ve öyle görüyor. Ancak, konunun iki yönü var. Biri uluslararası bankalar. Diğeri başka ülkeler ve hükümetler. Bankalar paraları için güvence arıyorlar. Verdikleri borçlar için güvence arıyorlar. Ve önemli bir güvence olarak bizi görüyorlar. Hükümetler ise, başka bir yol izliyorlar. Hiçbir hükümet kalkıp size belli bir politikayı doğrudan önermez. Ama, bu önerileri gelip bize söylüyorlar, gidip şunları söyleyin, diyerek. Bize empoze edilen politikaları da, biz size ve anlaşmaya oturduğumuz ülkelere empoze etmek, aktarmak zorundayız».

Woodward'un sözlerine herhangi bir yorum eklemeye gerek yoktur. MF'nin işlevi bu sözlerde çok açık ve seçik biçimde dile getirilmektedir. Yardımın neden ertelendiği ve yirmi gün sonra neden gerçekleştiği yine bu sözlerle ve verilen örneklerle açıklık kazanmaktadır.

ECEVİT'İN İLK DENEYİ

Yok. Artık bu kadarına da dayanmak olanaksızdı. Saatlerdir süren eleştiriler karşısında Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu yumruğunu masaya vuruyor ve ayağa kalkıyordu :

«Ne demek istiyorsunuz?.. Siz beni Batı'ya teslim olmakla ve iktidarın hayatıyla oynamakla mı suçluyorsunuz?..»

Saat geceyarısını geçiyordu. 27 Şubat 1978 akşamı saat 21'de başlayan toplantıda Türkiye'nin önünde yeni bir dönem açabilecek ekonomik kararlar tartışılıyordu.

Müezzinoğlu'nun yumruğunu vurduğu masada Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, Devlet Bakanı Hikmet Çetin, Ticaret Bakanı Teoman Köprülüler, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Orhan Alp, Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu, DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç, DPT İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Oktar Türel, Maliye Bakanlığı Müsteşarı Vural Güçsavaş, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Şeref Durugönül ve Hazine Genel Müdürü Aysel Öymen oturuyordu.

1978 başında onbir bağımsız milletvekilinin desteği ile iktidara gelen CHP'nin bu, ilk «iç kabine» toplantısıydı. Ecevit «büyük umutlarla» girdiği 1977 seçimlerinde en yüksek oyu almasına rağmen, tek başına hükümet kuracak güce, milletvekili sayısına erişememişti. Bir aylık hükümet denemesinden sonra iktidarı yeniden Milliyetçi Cephe maceralarına bırakıyor, ancak o maceranın yaklaşık beş aylık ömrünün sonunda Cumhuriyet Tarihinin hiç-

bir siyasal partiye ve kişiye göstermediği destekle Başbakan oluyordu. Halkta «tamam, artık kurtulduk» imajı, CHP ağırlıklı kabinedeki tüm bakanlara da yansımıştı.

Türkiye yeni bir dönemin eşiğindeydi.

1975-1978 gibi üç yılı aşkın bir sürede ülke, değil Cumhuriyet Tarihinin, nerdeyse Osmanlı döneminin son yıllarını aratır ekonomik bir bunalım içindeydi. İçerde ve dışarda mali saygınlığı sıfıra inmiş, dünyanın her yerinde «ne zaman iflasını açıklayacak» diye beklentilerin günü gününe Ankara'ya iletildiği, dış borçların toplam yurt içi gelirinin üçte birine eşit bir yüke ulaştığı ortamdan sıyrılmanın hesaplarını yapıyordu Ecevit ve ekibi. 14 milyar dolarlık dış borç, bunların ödeme süreleri, anapara ve faizleri dışında, Merkez Bankası kasalarının tamtakır olduğu, alacaklıların kapıya dayandığı, dövizi ödenmediği için komşularının elektrik kesme tehditleri (*) ile yaşayan Türkiye'nin önünde sanki yepyeni bir dünya uzanıyordu. «Sihirli bir el» düğmeye basacak, ülkenin önündeki tüm engeller kalkacaktı. Çaresiz kalkacaktı.

Herkes buna inanmıştı bir kez. Kolay değil, elli yıldan bu yana ilk kez bir sosyal demokrat parti iktidara soyunmuş ve ülkeyi yepyeni bir yörüngeye oturtmanın hesaplarını yapmıştı. Ordusuyla, işçisiyle,iş adamıyla, köylüsüyle, toprak ağasıyla ülke tarihinin kurduğu «en kutsal ittifak» şu anda görev başındaydı.

1977 Şubat sonunda tümüyle duran ithalât transferleri, ödemeler dengesindeki büyük güçlükler, Türk Lirası

(*) Bulgaristan'la yapılan anlaşma gereğince, Türkiye döviz karşılığında elektrik satın alıyordu. Ancak, iki kez parasını ödeme zamanı çoktan geçtiği halde ödeyememiş ve Bulgaristan elektrik vermeyi durduracağını bildirmiştir. İlki, Ecevit'in 1977 seçimlerinden sonraki bir aylık iktidar dönemine rastlamış ve Ecevit kişisel ilişkileri ile elektrik kesintisini önlemiştir. İkincisi, 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti sırasında ortaya çıkmış, 9 milyon dolar ancak son anda bulunabilmiş, Bulgaristan'a bir tatil günü Merkez Bankasından para ödenmiş ve elektrik kesilmesi durdurulabilmiştir.

değerinin başıboş biçimde karaborsada fiyat bulması, yaşamsal değerdeki ürünlerin (ilâç, petrol, ordu gerekleri v.b.) bile dışardan getirtilememesi karşısında Türkiye yeni bir politika izlemeli ve içerde ve dışarda sağladığı güvenden yararlanarak «yeniden kalkınma savaşına» girmeliydi. Ekonomik güçlükler baskısını herkeste öylesine gösteriyordu ki, Başbakan Bülent Ecevit hemen her bakanlar kurulu toplantısında «Türkiye yeni bir kurtuluş savaşı vermelidir. Bu ekonomik kurtuluş savaşıdır» diyor ve tüm bakanların kendilerini böyle bir programa göre hazırlamalarını istiyordu.

İşte, 27 Şubat akşamı «Ekonomik Kurtuluş Savaşı»'nın fiilen açıldığı akşamdır. Aradan iki yıl geçtikten sonra yeniden Başbakan olan Süleyman Demirel gerçi «Ecevit o ekonomik savaş alanında ölü olarak bulunmuştur» diyebilecekti, ancak 1978 ve 1979 deneyleri kuşkusuz kendisinin de büyük dersler alacağı örneklerle doluydu.

CHP daha iktidara gelmeden önce en önemli sorunun döviz darboğazında düğümlendiğini biliyor ve partiye yakın uzmanlara sürekli «not» hazırlatıyordu. Parti iktidara gelince dövizi nasıl ve nereden bulacaktı?.. İşte, soru buydu. CHP'nin 1975 yılından sonra muhalefette olduğu yıllarda oluşturduğu teknik ve yarı politik kadro Ankara'da ünlü Göreme Sokakta üslenmişti. Uzmanlar, teknisyenler ilerde hükümette yer alacak kontenjan milletvekilleri ve yine ilerde görev alacak bürokratlar Göreme Sokak'taki CHP'nin çalışma bürosunda bir araya geliyorlar ve özellikle «döviz sorununa çözüm» konusunu tartışıyorlardı.

CHP'nin Uluslararası Para Fonu ile ilişkilere geçmesi ya da en azından bunun gündeme gelmesi, aslında Göreme Sokak günlerinden kaynaklanır. Orada farklı görüşler ortaya konulmuşsa da, bunlardan birisi ve belki de en önemlisi «CHP'nin IMF ile ilişki kurup para bulması» yolundadır.

İlerde bu konu ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Şimdi 27 Şubat toplantısı öncesine kısaca değinmek gerekir.

Gerçekte, 27 Şubat öncesinde bir yandan Göreme Sokak toplantılarının ışığında, bir yandan Batı Sistemi için-

de kalınması konusunda verilen doğal kararın ışığında, bir yandan da diğer Batı Ülkelerinin deney ve örneklerinden hareketle, kimi bakanlar (aynı zamanda uzman olanlar) Başbakan Ecevit ile konuyu birkaç kez görüşmüşler ve IMF üzerinde durmuşlardır.

CHP 1978 Ocak ayında hükümete geldikten hemen bir hafta sonra Çankaya'daki Başbakanlık Konutunda «ilk gizli toplantı» yapılır. Başbakan Ecevit'in başkanlığındaki bu ilk toplantıda «IMF ile Türkiye ilişkilerinde varolan durum» gözden geçirilir. Toplantıya Devlet Bakanı Hikmet Çetin, Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu, İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu, Maliye Bakanlığı Müsteşarı Vural Güçsavaş ile Hazine Genel Müdürü Aysel Öymen katılır. Ecevit «Türkiye'nin IMF ile olan ilişkilerindeki durumun bir resminin çekilmesini» ister ve Demirel Hükümeti sırasında «nelerin yapıldığını, nelerin yapılmadığını» sorar. Bakanların ve teknisyenlerin verdikleri yanıtlar pek «gönül ferahlatıcı» değildir. Güçsavaş ve Öymen, Maliye Bakanlığındaki yeni görevlerine başlar başlamaz, Washington'la ilişki kurmuşlar ve IMF'nin «yeni hükümete karşı tavrı» konusunda bilgi arayışına girmişlerdir. Maliye Bakanlığı ile IMF ilişkilerini o sırada yürüten kişi, daha sonra, Ecevit iktidardan düştükten sonra Aysel Öymen'in yerine Hazine Genel Müdürü olacak olan Tunç Bilget'tir. Washington'daki «anahtar adam» Tunç Bilget, Türkiye'nin Washington Malî Başdanışmanı Asaf Güven'i sürekli atlamakta ve doğrudan Ankara ile ilişki kurmaktadır. Çünkü, Asaf Güven 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti sırasında Washington'a atanmış ve yeni iktidarın kullanmak istemediği bir kişidir. İlginçtir, Ecevit Hükümetinin ilişkilerini Washington'da yürüten Bilget, 1979 sonunda AP Azınlık Hükümetinin Hazine Genel Müdürü olacaktır. İşte, Bilget aracılığıyla IMF'nin ağzı yoklanır ve IMF reçetesi sosyal demokrat hükümetin önüne uzatılır: Türk Lirası devalüe edilmeli ve dolar karşısında 19 lira 25 kuruştan 30 liraya düşürülmelidir. Merkez Bankasının kamu kesimine açacağı krediler 24 milyar lirayla sınırlanmalı, faiz oranları yükseltilmelidir.

Başbakan Ecevit'in sorusu böylece yanıtlanmış ve IMF'nin istekleri de ilk kez somut bir biçimde en üst düzeyde ele alınmış olur.

Ocak ayının daha ilk haftasındaki bu toplantıdan bir süre sonra konu ikinci kez İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu tarafından Ecevit'e iletilir. Bulutoğlu toplantıdan onbeş gün sonra Ecevit'e bir «not» vermiştir. İşletmeler Bakanı bu «not» ta döviz sorununun boyutlarını anlatmakta, yeni kaynaklara gerek duyulduğunu belirtmekte ve ödemeler dengesi açıklarının kapatılması için yeni bir devalüasyon önermektedir. Bulutoğlu hazırladığı «not»u Ecevit'e vermiş, ancak birkaç gün Ecevit'ten ses çıkmamıştır. Bakan işin peşini bırakmamış ve Ecevit'e sorduğunda aldığı yanıt «henüz okuyamadım» olmuştur. Bakanın ısrarıyla Başbakan «not»u okumuş ve üç hükümet üyesini Başbakanlıkta hemen toplantıya çağırmıştır.

Ocak ayının sonlarında Ecevit'in başkanlığında Hikmet Çetin, Ziya Müezzinoğlu ve Kenan Bulutoğlu dörtlü bir toplantı yaparlar. Bulutoğlu burada hazırladığı «not»taki düşüncelerini yeniden açıklar ve CHP Hükümetinin yapacağı devalüasyonun rakamını ilk kez dile getirir: «Türk Lirası dolar karşısında 25 lira olarak belirlenmelidir». Müezzinoğlu bu düşünceyi destekler; Çetin dinlemekle yetinir; Ecevit «bunu kabul etmek zorundayız» der ve ilk kez Başbakanın ağzından onay alınmış olur. Bu görüşmede anlaşmaya varılan «25» rakamı daha sonra resmen devalüasyon değerini oluşturacaktır.

Aynı toplantıda Bulutoğlu'nun bir başka önerisi daha vardır. Tek maddelik bir yasayla vergi sistemindeki aksaklıkların giderilmesini gündeme getirir:

«Son yıllardaki fiyat artışları vergi sistemindeki tüm değerleri altüst etmiştir. Tek maddelik bir yasa getirelim ve vergi sistemindeki tüm rakamları, değerleri fiyat artışları doğrultusunda düzenlemede Bakanlar Kuruluna yetki veren bir yasa çıkaralım. Tasarı tek maddelik olduğu için parlamentodan geçirmek kolay olacak, üstelik vergi sistemi de istenildiği gibi reforma tabi tutulmuş olacaktır. En az geçim indirimi, vergi matrahları, gelir vergisi tarifele-

rindeki aşınmalar, belediye gelirleri, vergi cezaları, bağışıklıklar böylelikle yeniden düzenlenebilecektir».

Maliye Bakanı Müezzinoğlu devalüasyon konusunda gösterdiği kolaylığı vergi sistemindeki değişikliğe yol açacak bu tek maddelik tasarıda göstermez ve karşı çıkar:

«Böyle tek bir maddelik yasayla Bakanlar Kurulunu vergi sistemini değiştirecek biçimde yetkili kılmak Anayasaya aykırıdır».

Bulutoğlu ısrar eder:

«Bakanlar Kurulu vergi sistemindeki değerlerin alt ve üst sınırları içinde karar almaya yetkilidir. Geçireceğimiz tek maddelik yasayla Bakanlar Kurulunun yetkileri perçinlenmiş olur».

Müezzinoğlu'nun karşı çıkışı sürer:

«Biz böyle tek maddelik yasayla işi çözmeye kalkamayız. Kaldı ki, bakanlığımda şu sırada bir vergi reformu tasarısı hazırlanmaktadır. Vergi sistemini büyük ölçüde değiştirecek bu tasarı, belirttiğimiz konulara da çözüm getirmektedir».

Başbakan Ecevit «doların 25 lira olması» kararını yineleyerek vergi konusundaki tartışmaya son verir. Vergi konusu Maliye Bakanlığının hazırlayacağı tasarıya kalır. Tasarı daha sonra gündeme gelecek ve parlamentoda görüşülmeden kalacaktır.

Ocak 1978 sonundaki bu toplantıdan sonra ilk önemli toplantı işte 27 Şubat günü gerçekleşmiştir: Çünkü, aradan geçen bir ay içinde CHP iktidarı IMF ile ilişkilere geçeceğine ilişkin IMF'ye haber göndermiş, yazışmalarda bulunmuştur.

Ne bu toplantıdan, ne de bu görüşme ve yazışmalardan kimsenin en küçük bir haberi olmuştur. Herkes «CHP Hükümeti döviz sorununu çözmek için nasıl bir politika izleyecek, IMF'ye nasıl davranacak» diye sorarken Mart başında Ankara'dan bir heyetin Washington'a giderek IMF ile görüşmelere geçmesi çoktan kararlaştırılmıştır.

Aslında, Ecevit İktidarı ile birlikte herkeste «CHP'nin IMF ile ilişkileri» konusunda meraka düşmesinin nedenleri vardır. 1977 Aralık ayında Yerel Seçimler sırasında CHP

Genel Başkanı Urfa'da yaptığı konuşmada, konuyu IMF ile ilişkilere getirmiş ve IMF'ye açıkça cephe alarak «Reçeteleri acıdır ve her ülkede uygulanamaz. Türkiye ile yapılan anlaşmalar da biz iktidara geldikten sonra gözden geçirilecektir» demiştir. Ecevit'in bu sözleri, onun iktidar olmasından sonra daha da önem kazanmış ve tüm dikkatler sosyal demokratların bu kuruluşla ilişkilerini nasıl düzenleyeceği noktasında yoğunlaşmıştır. Batı ile birlikte yaşamaya karar veren bir siyasal iktidarın, onun kurumlarından ve araçlarından kendisini soyutlaması elbette beklenemezdi. Ancak, Ecevit'in seçim sırasındaki çıkışları da, döviz sorununa yeni yaklaşımların var olabileceği varsayımlarını tartışmaya sokuyordu. Merak buradan kaynaklanmaktaydı.

Özetlenen gelişmelerden sonra, 27 Şubat toplantısı, o günün ölçüleri içinde tarihsel bir anlam taşıyordu. Çünkü, sonun başlangıcı 27 Şubat 1978'e rastlar. Çünkü, IMF ile ilişki kurup, devalüasyon yaparak iktidardaki varlığını koruyan hükümetlerin sayısı sadece dünyada değil, Türkiye'de de çok azdır. Ondan dolayıdır ki, CHP ağırlıklı hükümetin «yeni bir koz» olarak ileri sürdüğü devalüasyon kararı, aslında sonun başlangıcı niteliğini taşır.

Akşam saat 21.00'den sabah 4.30'a dek süren toplantı önce teknik verilerin sergilenmesiyle başlar. Ancak, saatler ilerledikçe sinirler gerginleşir, sigara dumanlarına siyasal kaygılar karışmaya başlar. Toplantıdaki genel görünüm, bakanıyla, bürokratıyla tüm CHP ekibinde «bir devalüasyon fobisi»nin varlığıdır.

Ecevit'in toplantıyı açmasından sonra ilk sözü Kenan Bulutoğlu alır :

«Türkiye çok büyük bir döviz bunalımında. Bir yandan işçi dövizlerini çekmek, bir yandan da kaçak ithalâtı ortadan kaldırmak gerekir. İthalâtta büyük rantlar (yasa dışı yüksek kazançlar- y.d.) oluşmuştur. Bunun önüne geçmek için Türk Lirası yeniden değerlendirilmelidir. Devalüasyonla birlikte temel kamu ürünlerine ve bu arada petrole de mutlak zam yapmak zorunludur. Yakında IMF ile

ilişkilere geçilecek. Ne var ki, IMF ile ilişkilere geçilmese bile, böyle bir karara gitmek zorundayız».

Maliye Bakanı Müezzinoğlu, toplantının başında konuşmak istememiş, daha çok diğer bakanları ve teknisyenleri dinlemişti. Onun için de, konunun Bulutoğlu tarafından açılması, onu «memnun» etmişti. Kendisi IMF ile Türkiye ilişkilerine damgasını vurmuş ender kişilerden birisiydi. 1950'lerden başlayarak 1980'lere dek Türkiye'nin sadece IMF ile ilişkilerinde değil, önemli dış ekonomik ilişkilerinde de imza sahibi idi. Kayseri'nin bir köyünde 570 kişi arasından «parasız yatılı» sınavı kazanmış, arkasından Mülkiye'de döneminin «en çalışkan öğrencisi» olarak zamanın Cumhurbaşkanı Ismet İnönü ile aynı masada yemek yemiş, Maliye Müfettişliğinden sonra Hazine Genel Müdürlüğü, Kurucu Meclis üyeliği, DPT Müsteşarlığı, Avrupa EkonomikTopluluğu katında Türkiye Büyükelçiliği, Bonn Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuş, 12 Mart'tan sonra Melen Hükümetinde Maliye Bakanlığı yapmış, bir ara Kıbrıs Koordinasyon Dairesi Başkanı, CHP Kayseri senatörü ve nihayet CHP'nin Maliye Bakanı olmuştu. Otuz yıldan bu yana kimbilir belki de, binden fazla toplantıya katılmış, yönetmiş, bu alanda çok az politikacıda bulunan deneylerle beslenmişti. Ama işte, bu deneylere rağmen, şu anda kendini gergin hissediyordu.

Bulutoğlu «Dolar 25 lira» derken, bir şey daha ekliyordu: «İşçi dövizlerine daha yüksek bir kur verelim. 27.50 lira olsun işçi dövizleri».

Gerek devalüasyon yapılması, gerekse işçi dövizlerine farklı ve yüksek bir kur uygulanması bu toplantıda değişik eleştirilere uğradı ve onaylanmadı. Ancak, Bulutoğlu'nun önerisi aradan tam bir yıl geçtikten sonra, yine kavgalı toplantılar sonucunda benimsenecek ve yürürlük kazanacaktı. Ama, o sırada Bulutoğlu'nu dinleyenler ilk kez seslerini yükselttiler. DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç karşı çıktı:

«Devalüasyon iyice hesaplanmadan yapılamaz. Yapılırsa, sonuçlarını çok iyi kestirmek gerekir. Bir para operasyonu siyasal sonuçlar verebilir. Bunun örnekleri var».

Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün :

«Ben burada birşey söylemek istemiyorum. Yarın Bakanlar Kurulunda konu nasılsa ele alınacak. Orada konuşurum».

Devlet Planlama Teşkilâtı İktisadi Planlama Dairesi Başkanı OktarTürel :

«IMF emperyalist bir kuruluştur. Türkiye şimdi yeniden IMF ile ilişkilere geçmek üzeredir. Aldığımız bilgiye göre, Maliye Bakanlığından bir heyet hafta sonunda Washington'a gidecektir. Dolayısıyla burada bir karar alınacak, heyet öyle yola çıkacaktır. IMF gerçekte gelişmiş ülkelerin çıkarlarını koruyor. Gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarıyla IMF kararları çelişiyor. IMF gelişmekte olan ülkeleri fakirlik çemberinde tutan bir kuruluştur. Onun için dikkatli olmak zorundayız. Bunlar da yetmiyor, az gelişmiş ülkelere dürtst de davranmıyor. Ülkelere sürekli politik gerekçeler ileri sürüyor. Ama, bunu gayet kurnaz bir biçimde yapıyor, teknik işlemler sırasında sürekli politik gerekçeler ileri sürüyor ve teknik işlemler gerçekleştirilirken, politik isteklerini de aynen kabul ettirmeye çalışıyor».

Konunun özünü en iyi yakalayanların başında kuşkusuz Oktar Türel geliyordu. Ama Türel'in bu sözleri Meclisteki Başbakanlık odasında bulunanlar arasında tepki yaratmıştı. Duyduklarından dolayı kulaklarına inanamayan Turhan Feyzioğlu yanında oturan Dışişleri Bakanı Ökçün'e dönüyor ve «Yahu, ne söylüyor bu çocuk» diyordu. Arkasından da söz alarak Türel'e şiddetle karşı çıkıyor ve ekliyordu :

«Arkadaşlar burada görüşülenler giderek ideolojik bir mahiyet almaya başladı. Arkadaşımızın dediklerine katılmıyorum. Dünya son yıllarda çok değişmiştir. IMF çok değişmiştir. IMF'nin az gelişmiş ülkelere böyle davranışlarda bulunması artık geride kalmıştır. Şimdi biz burada IMF'ye gidilip gidilmemesini tartışıyoruz. Bir heyet Washington'a gidecek ve IMF ile görüşecektir. Arkadaşlarımızın oradaki tavrı ne olmalıdır, bunu konuşalım».

Tartışmalar sırasında her zamanki gibi, not almakta olan Başbakan Ecevit sorar :

«Değişik düşünceler öne sürülüyor. Peki, ne yapalım?»

Hiçbir konuda düşüncelerini net bir biçimde dile getirmemeyi «âdet edinmiş» olan Devlet Bakanı Hikmet Çetin, bu tipik davranışının yeni bir örneğini verir:

«Ne yaparsak yapalım, ancak gitmeden yapalım. Yani Washington'da görüşmelere başlamadan biz kararı alalım. IMF ile görüşerek değil, görüşmeden önce kendi kendimize karar almalıyız».

Peki, gitmeden önce ne karar alınacaktır?.. Bunu Devlet Bakanı Çetin'den duymak olanaklı değildir. Kendisinin bu davranışı, hiçbir konuda net bir şey söylemeyişi ve hiç bir konuya hemen karşı çıkmayışı çok daha sonra hükümet içinde ağır eleştirilere yol açacak, bir yıl sonra bağımsız bakanlarla CHP arasında yapılan onyedi saatlik tartışmalı Bakanlar Kurulu toplantısında, bağımsız bakanların çoğu Çetin'i bu davranışından dolayı eleştireceklerdir. Bağımsızlar bir konuyu Çetin'e ilettikleri zaman, «hayır olmaz» yanıtı almadıklarını, sürekli kendilerine «evet yapılacak» karşılığı verildiğini, ancak buna rağmen, isteklerinin gerçekleşmediğini uzun uzun örneklerle anlatacak ve sonunda iş Çetin'in istifasının istenmesine dek gidecektir.

Tartışma sırasında odak noktası yeniden devalüasyon oranına gelir. DPT liranın dolar karşılığını 22.50 lira olarak önerir. Bulutoğlu:

«Yapılacak şey 25 liralık yeni bir kur saptamak, ayrıca işçiye 27.50 liralık bir prim vermektir» der.

Müezzinoğlu bu noktada konuya girer:

«Kararların kesin bir biçimde alınmasına taraftarım. Ancak, Washington'da pazarlık gücümüzün de bulunması gerekir. Bunu dikkate almalıyız».

Ticaret Bakanı Teoman Köprülüler ilk kez düşüncesini açıklar:

«Devalüasyon yapmayalım. Bunun siyasal sonuçlarını göze alamayız. 1958'de devalüasyon yapıldı. Menderes idam edildi sonunda. 1970 devalüasyonu Demirel'in devrilmesine yol açtı, 12 Mart geldi. Şimdi biz yeni bir devalüasyon kararına gidiyoruz. Oysa, Türkiye devalüasyonlara

karşı çok hassastır. İktidarlar büyük yara alıyor. Tarih de bunu kanıtlıyor».

İşte, bu sözler üzerine Müezzinoğlu yumruğunu masaya indirir :

«Siz ne demek istiyorsunuz?.. Beni Batı'ya teslim olmakla ve iktidarın hayatıyla oynamakla mı suçluyorsunuz? Bu devalüasyon kararını IMF almıyor. Bizim hükümetimiz alıyor. Karar, bir yandan ödemeler dengesi açıklarına çözümler getirecek, bir yandan da birikmiş milyarlarca dolar borçların bir bölümünün ertelenmesi çalışmalarını başlatacaktır. Türkiye şu anda hem iç para, hem de dış para sıkıntısının doruğunu yaşamaktadır. Öyle, siyasal sonuçlar çıkaracak eğilimler ve yarışlar yerine, ekonomik olarak ne yapılması gerekiyorsa, onu söyleyin. İtham etmek yerine karar alın».

Hava birden ağırlaşır. Salona bir sessizlik çöker. Sigara dumanları arasında Ecevit derin sessizliği bozar :

«Oturuma devam edelim. Siz ne öneriyorsunuz Sayın Köprülüler?»

Ticaret Bakanı :

«İhracatta vergi iadesini arttıralım. Kaldı ki, 1972 yılında çıkan bir tebliğ, devalüasyonun belirli bir oranına kadar Maliye Bakanlığını yetkili kılar. Ancak, bir orandan sonra Bakanlar Kurulu karar verir».

İşletmeler Bakanı Bulutoğlu :

«İhracatta vergi iadesi üç-beş azınlığın zenginleşmesinden başka bir işe yaramaz. Temel bir karar değildir. Belki, bir yan karar olabilir».

Bu tartışma sırasında IMF'ye gidilmesi az-çok kesinleşmiş, IMF ile görüşmelere geçilmesi kararlaştırılmıştı. Bunu fırsat bilen Sanayi ve Teknoloji Bakanı Orhan Alp oldukça «orjinal» bir düşünceyi dile getirdi :

«Madem dış kredi gereği var ve bu dış kredi için IMF'ye gitmek gerekir, o zaman gidelim. Devalüasyon gerekiyorsa, onu da yapalım. Hazır IMF devalüasyon istemiş, suçu IMF'ye atarız. O istedi ve o yaptı, deriz. Bundan da yararlanırız ve devalüosyon yaparak döviz elde etmiş oluruz».

Sanayi Bakanı Alp'in sözleri kimilerinde tebessümlere yol açtı. Kimilerin de sinirlerini gevşetti. Saat sabahın 4.30'unu gösteriyordu. Başbakan Ecevit «Son kararı Bakanlar Kurulu versin. Birkaç saat sonra Bakanlar Kurulunu toplantıya çağırıyorum. Orada görüşürüz» dedi ve 28 Şubat günü Bakanlar Kurulu toplandı.

27 Şubat gecesinde gerçekte tartışma konusu devalüasyonun oranı değildi. Tartışmaların odak noktasında IMF'ye gidişin onaylanması yatıyordu. Tartışmaların da gösterdiği gibi, herkeste belli bir rahatsızlık vardı. IMF'ye gidilse, bunun «muhalefet tarafından kullanılacağı» korkusu vardı. Ayrıca, bu korkunun çok ötesinde, kararların IMF'ye gidilerek alınması, daha başlangıçta sosyal demokrat iktidarın önceden muhalefetteyken söylediklerine ters düşecekti. Ama, dış borç için, bu sistem içinde kalındıkça çaresiz IMF'ye gidilecekti. Hiç olmazsa, sosyal demokrat bir iktidara «yakışır» biçimde, «halktan yana bir iktidara gereken bir biçimde», kararlar Ankara'da alınmalı, sonra da Washington seferine çıkılmalıydı. İç kabine toplantısının özü buydu. Onay buradan böyle çıkmıştı.

Ertesi gün Bakanlar Kurulunda Müezzinoğlu «Devalüasyon yapılmazsa Türkiye'nin güç durumda kalacağını, döviz için devalüasyonun gerekli olduğunu» savundu. Ekonomik işlerin eşgüdümünden sorumlu Devlet Bakanı Hikmet Çetin devalüasyonla birlikte ele alınması gereken diğer ekonomik kararların ve bu arada petrol zammının da zorunluğunu dile getirdi. Bu sözler üzerine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Deniz Baykal yerinden bağırdı :

«Benim böyle bir zam talebim yok. Bu tür çalışmalardan haberim de yok».

Bağımsız bakanlar da çeşitli nedenlerden dolayı petrol zammına karşı çıktılar. Ancak, devalüasyon kararını onaylarken Orhan Alp şöyle konuştu:

«Madem ne istiyorlarsa, yapıyoruz. Bari tam yapalım da, onların dediği olsun ve IMF'den para gelsin».

Bir gece önce «Bakanlar Kurulunda konuşacağım» diyen Gündüz Ökçün söz aldı:

«Devalüasyonlar hükümet yıkıyor. Onun için karşıyım ben bu karara».

Bakanlar Kurulunda bu tartışma sürerken, Başbakanlığın hemen içinde bulunan DPT'de de bir başka tartışma sürmektedir. Konu daha sonra siyasal iktidarları özel kesim karşısında hep sıkıştıracak olan «kur farkları»dır. Maliyenin, Ticaret Bakanlığının ve DPT'nin teknisyenleri Bakanlar Kurulunda devalüasyon kararı alınacağından «emin» olarak, devalüasyonun pratikte yol açacağı sorunları tartışmaktadırlar. Evet, devalüasyondan sonra sanayicilerin ya da dışalımcıların kur farkları ne olacaktır?.. Kur 19 liradan 25 liraya düşerse, aradaki altı liralık farkı dışalımcılar mı yoksa devletin hazinesi mi karşılayacaktır?.. Yani, malı getirip kullanan dışalımcı mı yoksa hazineye vergi veren ve getirilen malı ya hiç kullanmayan ya da dolaylı yoldan kullanan halk mı kur farklarını ödeyecektir?.. Uzun süre en güncel tartışma konularından biri olan «kur farklarının kimin tarafından ödeneceği» sorunu ilk kez en açık ve seçik biçimde o gün ele alınmıştır. DPT kur farkları konusunda «ödemenin sanayici ve dışalımcılar tarafından ödenmesinden» yanadır. DPT'ye göre «sanayiciler kur farklarını zaten sattıkları malların fiyatlarına yansıtmaktadırlar. Bir de bu farkı devlet öderse, açıktan milyonlarca lira ek kazanç sağlamış olacaklardır. Onun için kur farkları devletten değil, doğrudan sanayici ve dışalımcılardan alınmalıdır». Ticaret Bakanlığı «kur farklarının alınmasını, ancak bunun kendi bakanlığına bağlı bir fonda toplanmasını» önerdi. Maliye Bakanlığı «kur farkları alınsın, ancak Merkez Bankasında bir hesapta toplansın» diyordu. Bu toplanan farkların dışsatımı özendirmek için kullanılması öngörülüyordu.

Teknisyenler, devalüasyon sonucunda doğacak kur farklarının dışalımı yapanlar tarafından ödenmesini kararlaştırdı. Ne var ki, bu karar açıklandıktan sonra özel kesimce çok büyük tartışma konularından birine dönüştürülecek, farkların ödenmemesi konusunda özel kesim büyük kampanyalar açacak, danıştaya gidecekti. Özel kesimin tepkisi karşısında, farkların yine de özel kesimce

ödenmesinde ısrar edilmiş, ancak bunun «zamana yayılarak ödenmesinde» görüş birliğine varılmıştı. Bu arada konuya ilişkin danıştayda açılan davalar birbiriyle çelişen kararlarla sonuçlanıyor, kur farklarının kimin tarafından ve ne zaman ve de ne kadarının ödendiği yönünde hiçbir zaman sağlıklı bilgi elde edilemiyordu. 1980 yılının Mart ayında danıştay konuyla ilgili son bir karar daha veriyor ve kur farklarının hazinece karşılanmasını kararlaştırıyordu. Maliye Bakanlığının ve özel kesimin arka arkaya açtığı davalarda hep çelişik kararlar veriliyordu. Sonuçta, farklar ödendi mi, ödenmedi mi, kimse bunu bilmiyordu.

Teknisyenler kur farkı konusunda karara varırken, hemen aynı dakikalarda Bakanlar Kurulunda devalüasyon onaylandı ve kararlaştırıldı. Ancak, işçi dövizi için prim önerisi geri çevrilmişti. Petrol ürünleri dışında, temel ürünlere de zam yapılması yine aynı toplantıda kararlaştırıldı. İşte, Ecevit Hükümeti en büyük hatayı petrole zam yapmamakla işliyordu. Petrole zam yapmaması birkaç ay sonra başına büyük işler açacaktı. Hatta gerçekleştirdiği devalüasyonun etkisini bile IMF'nin gözünde silecek ölçüde büyük bir hataya düşüyordu. Petrole zam yoktu. Çünkü, petrol zammına ilişkin çalışmalar, yine Ecevit Hükümeti sırasında sık sık görülen ve artık alışılan pratik-siyasal bir hata olarak, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı dışında yürütülüyor, bu işlerden sorumlu bakan Deniz Baykal'ın haberi olmaksızın zam seçenekleri belirleniyordu. Deniz Baykal hazırlanan seçeneklerle ilk kez Bakanlar Kurulunda karşılaşıyor ve «yetki tecavüzü» diye nitelendirdiği bu olaya «Enerji Bakanı olarak» karşı çıkıyordu. Böylece kabine içinde «ilk çatlak» da belirmiş oluyordu.

Baykal ile Çetin'in arası açıldı. Çünkü, Çetin petrol zammını kendi uzmanlarıyla ve DPT ile birlikte hazırlamış ve Baykal'a haber vermemişti. Bakanlar Kurulu toplantısında gerçi zamma ilişkin sunuş konuşmasını DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç yapmıştı, Çetin pek söz almamıştı. Ancak, Baykal içten içe Çetin'e kızmış ve kabinedeki çatlak kimsenin gözünden kaçmamıştı. Bakanlar Kurulu dağılırken Bilsay Kuruç Baykal'ın yanına gelecek ve Siyasal Bilgiler

Fakültesinden öğretim üyesi arkadaşı Enerji Bakanına «sen şimdi burada petrol zammı yaptırmadın, ama zammı Washington'da yapacaklar ve buraya bildirecekler» diyor ve IMF'nin bu konudaki kati davranışını «ima» ediyordu. Olaylar kısa sürede Kuruç'u haklı çıkaracaktı.

1 Mart 1978 günü Türk Lirası dolar karşısında 19.25'den 25'e düşürülüyor, karar aynı günkü Resmi Gazete'de yer alıyor %33 oranındaki Cumhuriyet Tarihinin yüksek oranlı devalüasyonlarından biri daha yürürlüğe giriyordu.

Hafta sonunda petrol zammını çantasında taşımayan altı uzman %33'lük devalüasyona güvenerek «Ecevit iktidarına yeni ufuklar açacak» Washington Seferine çıkıyordu. Ancak, uzmanların içinde belli bir güvensizlik, belli bir korkunun varlığı da çok dar bir çevrede bilinmeyen değildi. Salt petrol zammının yapılmaması korkusu değil, aynı zamanda devalüasyon oranı da, uzmanları iyiden iyiye düşündürmekteydi. Çünkü Washington'la dolaylı görüşmeleri sırasında IMF dolar karşısında Türk lirası için 30 lira değer biçmiş ve bu rakam Tunç Bilget tarafından Ankara'ya iletilmişti. Şimdi karar 25 lira olarak çıkmıştı.

IMF merakla Türkiye'nin ilk sosyal demokrat iktidarını ve aldığı kararları bekliyordu.

Ancak, Türkiye bu yola nasıl girmişti?.. Son yıllarda artık günlük yaşama giren ve kimsenin ağzından düşmeyen IMF neydi, nerede ve nasıl kurulmuştu?..

DEVALÜASYONLAR SAVAŞI: IMF.'NİN KURULUŞU

IMF ile İtalya arasında 1977 yılında imzalanması beklenen «stand-by» anlaşmasının ilk aşaması olumsuz sonuçlanınca, IMF yetkililerinden birisi Fransa'da yayınlanan «L'Aurore» gazetesine şu demeci veriyordu :

«İtalya eğer IMF ile anlaşmak istiyorsa, İtalyan Komünist Partisi'nin hükümetten desteğini çekmesi, hükümette hiçbir biçimde ortak olmaması gerekir. IMF ile İtalya arasında bir anlaşma imzalanması ancak bu koşulun yerine getirilmesinden sonra söz konusu olabilir» (Adı geçen gazete, 14 Şubat 1977).

Yine 1977 yılında Portekiz'de uzun süren görüşmeler anlaşmazlıkla sonuçlanmış, Sosyal Demokrat Soares'e çekimser davranan IMF güçlük üzerine güçlük çıkarmıştı. Döviz bulamayan ve ülkesinin ödemeler dengesi açığını kapatamayan Soares bu durum karşısında başbakanlıktan istifa etti. Yerine kabine arkadaşlarından ve iş adamlarından Sanayi Bakanı başbakan olduğu gün, IMF 500 milyon dolarlık yardımı Portekiz Burjuvazisinin emrine sundu. Soares istifa ederken yardımın, dolayısıyla IMF ile anlaşmanın yapılamamasına değinmiş ve «yardım gelmezse, Portekiz'de demokrasi tehlikeye düşer» demişti. IMF ile anlaşmanın sağlanmasından sonra OECD çerçevesinde de Portekiz'e «devletten devlete yardım mekanizması işletilmeye başlanmış, öncülüğü Amerika ile Batı Almanya yapmıştı. Batı Almanya'nın 200 milyon, Amerika'nın 300 milyon dolarla katkıda bulunduğu OECD yardım toplantısına başkanlık eden Amerikan Dışişleri Bakan yardımcılarından Paul Boeker «bizim aldığımız yardım kararıyla dış öde-

meler açığından dolayı Portekizde demokrasinin tehlikeye düşmesi önlenmiş olmaktadır» (Robert Mc Cauley, A Compendium of IMF Troubles: Turkey, Portugal, Peru, Egypt, s. 152) demiştir.

Öte yandan, IMF'nin «acı ilâcını» içen Peru halkı askerî diktatörlük altında olmasına rağmen ayaklandı. Mısır'da IMF önlemleri nedeniyle patlayan gösteriler sonunda yüze yakın insan öldü ve IMF koşulları geri alınmak zorunda kaldı. Meksika'da, Brezilya'da, Fildişi Sahilinde, Tayland'da dünyanın her yerinde IMF reçetelerine halk gerçekçi tepkiler gösteriyordu. Çünkü, IMF reçeteleri altında halklar eziliyor, giderek fakirleşiyordu. Halkın satın alma gücü düşerken, belli bir sınıfın ekonomik ve siyasal denetimi aynı ölçüde yoğunlaşıyordu.

Endonezya'da, Kamboçya'da, Arjantin'de, ordunun darbe yoluyla halkın seçtiği siyasal iktidarları devirmesinin hemen ardından, hemen birkaç hafta sonra Washington'dan bir IMF heyeti geliyor ve bu ülkelerin ekonomilerini yönlendirmeleri için «reçeteler» sunuyordu. Filipinler'de ve Seylan'da siyasal partilerin liderleri genel seçimler öncesinde halktan oy toplamanın en geçerli yöntemi olarak IMF'yi eleştirmeyi görüyorlar; ancak, seçimi kazanmalarından birkaç hafta sonra seçim kampanyasındaki sözlerini unutup IMF ile pazarlığa oturuyorlardı, «hem IMF ile, hem de IMF'siz yaşamanın olanaksızlığını bile bile» (C. Payer, Debt Trab, s. IX).

Kapitalist sistemin temel taşı ve temel aracı olarak bilinen IMF'nin önemi kapitalist dünya içinde tüm uluslararası bankaları, kredi kurumlarını yönlendirmesinde; çok uluslu şirketlere kaynaklık etmesinde; azgelişmiş ülkeleri en yoğun biçimde Batı Sistemine bağlı kılmasında ve bağımlılığı sürdürmesinde aranmalıdır. Zaman zaman IMF reçeteleri, bunları uygulayan ülkelerde hükümetleri düşürmekte, zaman zaman da «IMF koşullarının komünistleri güçlendireceği» savlarından hareketle (R. Cauley, aynı yerde) kapitalist kuralların azgelişmiş ülkelerde daha ılımlı uygulanması önerilmektedir.

Kapitalist dünyanın egemenlik aracı olmasına karşın;

önerdiği ekonomik önlemlerle bu önlemlerin uygulandığı ülkelerde dış ticaretten, topraktan ve iç ticaretten belli bir sınıfın kazançlarının olağanüstü artmasına yol açmasına karşın; IMF'ye üye ülkeler arasında beş sosyalist ülke bulunmaktadır. Romanya, Yugoslavya, Vietnam, Kamboçya ve Yemen Halk Cumhuriyetinden sonra 1980 Nisanında büyük bir sürpriz yaratan Çin Halk Cumhuriyeti de Fona üye olan altıncı sosyalist ülke olmuştur. Belki son yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Batı Dünyasına duyduğu yakınlık ve Amerika ile olan ilişkileri, onun IMF'ye üye olmasını yadırgatmayabilir. Ancak, IMF'nin her ülkeye sadece ve sadece «piyasa kurallarına» dayalı bir ekonomik sistem ve onun araçlarını önermesi, sosyalist ülkelerden kimilerinin buraya üye olmaları, gerçekte IMF'yi daha da ilginç kılan bir kuruma dönüştürmektedir.

Hele de, bu kurumun ortaya çıkış nedeni ve ilginç gerçeklere dayalı tarihi bilindiğinde, bugün üye sayısı Çin Halk Cumhuriyeti ile 138'e ulaşan IMF'nin felsefesi, onun Türkiye ile olan ilişkileri açısından da ilginç bir durum yaratır.

Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda ve de özellikle 1930'ların büyük dünya ekonomik bunalımıyla birlikte, Batılı ülkeler birbirleriyle rekabet edebilmek amacıyla bir dizi «devalüasyon savaşına» girdiler. Tüm ülkelerde büyük ticaret güçlükleri ve döviz sıkıntısı vardı. Herkes malını satamamaktan yakınıyordu. Malını ucuza satmak için de, sık sık devalüasyona başvuruyordu. 1930'lu yıllarda bir bakıyordunuz İngiltere parasının dış değerini düşürmüş, kendi mallarının dışsatımını arttırmıştı. Bunun üzerine Fransa derhal karşı girişimde bulunuyor, bu kez Parls aldığı devalüasyon kararıyla kendi mallarının dışsatımını kolaylaştırmaya çalışıyordu. Bu devalüasyonlar yeni fiyat artışlarına ve yeniden başka devalüasyonlara yol açıyordu. Devalüasyon savaşı bir yandan para değerini düşürürken, bir yandan da ülkelerin dış borçlarını kabartıyordu.

Almanya'da faşizmin iktidara gelmesi, işte bu birbirini izleyen devalüasyonların sonucudur. Almanya devalüasyon yapmanın sınırını çoktan aşmış, gerçekleştirdiği pa-

ra değerindeki düşüşler artık ne dışsatımı arttırmaya yeter olmuş, ne de biriken borçların ödenmesine. İçerde fiyat artışları öyle bir noktaya gelmişti ki, memurlarına değil her ay, her gün maaş öder hale gelmişti. Fiyat artışları ve devalüasyon savaşı özellikle Avrupa ülkelerini tam anlamıyla perişan etmişti. «Fiyatlar savaş sonu düzeyine göre Avusturya'da 14 bin, Macaristan'da 23 bin, Polonya'da 2.5 milyon, Sovyetler Birliğinde 4 milyon, Almanya'da da bir trilyon kez yükseldi» (Doç. Dr. Ergun Türkcan'ın henüz yayınlanmamış olan IMF üzerine bir araştırmasından. Araştırması yayınlanmadan benim kullanmama izin verdiği için kendisine teşekkür ederim-y.d.).

Bu fiyat artışları sonucunda Almanya'da faşizm gelip yerleşmiş, arkasından da İkinci Dünya Savaşı patlamıştı.

İki savaş arasında ve İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda dünya ticaretini ve devalüasyonları denetim altına almak amacıyla «yeni bir uluslararası otoritenin kurulması düşüncesi yoğunlaştı. Bu nedenle de, ABD ile İngiltere arasında karşılıklı görüşmeler başladı. Uluslararası ticareti denetime almakta İngiltere ile ABD'nin başı çekmesi kapitalist sistem içindeki güç dengeleriyle açıklanabilir. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın ilk yarısında kapitalizmin yayılma dinamiğini belirleyen ülke İngiltere'dir. Denizaşırı ülkelerdeki sömürgeleriyle çok büyük bir askeri gücü de besleyen İngiltere, devalüasyonlardan ve fiyat artışlarından en yoğun biçimde etkilenen ülkelerin başında gelmekteydi. Birinci Dünya Savaşı sonunda Amerika'da biriken büyük sermaye, doları altına eş bir duruma getirdi. Dolar kapitalist dünyadaki tüm paraların önüne geçerek uluslararası parasal işlemlerin ölçütü durumuna geldi ve bu olay Amerika'ya yıllarca sürecek egemenliğin yolunu açtı. Dolayısıyla İngiltere ve Amerika «para dengesinin korunması» konusunda öncülük etmişlerdir.

Uluslararası Para Fonu'nun kuruluşuna ve ondan hemen önce İngiltere ile Amerika arasındaki görüşmelerin sonucunda hazırlanan «Birleşmiş ve Ortak Ulusların Uluslararası Para Fonunun Kurulması Üzerine Uzmanların Ortak Bildirisi» taslağına giden yolda ik ünlü iktisatçının

damgası görülür. 1944 yılında Bretton Woods anlaşmasıyla gerçeklik kazanan IMF'de İngiltere ünlü Lord Keynes'i, Amerika ise Harry Daxter White'ı görevlendirmiştir. Bretton Woods'a giden yolda değişik tarihlerde değişik para anlaşmaları yapılmıştır. Ancak, bunlardan en önemlisi Fonun kuruluş temelini oluşturan Keynes ve White planlarıdır.

Klasik iktisat öğretimine ve kuramına başlıca iki tepki gelmiştir. Bunlardan biri Kari Marks'ın, diğeri Keynes'in tepkisidir. Her iki tepki de kısa sürede kendi ideolojilerini yaratmış ve bu siyasal görüş doğrultusunda ekonomik sistemler netleşmiştir. Marks'ın tepkisi ve kuramı sosyalist dünyayı yaratırken, kapitalizm Keynes'in kuramıyla özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra kendisini yenilemiştir.

İngiltere'nin ekonomik danışmanı olan Keynes böyle bir Para Fonu kurulması için bir plan hazırlamış ve İngiltere ABD'ye bu öneriyi götürmüştür. Keynes'in planına göre, fon «kliring birliğinde» düğümlenmektedir. Her ülkenin Merkez Bankası bu anılan birlik tarafından yönetilecek, hesaplar bu birlikte toplanacak ve tüm hesaplar bir uluslararası para birimi ile tutulacaktır. Keynes bu uluslararası ortak para birimi için «Bankor» adında bir birim bulmuştur. Altın üzerinden tanımlanacak olan «Bankor» değişebilir bir değer, bir birim olacak, ülkeler Fona kendi ulusal paralarını ve altın yatıracak karşılığında «bankor» alacaklardır. Keynes böylelikle doların egemenliğine son vermek, uluslararası geçerli para birimi olan doların yerine yeni ortaya çıkarılması tasarlanan «bankor»u sürmek istemektedir. Merkez Bankalarındaki hesaplar ve her ülkenin elinde bulundurduğu «bankor»larla da dünya ticaretinin ve dünya fiyatlarının, ticaret oranlarının (hadleri) denetlenmesi öngörülmektedir.

Keynes'e karşı Amerika White Planı'nı öne sürmüştür. ABD Başkanı Roosevelt'in döneminde Amerikan Hazinesinin önde gelen ve kilit adamlarından biri olan Harry White'ın hazırladığı plan gerçekte sonradan IMF'nin temellerini oluşturan «çekirdek»e dönüşmüştür. Daha sonra IMF'nın nerdeyse «anayasası» olacak olan «Fon Sözleşmesi»

(Articles of Agreement), kaynağını White'ın tasarısından almaktadır. Kurların istikrarı, iç fiyatların dengeli tutulması için para ve kredi politikasının ayrıntıları, sermaye akımına temel olan ücret düzeyleri, kurların denetlenmesi, aslında bu Amerikalının önerileri sonucunda gerçekleşmiştir.

Bu teknik çalışmaların bir de siyasal yönü vardır. 1942 yılında savaşı kaybetmeye doğru giren Almanya'da Hitler ortaya «Yeni Düzen» adında bir ekonomik program atmıştı. Alman Reichsbank Başkanı ve daha sonra Ekonomi Bakanı Walther Funk ile Maliye Bakanı Dr. Schacht tarafından hazırlanan «Yeni Düzen programı, Almanya'nın karşısındaki tüm devletlerin ekonomik politikalarını eleştiriyor, elde edilecek yeni kaynaklarla, hammadde kaynaklarıyla sendikal haklarından yoksun bir işçi sınıfının «Alman Markına dayalı» ekonomik sistemde verimliliğinin nasıl arttırılabileceğini vurguluyordu. Hitler açıkça savaş sonrasında da «çok sıkı bir savaş ekonomisi» öneriyor ve bunun öncülüğünü savaşta «bileğinin hakı ile kazanmış» olan Almanya'ya veriyordu. İşte, Hitler'in işgal ettiği topraklarda yaşayan halklara önerdiği bu plan karşısında, Amerika ve İngiltere kendilerini bir «karşı-plan» sunmakla yükümlü hissetmişlerdir. Bir başka deyişle, «devalüasyon savaşı» ve uluslararası para sisteminin yeni kurallara bağlanması ne ölçüde böyle bir girişimin temelini oluşturduysa; kapitalizmin sürekliliğini ve geçerliğini sağlamak açısından, Hitler'e karşı durmak ve tam savaş sırasında böyle bir karşı girişimde bulunmak da aynı derecede rol oynamıştır. «Birleşmiş Milletlerin savaşı kazanması halinde, tekrar savaştan önceki gibi ülkelerin kendi başlarının çaresine baktıkları bir orman kanunun uluslararası iktisat hayatında geçerlik kazanması zaferi anlamsız hale getirecektir. Zaferin kazanılmasında Almanya ve müttefikleri ile işgal altındaki ülke halklarının savaştan sonra ortaya çıkacak refah düzeni hakkında açık ve belirli bir görüşe sahip olmaları da çok önemlidir. Anlamlı sonuçlar elde edilmek isteniyorsa geleneksel düzenden ayrılıp yeni bir düzen getirilmelidir. Bu yeni düzen vaadinin yaşamsal bölümü para ve banka alanında uluslararası bir işbirliğidir.

Birleşmiş Milletler ve yandaşları vaadlerini gerçekleştirebilmek için para sistemlerini güçlendirip kurlarını istikrara kavuşturacak araçlar ve yöntemler bulmak, imar ve kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için gerekecek sermayeyi yaratacak bir kaynak bulmak zorundadırlar» (Ergun Türkcan'ın belirtilen çalışmasından). İşte, bu düşüncelerdir ki, Amerika ve İngiltere öncülüğünde bir yandan ekonomiyi kısa dönemli denetleyecek IMF'yi kurmaya, bir yandan da ekonomik gelişmenin yönünü ve niteliğini belirleyecek olan Dünya Bankasını oluşturmaya yöneltmiştir.

Amerika White planını İngiltere'ye, İngiltere de Keynes planını Washington'a yollamış ve her iki ülke, IMF'nin yapısını oluşturan kurallar konusunda ortak bir noktada birleşmiştir. 4 Nisan 1944 tarihinde kesinlik kazanan ortak metin üzerinde ülkelerin de görüşlerinin alınması için ilk uluslararası toplantı düzenlenmiştir. 6 Haziran 1944'te Normandiya çıkarması başarıyla sonuçlanıp, Hitler'in sonu gelince 24 Haziran'da, 44 ülke Amerika'da Atlantic City'de toplantıya çağrılmıştır. Ancak, bu toplantıya 17 ülke katılmıştır. Avustralya, Belçika, Brezilya, Hollanda, Norveç, İngiltere, Amerika, Sovyetler Birliği, Kanada, Şili, Çin, Küba, Çekoslovakya, Fransa, Yunanistan, Hindistan ve Meksika'nın katıldıkları bu ilk toplantıda IMF'nin kuruluşuna ilişkin temel ilkeler belirlenmiştir.

Bundan bir hafta sonra 1 Temmuz'da ise yine Amerika'da Bretton Woods kentinde bu kez 44 ülke bir araya gelmiş ve 22 Temmuz 1944'e dek süren görüşmeler sonucunda «Fon Sözleşmesi» son biçimini almıştır. Anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi ise 27 Aralık 1945'tir. Bu tarihte anlaşmayı ilk imzalayan 29 ülke şunlardır: Brezilya, Bolivya, Belçika,Kanada, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Çekoslovakya, Ekvator, Mısır, Etopya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Honduras, İzlanda, Hindistan, Irak, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Paraguay, Filipinler, Polonya, Güney Afrika Birliği, İngiltere, ABD, Uruguay, Yugoslavya. Ertesi gün, yani 28 Aralık günü anlaşmayı İran ve Dominik Cumhuriyeti, 31 Aralık günü de Şili, Küba, Meksika ve Peru imzalamışlardır.

Konuya ülkeler açısından bakıldığında, ilginç olan Sovyetler Birliği'nin durumudur. Sovyetler Birliği böyle uluslararası bir para sisteminin oluşturulmasında baştan itibaren toplantılara katılmış ve Bretton Woods'taki toplantıdan önce, Atlantic City'deki son düzenlemelerde de yer almıştır. Çünkü, Hitler'in «yeni düzen» adı altında ileri sürdüğü ve eğer savaştan yengiyle çıksaydı, işgal altındaki topraklarda uygulayacağı ekonomik sistemi dile getiren propagandaya karşı ABD ve İngiltere yanında, Sovyetler Birliği de katılmak istemişti. Daha başka bir deyişle, Hitler'e karşı ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği ekonomik anlamda birleşmiş görünmüşlerdi. Bu nedenle de, Sovyetler Birliği bu iki batı ülkesinin girişimini desteklemiş, toplantılara sürekli katılmıştı. Hatta fona üye olabilmek için belirlenen ilkelerde kendi görüşlerini bile dile getirmişti. Örneğin, Amerika ve İngiltere fona üyelikte altın payının toplam üye payı içinde %25 olmasını önerirken, Sovyetler Birliği bunun %15'le sınırlanmasını önermişti. Savaşta zarar görmüş ülkeler için ise, altın katılım payının %7.5'ta kalmasını savunuyordu. Ayrıca, kendisi altın üreticisi olduğundan, üyelikten sonra çıkaracağı altınların hesap dışı tutulmasını istiyor; fonun çok önemli ilkelerinden biri olan «kurların saptanması» ilkesine de karşı çıkıyordu. Sovyetler Birliğine göre, fon her ülkenin kuru üzerinde söz sahibi olabilirdi; ancak rublenin dış değerini belirlemede bu yetkiyi kullanmamalıydı. Bunun dışında, fonun bir başka temel ilkesine de karşı çıkıyor, IMF'nin ülkelerin tüm ekonomik verilerini ve bilgilerini öğrenmesi kuralının kendisi için geçerli olmaması noktasında diretiyordu. Batı Dünyası Sovyetler'in ekonomisine ilgi duyar ve onlara ilişkin ekonomik bilgileri IMF aracılığıyla elde etmek isterken, Moskova buna yanaşmıyordu. Kendisini fon üyeliğine hazırlıyor, ancak yine kendisini «savaşın galibi» olarak gördüğünden, saptanan temel ilkelerden önemli olanlarının dışında ve üstünde kalmak çabasını gösteriyordu.

Gerçekte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ile Sosyalist sistem arasında 1950'lerden başlayarak yoğun-

laşan «soğuk savaş»ın temelleri IMF görüşmeleri sırasında oluşmuştur. Özetlenen teknik nedenlerdeki anlaşmazlıklar bir yönüyle giderilmeyecek türden değildir. Ama, iki sistemin birbirlerine ilişkin bilgileri toplamak istemeleri ve birbirlerine duydukları güvensizlik IMF'nin kuruluş görüşmeleri sırasında açıkça ortaya çıkmıştır. Kotaların şöyle belirlenmek istenmesi, altın paylarının böyle kurala bağlanması önerileri soğuk savaşın «teknik» gerekçelerinden ileri gitmez. Bu teknik gerekçeler nedeniyledir ki, Sovyetler Birliği IMF'nin kesin bir biçimde oluştuğu Bretton Woods'a dek, her toplantıya katılmış, son anda Bretton Woods'da görünmemiştir. Aslında Sovyetlerin katılmaması konusunda resmi bir belge yoktu. Sovyet delegeleri Bretton Woods için çağrıldıklarında, Amerika'nın aldığı yanıt «düşünüyoruz» olmuştur.

Ne var ki, bu teknik gerekçeler çok kısa sürede yerini siyasal gerçeklere bırakmış ve iki dünya sistemi arasındaki sürtüşme de, ilk kez burada açıklık kazanmıştır. İngiltere Başbakanı Winston Churchill 1945 yılında Yalta Konferansı'na katıldıktan sonra, Amerika'ya gelmiş ve ünlü konuşmasını yapmıştır. Churchill konuşmasında dünya siyasal yazınına geçecek olan «demir perde» deyimini ilk kez kullanmış ve «bugün Avrupa üzerine demir perde inmiştir» diyen İngiliz Başbakanı Hitler'den sonra Sovyetler Birliği ile Batı Dünyası arasında kesinleşecek görüş farklarının temelini atmıştır.

Sovyetler Churchill'in bu konuşmasına tepki olarak IMF görüşmelerini boykot etmişler ve fona üye olmaktan vazgeçmişlerdir.

Kapitalist dünyanın uluslararası para sistemi yoluyla özellikle azgelişmiş ülkeleri denetleme yolunda IMF ile birlikte attığı adım böylece kesinleşirken, iki karşıt ekonomik düzen arasındaki fark da olanca ağırlığıyla belirmekteydi. Hem de salt ekonomik nitelikleriyle değil, siyasal yönleriyle de artık tarih sahnesine çıkmıştı. Ondan dolayıdır ki, soğuk savaş ile IMF'nin kuruluşu arasında bir bağlantı kurmak, daha sonraki yıllardaki gelişmeler de dikkate alındığında, çok önem kazanır.

Özetlenen gelişmelerden sonra, şimdi Fonun işleyişine ve temel ilkelerine kısaca değinmek gerekir. Bretton Woods altın standardına bağlı uluslararası para sistemi yerine «sabit fakat ayarlanabilir kambiyo kurları» getirmiştir. Temel mantık, ödemeler dengesi açık veren ülkeye yaraım etmek; kısa dönemdeki açığı kapatmak ve kısa dönem için ekonomiyi tehlikeye atmamaktır. İşte, ödemeler dengesi açığının kapatılması için dışsatımların arttırılarak dışalımların azaltılmasını amaçlayan devalüasyon önerisi bu noktadan kaynaklanmaktadır. Kuruluş sırasındaki mantık budur. Ne var ki, ilerde örnekleriyle ve kuramlarıyla da görüleceği gibi, devalüasyonlar ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında «teknik araç» olarak görülmüş ve önerilmiş, gerçekte ise özellikle azgelişmiş ülkelerin sanayileşmesini önlemenin temel aracını, sanayileşmiş ülkelere bağımlılığın temel koşulunu oluşturmuştur.

«Sabit fakat ayarlanabilir kambıyo kurlarına» göre, IMF'ye üye her ülke, kendi ulusal parası için altınla belirlenen bir değer saptayacak ve dış ticaret güçlükleriyle bu değer zorlandığında, o ülke IMF'ye başvurarak parasının değerinde değişiklik önerecektir. Dış ticaret açığını kapatmanın yöntemi için devalüasyon mantığından hareket edilmiş olmakta, devalüasyon oranını % 10'un üzerinde gerçekleştirmeye karar veren bir ülke, kararını IMF'ye götürmeye zorlanmaktadır. Böylelikle «devalüasyon savaşı» denetlenmiş olmaktadır. Ne var ki, IMF herhangi bir ülkenin parasının değerini belirlemede yetkili kılınırken aynı zamanda bu ülkeyi «ekonomik tehlikeden uzaklaştırmak» için azgelişmiş ülkelere mal ve sermaye akımını kolaylaştıran önlemleri de birlikte önermek yetkisiyle donatılmıştır.

Devalüasyon oranına karar verilmesinin ötesinde, dış ticarette her türlü denetimin kaldırılması, kamu harcamalarının kısılması, bunun yerine yabancı sermayenin özendirilmesi, ücretlerin dondurulması ve böylelikle yabancı sermayenin maliyetinin düşürülmesi IMF'nin açık ilkeleri arasındadır. Bu kararlar bir yandan kapitalizme bağımlılıklarını arttırırken, bir yandan da «ithal ikamesi»nin sınır-

fandırılmış olması nedeniyle azgelişmiş ülkelerin sanayileşmesini önlüyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında azgelişmiş ülkelerde aslında önemli döviz stokları birikmişti. Batı bu ülkelerden hammadde satın alıyor, karşılığında sanayi ürünü satıyordu. Aldığı hammaddenin fiyatı ucuz, sanayi ürünü fiyatı yüksekti. Dolayısıyla azgelişmiş ülkelerin döviz stokları hızla erimeye ve dış ticaretleri açık vermeye başlamıştı. Bu süreç azgelişmiş ülkelerin «dış ticaret açıklarını kapatmak» amacıyla azgelişmiş ülkelerin kendilerini IMF'de üye olarak görmeleriyle noktalandı. Çünkü, dış ticaret açıklarına IMF çözüm bulacaktı. Bu «ekonomik» yöntemle kapitalist dünya IMF aracılığıyla ülkelerin siyasal kararlarına da karışma olanağı elde etmekteydi.

Herhangi bir azgelişmiş fon üyesi ülkede kârları değil, ücretlerin sınırlamayı amaçlayan ve böylelikle belli bir sınıfın iktidardaki varlığını ve sürekliliğini sağlamak için o ülkenin Batı ile «ittifaklarını» perçinleyen IMF'nin belli başlı üç organı vardır. Bunlardan ilki «Board of Governers» bir anlamda IMF genel kurulu niteliğindedir. Tüm üye ülkelerin Maliye Bakanlarından oluşan bu kurul yılda bir toplanır ve yıllık çalışmaları gözden geçirir. Günlük işleyişle ilgili görevleri üstlenen «Managing Director», fonun idari birimidir. Fonun asıl yönetimi ve ülkelerin ilişkileri, onlarla ilgili her türlü kararın alındığı yer ise Yönetim Kurulu'dur (Board of Executive Directors). İşte her şey burada döner. Temel karar birimi ve ekonomilerin yönlendirildiği yer burasıdır. Ancak, Yönetim Kurulunun işleyişini bilmek için, ülkelerin IMF'ye nasıl üye olduklarını ve kotalarının (paylarının) nasıl oluştuğunu bilmek gerekir.

Fona üye her ülke, kotası ölçüsünde oy sahibidir. Kotalar ise, ülkelerin ulusal gelir ve dış ticaret hacmiyle orantılıdır. Fon adını teknik olarak işte bu kotaların bir araya gelmesinden almaktadır. Her üye ülke üyelik için ulusal geliri ve dış ticareti oranında belli bir pay yatırmaktadır. Buna fon sözlüğünde kota denilmektedir. Bu payın %25'i üye ülke tarafından altınla, %75'i de kendi ulusal parasıyla oluşturulmaktadır. Üye ülkeler Fondan bu yatırdık-

ları para karşılığında ve bu miktarın belli bir oranı ölçüsünde istedikleri ülkenin parasını çekebilmektedirler. Dünyada geçerli para dolar olduğu için, ülkeler kendi kotaları ölçüsünde fondan dolar çekmeye bu mekanizma sonucunda hak kazanabilmektedirler. Her ülke için kotalar toplandığında ortaya IMF'nin toplam kotası çıkmaktadır.

Kotası en yüksek ülke %20 ile ABD'dir. %20 kotası karsılığında ABD'nin 84 bin oyu bulunmaktadır. Ülkelerin oy hakkı ve Yönetim Kurulunda yer almaları bu kota ve onun sonucunda beliren oy hakkıyla doğru orantılıdır. Yönetim Kurulunda kararlar oylanarak alındığı için, kota oranındaki oy sayısı önem kazanmaktadır. Yönetim Kurulu iki ayrı biçimde oluşmaktadır. İlk beş üye «atanan üyeler»dir. 20 üyelik Yönetim Kurulunun kalan onbeş üyesi «seçilen» üyelerdir. Bu beş atanan üyelikler ulusal gelir ve dış ticaret hacmi göz önüne alınarak 1944 yılında ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Çin ve Hindistan arasında paylaşılmıştır. (İlk kurulduğunda altı atanmış üye vardı. Sonradan bu beşe indi). Ancak, ulusal gelirdeki gelişmeler ve artışlar sonucunda atanan üyeler arasında değişiklik olmuştur. Bugün bu üyelikler ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Japonya arasında paylaşılmaktadır. Dolayısıyla fonda en yüksek paya sahip olan bu beş ülke Yönetim Kurulunda da toplam kota içinde %40 payla asıl söz sahibi olan ülkelerdir. Fonun kotasının % 40'ı bu beş ülkenin paylarından oluşurken, kalan 133 ülkenin toplam içindeki payı % 60'tır. Beş ülke Yönetim Kurulunna kendi atadıkları üyeleri vermekte, kalan 133 ülke de 15 gurupta toplanmaktadır. Her guruptan bir ülkenin üyesi Yönetim Kuruluna girebilmektedir. Örneğin, Türkiye bugün Avusturya, Lüksemburg ve Belçika ile aynı guruptadır. Bu dört ülkenin toplam kota içindeki payı %3.68'dir. Yine bu dört ülkenin %3.68'lik payı karşılığındaki oy hakkı 15 bin 510'dur. IMF'deki toplam oy sayısı ise 408 bin 960'dır. %40'ın karşılığı olan beş ülkenin oy toplamı 171 bin 890'ı bulmaktadır. Guruplanan ülkeler kendi aralarında seçim yapmakta ve bir ülke üyesi Yönetim Kuruluna girmektedir. Bugün Türkiye'nin bulunduğu gurupta Bel-

çikalı Jack De Groote bu gurubun temsilcisi olarak Yönetim Kuruluna girmiştir. Kalan onbeş guruptan birer üye katılmakta ve Yönetim Kurulu böyle oluşmaktadır. Gerek kota oranı, gerekse oy hakkı dikkate alındığından ve kararlar da salt çoğunlukla (yani 204 bin 480 oyla) alındığından, beş egemen ülke Yönetim Kurulundan küçük işbirlikleriyle istedikleri kararları geçirmektedirler. 170 bin oydan 204 bin oya ulaşmak için, ülkeler her türlü siyasal baskı ve yöntemi kolaylıkla kullanmakta ve IMF'nin kuruluş mantığı Yönetim Kurulunun oluşması ve işlemesinde somutlaşmaktadır.

IMF'nin kuruluşu sırasında ülkelerin tek tek sermayelerinin belirlenmesi için de, bir ön kural getirilmiştir. Buna göre, ülkeler 1940 yılındaki ulusal gelirlerinin yüzde ikisinin yüzde doksanını, 1 Temmuz 1943 tarihindeki altın ve dolar rezervlerinin %5'ini, 1934 ile 1938 arasındaki dışsatım ortalama değerinin %10'unu ve yine 1934 ile 1938 arasındaki dışalım ortalama değerinin %10'unu fona sermaye olarak yatırmışlardır. Ülkelerin kota ve oy hakları bunların toplanmasından ve üye ülkeler arasında bölünmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Kuruluştaki pay bu yöntemle belirlendikten sonra, 1945 sorasında fona üyelik için başvuruda bulunan ülkelerin payları ulusal gelir ve dış ticaretleriyle orantılı olarak saptanmıştır.

İlk kurulduğunda 7 milyar 600 milyon dolar olan fonun toplam kotası, 1965 yılında 16 milyar dolara yaklaşmış, bugün ise 30 milyar doları aşmıştır.

Her ülkenin fondaki kotasının, dolayısıyla oy hakkının artması ulusal gelirdeki artışına bağlandığı için, fon kuruluşundaki «büyükler» zamanla değişmiş, Hindistan ve Çin «beş büyükler» arasından çıkmış, yerlerini Batı Almanya ile Japonya'ya bırakmıştır. Yönetim Kurulunun bu oluşum biçiminden yola çıkarak fonun niteliklerini ve ne yönde işlediğini görmek bile olanaklıdır.

Fondan para çekecek olan ülkeler kotalarının belli bir oranını aşabilmektedir. Ancak, bu noktada ünlü «denetim» mekanizması işin içine girmektedir. Para (kredi) çekmek isteyen ülke fona başvurmakta ve fon da bir «uz-

manlar gurubunu», o ülkenin ekonomisini incelemek üzere göndermektedir. Bilinen öneriler yapılmakta ve ülkelerin hükümetleriyle fon uzmanları anlaşmaya vardıklarında, o ülke fondan kredi çekebilmektedir. Ancak, istediği krediyi bir seferde vermemekte, her üç aya bölerek vermektedir. Her kredinin çekiminden önce de, fon yine uzmanlarını o ülkeye göndermekte, önerilen ekonomik politikaların ne biçimde ve yönde işlediğini, bunlardan sapma olup olmadığını denetlemektedir. Denetimden geçen ülke, ancak ilk anlaşmanın koşulları doğrultusunda ikinci ve üçüncü kredi dilimlerini çekebilmektedir. Bir anlamda, kredi dilimleri yoluyla ülkeler sürekli bir biçimde IMF tarafından denetim altındadırlar. Kredi dilimlerinin verilebilmesi için IMF ile ülke arasında bir «stand-by» (destekleme) anlaşması imzalanmakta ve bu anlaşmaya giden yolda ilgili ülkenin genellikle maliye bakanı IMF ile anlaşmaya hangi koşullarda «razı» olduğunu gösterir bir «niyet mektubu» göndermektedir.

90 ülkeden 1500 «seçme elemanın» çalıştığı IMF binası Washington'da 19. caddede Dünya Bankası binasının hemen karşısındadır. İki yapı alttan bir tünelle birbirine bağlıdır. Her iki kurumun Amerikan Yönetiminin üslendiği Beyaz Saray'a uzaklığı ise, bir-iki kilometreden fazla değildir.

TÜRKİYE'NİN IMF'YE ÜYE OLUŞU

Maliye Bakanlığı Müsteşarı Zeki Siberman ile Hazine Genel Müdürü Sait Naci Ergin Ulus'taki ilk Millet Meclisi binasının üst katında bir odanın içinde, üzerlerine dışardan kilit vurulmuş, bekliyorlardı. Ikisi de heyecandan titriyor, birbirlerine bakıp bir şey söylemekten sanki kaçınıyorlardı.

Millet Meclisi genel kurulunda ise, milletvekillerinin çoğunun ilk kez duyduğu bir sözcük, «devalüasyon», birkaç kişi tarafından söyleniyor, diğerleri birbirine soruyordu: «Ne demek bu?».

Başbakan Recep Peker «Uluslararası Para Fonu'na gireceğiz, ancak kararımızı uygulamadan önce Türk Lirasının değeri üzerinde bir ayarlama yapmak gerekiyor» diyor ve ekliyordu:

«Ünlü Ingiliz iktisatçısı Keynes'in de Bretton Woods'ta söylediği gibi...»

Bu sözler üzerine Millet Meclisi genel kurulunda görüşmeleri izleyen milletvekilleri yine birbirlerine dönüyorlar «Kim bu Keynes yahu? Deli mi, divane mi?.. Neler söylemiş bu Keynes mi, ne?» diye soru sormaktan kendilerini alamıyorlardı.

Recep Peker kürsüde Türkiye'nin yeni ekonomik kararlar alması gerektiğine değinerek ertesi gün açıklanacak önlemleri milletvekillerine anlatmak için Meclis'te gizli bir oturum istemiş ve dile getirdiği kavramlar üyeler arasında büyük gürültü koparmıştı. «Türkiye'de ne oluyor, Türkiye nereye gidiyordu?».. Milletvekilleri bunu bilmek istiyordu.

Ve tam bir gün önce kendilerine dağıtılan basın özgürlüğünü kısıtlayan yasa tasarısı ile devalüasyon arasında bir bağlantı kurmak kimsenin aklına gelmiyordu. Devalüasyonlarla birlikte öncelikle basın özgürlüğünü, sonra da anayasal hakları kısıtlayan yasa tasarılarının gündeme gelişine ilk adım böylelikle atılmış oluyordu. 1958'de benzer durum yinelenmiş, 1975-1977 arasında kurulan Cephe Hükümetleri «devletin yeniden örgütlenmesi» ile birlikte küçük küçük devalüasyonları uygulamaya sokmuş, 1980'e girildiğinde yine devalüasyonla birlikte özgürlükleri kısıtlayan bir dizi tasarı meclislere sunulmuştu.

Özgürlüklerin kısıtlanışı ile birlikte dış siyasal olayların da yine birdenbire hızlanması devalüasyon tarihlerine rastlıyordu. 1946'da «Sovyetler Birliği Türkiye'yi işgal edecekti» ve Boğazlar Sorunu aniden uluslararası gündemin başında yer almıştı. 1958 yılındaki devalüasyondan bu kez «Orta Doğu alevler içinde yanıyordu». 1970 devalüasyonu «dünya ekonomik ve siyasal bunalımının, Amerika - Fransa çekişmesinin» arefesindeydi. 1979 devalüasyonunda İran Olayları, 1980 devalüasyonunda da Afganistan Olaylarından baş kaldırmak olanaklı değildi.

Zeki Siberman ile Sait Naci Ergin elbette basın özgürlüğünü kısıtlayan yasaları düşünmüyorlardı. Onlar 7 Eylül kararlarının hazırlığını büyük bir gizlilik içinde bitirmişlerdi. Şimdi hiç de gerek olmadığı halde, kararların Meclisten geçirilmesini ve tartışmaların sonucunu bekliyorlardı.

Aslında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk devalüasyon hazırlığı 1945 sonunda başlamıştı. Ancak, 1945'e gelmeden önce geçmişe kısaca bakıldığında, savaş yıllarına karşın, Türk ekonomisinin yine de belli bir «istikrarda» olduğu görülür. 1930 yılında Türkiye «sabit parite» sistemini benimsemişti. Sabit kurlardan önce «nukut - esham ve tahvilât borsası» vardı. Her para bu borsada alınıp satılabiliyordu. 1929-30'larda patlak veren kapitalist dünyanın ekonomik bunalımından Türkiye kendini korumak amacıyla sabit kurda karar kılmış, kendi para değerini yabancı paralar karşısında bu yöntemle koruyabileceğine inan-

mıştı. O tarihlerde hazırlanan bir Merkez Bankası Yasasına göre de, sabit kurlar «birkaç yıl için» kabul ediliyordu. Ancak, bu «birkaç yıl» 1970 yılında Merkez Bankası yasasının yürürlüğe girmesine dek sürüp gitti. İlginçtir, dünya 1970'lerde sabit kur düzeninden vazgeçerken, Türkiye'de Merkez Bankası Yasası ile bu düzen, yasal bir kimliğe kavuşuyordu. Dünyada Bretton Woods sistemi 1970'lerde çökerken Türkiye bu sistemi yasallaştırarak sürdürmekte ısrar ediyordu. Para değerini korumak kaygısıyla 1939 yılına dek tek bir banknot basılmamıştı. «Para basmak ciddi bir olaydır. Neye göre basılacak?.. Altın miktarına göre mi, yoksa bir başka ölçüye göre mi?» biçiminde sorular atılıyordu ortaya. Üretim artıyor, fiyatlar düşüyor, para miktarı sabit tutuluyordu. 1939 yılında Cumhurbaşkanı İnönü «silâhlı tarafsızlık» politikasına karar veriyordu. Ancak silâhlı olmak için paralı olmak gerekirdi. Para ise yoktu. Bütçe 260 milyon liraydı. Yeni siyasal kararla birlikte bütçenin 500 milyon liraya çıkması kararlaştırılıyor ve ilk kez para basılıyordu. 1930 yılına dek kullanılan paralar Osmanlı banknotlarıydı. Yeni basılan paraların karşılığı olarak ise, ilerde salınacak vergiler gösteriliyordu. Şeker Tüketim Vergisi artırılıyor, Varlık Vergisi getiriliyordu. Varlık Vergisi 300 milyon liralık bir gelir sağlayacak ve bu para basılan banknotların karşılığını oluşturacaktı.

İşte, bu tür bir sıkı para politikasından sonra 1945 sonuna gelinmişti. O sıralarda Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer'di. Savaş döneminde Türkiye döviz biriktirmiş, ancak içerde fiyat artışlarını durduramamıştı. 1939 - 1943 arasında fiyatlar yüzde 450 artmış döviz stoklarına karşın, Türkiye Fransa ve İngiltere'ye borçlanmıştı. Aynı dönemde para sunumu (arzı) 307 milyon liradan bir milyar 530 milyon liraya yükselmişti. İşsizlik artınca, kamu personeli sayısı da artmış, kamu personelinin gelirleri artarken, mal ve hizmetlerde gerçek (reel) bir artış görülmemişti. Diğer ülkelerin arka arkaya devalüasyon yapmaları, kendi içlerinde «devalüasyon savaşı»na girmiş olmaları, Türk Lirasının değerinin yine de sabit tutulması sonucuyla birleşmiş, lira ile diğer paralar arasındaki değer farkı yük-

selmiş, kur farklarından dolayı birçok kişi yasadışı aşırı kazunç (arbitraj) sağlamıştı.

Ayrıca ilginç malların yokluğu çekiliyordu. Örneğin, İsviçre Frangı yoktu. Oysa o sıralarda yurt dışında birçok öğrenci vardı ve bunlar çoğunlukla İsviçre'de okuyordu. Devlet onlara Isviçre Frangı gönderemiyordu. Türkiye'de altın vardı, dolar vardı, sterlin vardı, ama İsviçre Frangı yoktu. Bunun üzerine hükümet Isviçre'ye başvurmuş ve frank istemişti. İsviçre frank vermeyi kabul etmiş, ancak karşılığında altın ya da dolar yerine pik demiri istemişti. Hesap yapıldı, alınan franklar karşılığında 10 milyon frank tutarında pik demir verilmesi kararlaştırıldı. Ne var ki, pik demirleri kamyonlara yükleyecek araç-gereç olmadığından, Türkiye İsviçre'ye pik demir veremedi.

Ödemeler dengesindeki güçlükler bu araç - gereci sağlamakta önemli engeldi. İşte Türkiye pik demir yüklemekle uğraşırken, dünyada yeni bir oluşum kendini gösteriyor, «IMF» adında yeni bir kuruluşun haberleri Atlantik'i aşarak Türkiye'ye ulaşıyordu. Demek ki, bu kuruluş ödemeler dengesi güçlüklerine çözüm getiriyordu. Demek ki, buraya üye olmak gerekiyordu. Üye olmak için ise, paranın değerini diğer paraların değerine düşürmek gerekiyordu.

İşte, Hazine Genel Müdürü Sait Naci Ergin ile Müsteşar Zeki Siberman bu güçlükten hareket ederek bir devalüasyon hazırlığına giriştiler. Sait Naci Ergin Maliye Bakanına «şu kuruluşa girelim» önerisinde bulunuyor ve girişim gerekçelerini sıralıyordu. Nurullah Esat «Kabul edelim ve girelim» demişti. Ancak, tam o sırada genel seçimler vardı.

21 Temmuz 1946'da genel seçimler, yine bir sıkıyönetim altında gerçekleşiyor ve CHP 396 milletvekili çıkararak DP'nin 62 milletvekili karşısında ezici, ama «tartışmalı» bir çoğunluk elde ediyordu. Seçimlere gölge düşmüştü. 7 Eylül 1946 devalüasyonuna bu hava içinde gidilirken, birkaç olayın üzerinde durmak gerekir.

Bunlardan ilki, sıkıyönetimin basına karşı tavrıdır. Se-

çimler sırasında kampanyanın «sert tutulduğunu» öne süren Sıkıyönetim Komutanı Asım Tınaztepe, günün muhalif gazetesi Vatan'a bir yazı göndererek «millet iradesinin serbestçe tecelli ettiğini, bu konuda şüphe uyandırmanın vatandaşlar arasında tahrike yol açtığını, bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim Komutanlığının harekete geçeceğini tebliğ» etmiştir. (Vatan, 25.7.1946).

Belirtilen «tebliğ» kendisini devalüasyondan sonra «harekete geçirecek» ve 7 Eylül kararlarından bir ay geçmeden altı gazete, bir dergi, bunlarla birlikte Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi kapatılacaktır. Devalüasyon kararlarını eleştiren solcular «halkı tahrik ettikleri» gerekçesiyle tutuklanmaya başlanacaktır.

Sıkıyönetim gazete kapatırken, hükümet de basını «müeddep» kılmak için «yalan, yanlış ve amme heyecanını tahrik eden yayınlarla, devlet mefhumunun içerisine giren müesseselerin yalan, tezvir ve iftira gibi halkın itimadının sarsılmasına sebebiyet veren fiilleri» ağır ceza altına almaktadır. Bununla ilgili yasa tasarısı 4 Eylül günü Meclise sunulmuş, 5 Eylül'de milletvekillerine dağıtılmıştır.

Bu tasarının yasalaşması bir yandan o sıralarda patlak veren «Yunan İç Savaşına, bir yandan da Sovyet talepleriyle ilgili olarak kuzey komşumuzla devam eden nota savaşına« (Cem Eroğol, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, s. 21) bağlanmaktadır. Oysa, bunlar ölçüsünde Türkiye'nin ilk kez yaptığı devalüasyonun da baskısını unutmamak gerekir.

Uzerinde durulması gereken ikinci olgu, Ağustos ayında yani devalüasyon kararından bir ay kadar önce patlak veren «Boğazlar» sorunudur. Sovyetler «Boğazları Türkiye ile ortaklaşa denetlemek» istemektedirler. Bu nedenle karşılıklı notalar verilmektedir. Ilginç olan nokta, bu karşılıklı notaların devalüasyonun hemen ertesinde kesilmesidir.

4 ve 5 Eylül günleri Başbakan Recep Peker başkanlığında hükümet üst üste toplantılar yapar. 6 Eylül'de Mec-

lis'te gizli oturum gerçekleşir. 7 Eylül'de devalüasyon açıklanır. 10 Eylül'de Yeni Sabah ve Gerçek Gazeteleri kapatılır.

Seçim sonrasında Peker Hükümetinde Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer değişmiş, yerine Halit Nazmi Keşmir atanmıştır. Dolayısıyla devalüasyon sırasında Maliye Bakanı Halit Nazmi'dir.

Halit Nazmi'ye iki teknisyen, Sait Naci Ergin ve Zeki Siberman ödemeler dengesini yeniden anlatırlar. Yeni bakan «benim de temayülüm zaten bu yoldadır» diyerek, kendisine sunulan öneriyi benimser. Bunun üzerine 1945 sonundan bu yana hazırlanan ilk devalüasyon seçenekleri yoğunlaşır. Türk Lirası o tarihte dolar karşısında 128 kuruştur. Uzmanlar 3 liradan başlayan ve 4.5 liraya dek süşen dört ayrı seçenek hazırlarlar. Halit Nazmi «280 kuruş olsun» der ve bu öneriyi Bakanlar Kurulu'na götürür.

Herşey çok gizli yapılır. Ancak, Bakanlar Kurulundan sonra ilk kez Ticaret Bakanı Atıf İnan İzmir Fuarının o yılki açılış töreninde «yeni ve önemli ekonomik kararlardan» söz eder. Ticaret Bakanının bu sözleri daha sonra DP tarafından kullanılacak ve Ticaret Bakanının «devalüasyondan kazanç sağladığı» yolunda iddialara ve Meclis tartışmalarına yol açacaktır. Bu iddialar kanıtlanamamakla birlikte, DP muhalefetinin payandalarından birini oluşturacaktır.

Bakanlar Kurulu 5 Eylül'de kararı alır, ancak kabinedeki rahatsızlığı önlemek amacıyla Recep Peker gizli oturumda milletvekillerine durumu anlatır. Mecliste söz alanların çoğunluğu şunu savunur :

«Biz bu kararların sorumluluğuna katılmıyoruz».

Başbakan Recep Peker bu tepkiye çok sinirlenir:

«Sizden bu sorumluluğa katılmanızı beklemiyoruz. İzin de istemiyoruz. Ama, sadece haber veriyoruz» der.

Yapılan devalüasyon %117 oranındadır. Ayrıca, dışalım geniş ölçüde serbest kılınmakta, Ticaret Bakanlığı «tebliği ile yurt dışına verilecek mal siparişlerinin piyasanın ihtiyaçlarına göre ayarlanması doğrudan doğruya it-

halâtçılarımızın görüş ve sezişlerine» bırakılmaktadır (Ulus, 8 Eylül 1946).

Aynı gün CHP'den yapılan açıklamada şöyle denilmektedir :

«... Milletlerarası ticaretimizin inkişafını sağlayacak olan Bretton Woods anlaşmasına, bu anlaşmanın ruhunu teşkil eden prensiplere uygun hazırlıkla ve Birleşmiş Milletler arasında yüksek itibara lâyık görülecek bir para sistemi ile girmek asıl niyetimizdir» (Ulus, 8 Eylül 1946).

Kararlar Ulus Gazetesinde dört gün arka arkaya Hazine Genel Müdürü Sait Naci'nin imzasız yazılarıyla kamuoyuna anlatılır. Paranın değeri yeniden belirlenirken, bunda başlıca iki neden vardır. «İlki, kazanmak mecburiyetinde olduğumuz Anglo-Amerikan dünyası fiyatlarıyla, millî fiyatlarımız arasındaki mühim ayrılığın ihracatımızı zorlaştırarak bizi iktisadi bir buhranla karşı karşıya getirmesi; diğeri ise Bretton Woods para ve maliye anlaşmasına iltihakımızın bir gün meselesi haline gelmiş olmasıdır» (Ulus, 9 Eylül 1946, Başyazı).

Aynı başyazıda iç ve dış fiyatlar karşılaştırılmakta, Bretton Woods toplantısından söz edilmekte, Bretton Woods'un amacının paraların uluslararası bir sisteme bağlanmak olduğu belirtilmekte ve şöyle denilmektedir:

«Bu müşterek para sistemi iktisadi muvazenesini dünya iktisadi muvazenesi içinde bulan Türkiye'yi gerek siyasi, gerekse iktisadi bakımdan çok ilgilendirmekte ve Türkiye bu sisteme dahil olmak mecburiyetinde bulunmaktadır. (...) Sistemin lüzum göstereceği tedbirleri vaktinde almak ve bilhassa paramızın tarifini yapmak lâzımdır. Çünkü, bu sistem, iç ve dış değerleri arasında fark bulunmayan sağlam ve oturaklı bir para ile girildiği takdirde, bizim için faydalıdır» (Ulus, aynı tarih ve yerde).

Ulus Gazetesinde kararlar uzun uzadıya övülürken, aynı gün bir başka gazete şu manşeti atmaktaydı:

«Devalüasyon öncesinde gümrüklere 187 milyon liraya gelen ithalât malları, tüketiciye 600 milyon liraya satılmıştır. Gümrük resmini de içine alan bu 400 küsur milyon

liralık farkın 300 milyon lirası tüccarın kârını teşkil etmiştir» (Vatan, 9 Eylül 1946).

Ancak, parti organı Ulus yayınını aksatmadan sürdürmekte ve dış baskıları açıkça dile getirmekten çekinmemekteydi:

«... Aldığımız kararlar diğer memleketler tarafından takdirle karşılanacaktır. Bundan zerre kadar şüphe edilemez. (...) Bu memleketler fırsat düştükçe kendi fiyatlarıyla bizim iç fiyatlarımız arasındaki bariz farklara işaret etmiş, bu memleketlerin başlıca malî müesseseleri memleketimiz hakkındaki raporlarında ticarî mübadelemizin gelişebilmesi için paramızın dış değeri üzerinde yapılması icabeden bir 'hizaya getirme' ameliyesinden ısrarla dem vurmuştur» (Ulus, 10 Eylül 1946. Başyazı).

9 Eylül tarihli Ulus'ta ise, Esat Tekeli «yapılan muamele mevcut bir kıymeti indirmekten ziyade, yabancı paraların paramıza nisbeten fiilen taşıdığı kıymeti tanımak ve tescil etmekten ibarettir» (s. 2) diyordu. Siyasal iktidarlar ve onları savunanlar aslında ilerde gerçekleşecek tüm devalüasyonlardan sonra aynı yalanı söylemeyi âdet edineceklerdi.

Devalüasyon dışında, alınan önemli kararlar vardır. Ekmek satışı karneden kaldırılır. Toz şekerin kilosu 150 kuruştan 100 kuruşa, kesme şekerin kilosu 170 kuruştan 130 kuruşa indirilir. Sümerbank basması 130 kuruştan 100 kuruşa, kaput bezi 90 kuruştan 75 kuruşa indirilir. Altın fiyatlarının yükselmesini önlemek için Ziraat Bankasının serbestçe altın alıp satması kararlaştırılır. Değişik ürünlerin dışsatımında o tarihte farklı kur uygulanmaktadır. Dolar karşısında lira 128 kuruş olduğu halde, örneğin tütün dışsatımında fiyat 182 kuruştur. Bu farklar kaldırılır ve tek kura indirgenir. Başka malların dışsatımında uygulanmakta olan %40 ile %48 arasında değişen kurf farkları da toptan kaldırılır.

Çok önemli bir karar olarak madenlerin dışsatımı serbest bırakılır. Ödemeler dengesi açığını kapatmakta hükümet özellikle madenlerin dışsatımına güvenmektedir. İngiltere ve Amerika'ya o tarihte bakır, krom ve kömür sa-

tılmaktadır. Madenler yanında, konserveciliğin de ek gelir sağlayacağını düşünen hükümet bu kararlarla birlikte savaş yıllarında uygulanan devletçilikten vazgeçer, açıkça liberal ekonomiye kayar. İktisat ve politika kitaplarının çoğu liberalizmin Türkiye'ye girişi olarak DP'nin iktidara geliş yılı olan 1950'yi gösterir. Oysa, 1950'de uygulama açıklık kaaznmış, bunun temelleri 1946'da atılmıştır.

Bu eğilim kendisini doğrudan doğruya devalüasyon oranında da göstermektedir. Savaş yıllarında ticaretimizin %80'i Nazi Almanyası ile yapılmaktaydı. İki taraflı anlaşma ile satıldığı için Türkiye malını dünya fiyatları altında satıyor ve döviz geliri de düşüyordu. Oysa, aynı tarihlerde sanayi ürünleri fiyatları yükseliyordu. Savaş sonrasında ise, dış ticaretimizde Amerika ve İngiltere ağırlık kazanır olmuştu. Özellikle İngiltere savaş sonrasında toparlanmak istiyordu. Ödemeler dengesindeki açığını kapatmak için ucuz hammadde satın almak amacındaydı. Bunun bir bölümünü Türkiye'den sağlayacaktı. Türkiye devalüasyon oranını ne ölçüde yüksek tutarsa, İngiltere bundan o ölçüde kazançlı çıkacaktı. Onun içindir ki, Türkiye'ye devalüasyon konusunda ve oranında «ısrar eden» (Ulus'ta belirtilen ısrar) ülkelerin başında İngiltere geliyordu. Ama, bu arada olan, Türkiye'ye oluyordu. Savaş sırasında «ikili anlaşmadan» dolayı ucuza mal satan Türkiye, savaş sonrasında yüksek oranlı bir devalüasyonla dışalımlarını kendi hesaplarının üzerinde pahalı almaya başlıyacaktı. «İkili anlaşmadan» dolayı açık veren ödemeler dengesi, bu kez de pahalı dışalımdan dolayı açık verecekti. Gerçekler de bunu kanıtlıyordu. «1940 - 1946 arasında toplam alındığında Türkiye'nin 76 milyon lira dolayında yine de ihracat fazlası vardır. 1947'de ihracat %15 artarken, ithalât %83 artmıştır. 1948'de ise ithalât bir önceki yıla göre 60 milyon lira fazlayken, 48'de bu fazlalık 219 milyon dolara fırlamıştır. Bunun iki nedeni vardır. İlki, Türkiye'nin ihraç fiyatlarının düşmesi, ikincisi de ithalâtın artmasıdır. 1950'ye gelindiğinde dış ticarette 738 milyon liralık ihracata karşı 800 milyon liralık ithalât vardır. Öde-

meler dengesi varolan altın stoklarıyla karşılanmaktadır» (Barker Raporu, s. 17 - 23).

Kararlar karşısında yabancıların tepkisi değişiktir. 14 Evlül 1946 tarihli ünlü İngiliz Dergisi «The Economist» şunları yazar :

«Türkiye Londra Bankerlerini bile şaşkına çeviren ani ve ağır bir devalüasyon yapmıştır. Türkiye'nin bu adımı IMF'nin kur değerlerini gerçekçi biçimde saptamaları için üyelerine yaptığı çağrıyla bağlantılı olarak attığı sanılıyor. Türkiye Maliye Bakanı ülkesinin henüz IMF'ye üye olmamasına karşın, Bretton Woods anlaşmasına uymayı ilke edindiğini açıklamıştır».

Devalüasyonda dış baskıları göstermesi bakımından ilginç bir yazı ise devalüasyon öncesinde 18 Mayıs 1946 tarihli «The Economist»te çıkmıştır:

«Durumun güçlendirilmesi ve halkın güveninin yeniden kazanılması için ordunun terhisi ve askeri harcamaların azaltılması, ülkenin dış ticaretini baltalayan yapay engellerin kaldırılması ve liberasyona gidilmesi gerçekçi bir kur ayarlaması yapılması; yabancı şirketlere yeni kolaylıklar ve kârlarını ülke dışına transfer etme olanaklarının sağlanması; turizmin geliştirilmesi« (Ankara Osman Ulagay, Cumhuriyet, 2 Kasım 1977, 2. 4).

Devaülasyon sonrasındaki gerçek 5 Ekim 1946 tarihli «The Economist»te şöyle yansıyacaktı:

«Ankara Hükümeti devalüasyonla birlikte ABD'den büyük bir dolar kredisi alabileceğini sanıyor. Washington'daki görüşmelerde söz konusu edilen 300 - 500 milyon dolarlık krediyle devalüasyon şokunu gidermeyi planlıyor. Ancak, umutları gerçekleşmedi. Türkiye'nin ivedi isteklerine hayır diyen ABD yetkilileri Türkiye'nin kısa süre sonra Bretton Woods anlaşmasına üye olacağını hatırlatarak, o zaman IMF ve Dünya Bankasından kredi sağlayabileceğini belirttiler. Bu cevap Batılı dostlarından platonik dostluk söylevleri yanısıra, somut ve maddi destek bekleyen Türk Hükümeti için pek zayıf bir teselli oldu» (Aktaran Osman Ulagay, aynı yerde).

İngiliz dergisinin önerileri ve izlenimleri aslında o yıl-

lardan bugünlere gelinceye dek pek fazla değişmeyecek, öneriler ve istekler tam bir kısır döngü içinde hemen hemen aynı doğrultuda kendilerini yenileyecektir.

İngiliz basınının bu tepkisine karşı, yıllar sonra Türkiye'ye gelecek ve yaklaşık yirmi yıl Türkiye ile IMF ilişkilerini yürütecek olan Ernest Struc 1946 devalüasyonuna ilişkin olarak dönemin Hazine Genel Müdürü Ahmet Tufan Gül'e şunları söyleyecekti:

«Bu Türkleri anlamak zaten çok zor. Ben ki, anladığımı sanırım, ama Türkiye'nin 1946'da o kadar yüksek devalüasyonu neden yaptığını hâlâ anlamış değilim».

O Struc ki, yirmi yıl boyunca Türkiye'ye devalüasyon önerisinde bulunacak ve iki önemli operasyonu yürütecek kişidir.

Kararlardan sonra daha beş gün geçmiştir ki, basın yasasındaki değişiklikler devalüasyon tartışmalarını unuttturmuş, basına konular cezalar ve kısıtlamalar arttırılmıştır. Basın yasasının 30. maddesi «... memuriyet veya vazifelerinin ifasından dolayı Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulu veya resmi heyet üyelerinden birkaçının veya hepsinin müphem ve suizannı davet edecek mahiyette mütecavizane yazı ve resimlerle, şeref ve haysiyetlerini ihlâl edenlerin bir-üç yıl hapis, 100-500 lira para cezasına çarptırılmaları»nı öngörmektedir.

1946 devalüasyonunun öyküsü kısaca budur. Türkiye bu devalüasyondan sonra IMF'ye üye olmak için başvurmuştur. Kesin üyeliğe girişi 1947'dir. Ne var ki, Fona daha girmeden onun koşullarını yerine getirmeye başlamıştır. Fona üye oluşunun da, kısa bir öyküsü vardır.

Millet Meclisi Ticaret Komisyonunda Hazine Genel Müdürü Sait Naci Ergin üç saattir konuşuyordu. IMF nedir, Türkiye bu kuruluşa neden üye olmalıdır, neden devalüasyon yapılmıştır, bunları anlatıyordu. Üç saatin sonunda komisyon üyeleri Ergin'e tek bir tümce söylediler:

«Siz iyi anlattınız. Ama, biz pek iyi anlayamadık. Yeniden anlatır mısınız?».

Türkiye'nin IMF'ye girişi Millet Meclisini Ticaret, Dışişleri ve Bütçe Komisyonlarında uzun uzun tartışıldı. Her

bir komisyon ayrı ayrı rapor yazarak bu davranışı desteklediklerini bildirdi. 24 Ocak 1947 tarihli raporunda Ticaret Komisyonu şunları söylüyordu :

«... Dövizlerin istikrarını sağlamak, para kıymetini düşme ve düşürme yarışmalarına mani olmak ve üyelerin arasında çok taraflı tediye sistemi kurulmasına ve kambiyo tahdidinin izalesine yardım etmek gibi temel taşlar teşkil eden bu iki müesseseye ve bilhassa politik bir anlaşma ile ilgilenmesi, memleketimizin mali ve iktisadi faydasına uygun olacağından şüphe götürmeyen komisyonumuz...» (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1947, Cilt 4, s. 157).

Raporda imzası bulunanlar arasında bir devalüasyonun ardından iktidardan düşen Demokrat Parti'nin Maliye Bakanı Hasan Polatkan ile CHP'nin uzun yıllar genel sekreterliğini yürütecek Kasım Gülek de vardır.

Aynı tarihli Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu raporunda ise, Türkiye'nin dış politikasına açıklık getirecek sözler yer almaktadır :

«... Ikinci Cihan Harbi ertesinde Birleşmiş Milletler Derneğinin kurulup faaliyete geçmesiyle yeni bir zihniyetin milletlerarası münasebetlere hakim olması yolunda geniş adımlar atılmaktadır. Bu yeni zihniyet klasik mutlak hükümranlık telâkkisini gitgide yumuşatmak ve milletlerarası işbirliği ve birbirine bağlılık prensibini yerleştirmek hedefini gütmektedir. Adı geçen teşekküller milletlerarası işbirliğini ekonomik, maliye ve kalkınma alanlarında dünya ölçüsünde geliştirmek maksadını gütmektedir. Bu itibarla Türkiye Cumhuriyetinin takip ettiği dış politikanın ana prensiplerine cevap veren bu kanun tasarısının tasdiki uygun görülmüştür» (Tutanak Dergisi, aynı yerde).

IMF'ye giriş gerçekten o günlerde ve aslında daha sonraki yıllarda izlenen «dış politikanın ana prensiplerine cevap veren» niteliktedir. Öylesine «cevap veren» niteliktedir ki, son derece çarpıcı olaylar birbirini izler olmuştur.

1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Osmanlı'dan kalan Düyun-u Umumiye (Türkçesi: Genel Borç-

lar) ve kapitülasyonlara tepki olarak ulusallaştırmalar başlamıştı. 1928 yılında başlayan çeşitli yabancı şirketlerin ulusallaştırılması 1944 yılında sonuçlanmış, son yabancı şirketin ulusallaştırılması 1944'de gerçekleşmiştir. Ancak, 1944 IMF'nin kurulduğu Bretton Woods Anlaşmasının yapılış yılıdır.

1946 devalüasyonunun hemen ertesinde 1947 yılında ulusallaştırmalar unutulmuş, yabancı sermayeye ilişkin çalışmalar yeniden yoğunlaşmıştı. Karabük Demir-Çelik Fabrikası için dışardan yabancı uzmanların çağrılması, bu yolda sıcağı sıcağına atılan adımların ilkidir. Aynı yıl yayınlanan bir kararname ile yabancı sermayeye yeni olanaklar tanınması bu yöndeki adımların ikincisidir.

1944 yılının uluslararası politika açısından bir başka önemi daha vardır. İkinci Dünya Savaşının Naziler aleyhine sonuçlanacağı belli olmuş, Nazizmin yerine ABD'nin sahneye çıkacağı kesinlik kazanmıştır. Amerika'nın yoğun bir biçimde sahnede görünmesi hem doğrudan Truman Doktrini ile, hem de Bretton Woods'ta oluşturulan MF ve Dünya Bankası yoluyladır. Çünkü, ABD her iki kuruluşa da kesinlikle egemendir.

Türkiye o yıllarda dış ticaretini büyük ölçüde faşist Alman Ekonomisinin gereklerine göre ayarlıyordu. «Ekonominin büyük parçası Nazi ekonomik yaşam alanının tekeli altında yapay bir uyumluluk içine giriyordu. Böyle bir sistemde ekonomi olduğu yerde sayar, fakat asılı olduğu ana güç yıkılınca, can havliyle asılacak başka bir desteğe tutunmaya, onun zoruyla bu kez her yanını açmaya değin gider. 1945'te Nazi yıkılışı gelmeden, Millî Şef'in şeflik rejimini sürdürebilmek için yaptığı bütün çabalara karşın, Parti ve Meclis içinde önleyemediği muhalefet eleştirilerinin yapay bütçe, artan emisyon, enflasyon ve karaborsa, devlet borçları ya da açıkları gibi konular üzerinde yoğunlaşması, yeni bir yörünge aramanın ilk yansımalarıydı» (Niyazi Berkes, 33'lerin Öyküsü, Cumhuriyet, 12 Temmuz 1979, s. 2).

Dünyadaki gelişmelere koşut olarak Türkiye yavaş yavaş Nazizmin yörüngesinden kaymaya, Amerika'ya mon-

te olmaya başlamıştır. Nitekim Truman Doktrini hâlâ sürmekte olan bu montajın ilk kaynağıdır. Truman Doktrini'nin tarihi de, Türkiye açısından ilgi çekicidir. Türkiye IMF'ye 11 Mart 1947 günü resmen üye olmuştur. 12 Mart 1947 ise, Başkan Truman'ın Türkiye ve Yunanistan'a «Sovyetler Birliği tehlikesini» göz önünde tutarak 400 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım için ünlü doktrinini Kongre'ye sunduğu gündür. Truman Kongre'ye doktrinine ilişkin mesajını sunmuş, IMF üyesi olarak Türkiye'nin de bu yardımdan yararlanması hemen kararlaştırılmıştır. Mart 1947'nin ikinci yarısından sonraki, yani IMF'ye üyeliğin birkaç gün sonrasındaki gazeteler sevinç çığlıkları atmaktadır :

«Amerikan iş âlemi harekete geçti. Büyük firmalar yerli şirketlerimize kredi açacaklar. Siparişleri süratle teslim edeceklerini bildiriyorlar» (1947 Mart tarihli Ulus gazeteleri).

Oysa, 14 Şubat 1947 tarihli Millet Meclisi oturumunda Türkiye'nin IMF'ye girişi tartışılırken, hükümetin bu yöndeki yasa tasarısı görüşülürken Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk şunları söyler :

«Hükümetin esbabı mucibe lâyihasında söylediği gibi, her iki devlet, yani gerek İngiltere, gerek Amerika, ticaretin genişletilmesini istiyor. Kambiyo istikrarına ikisi de taraftar. Ticaretin genişlemesine mani olan şeylerin kaldırılmasını ikisi de istiyor. Yani hep ticaret. Ticaretin iyi yapılması. Ticaretin doğru yapılması. Ticaretin muntazam yapılması. (...) Fakat bana sorarsanız, deseniz, 44 devlet en zeki adamlarını göndermişler, bunu kabul etmişler, sen burada ne uğraşıp duruyorsun?.. Cevabım şudur: Bu anlaşmalarla bağlanmada Türk Milletinin İstiklâli, Türk Milletinin Hürriyeti mevzuubahistir» (Tutanak Dergisi, 1947, Cilt 4, s. 159).

Tengirşenk'e göre iki önemli nokta vardır. Biri ülkenin «hürriyeti», diğeri de «kambiyo rejimi». Konuşmasını şöyle sürdürür :

«Bence bu iki mühim noktanın ikisi itibariyle de, milletlerarası para sandığına veya fonuna iltihak etmekliği-

mize mani bir cihet yoktur (Bravo sesleri). Emniyetle, huzurla iltihak edebiliriz» (aynı yerde, s. 161).

Ankara Hukuk Fakültesinde iktisat dersleri vermiş olan DP milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk önce yakaladığı özü, sonra elinden kaçırmıştır. Tokat Milletvekili Nazım Poroy ise, olayın özünü hiç yakalayamadan şöyle konuşur:

«... Zannederim ki, Meclisimizin ilk gününden beri iki parti arasında en tatlı müzakere bu olmuştur. (...) Memlekette Bretton Woods mukaveleleri hakkında hiçbir esaslı malûmat intişar etmemiştir. (...) Ama, birkaç büyük devletin tesiriyle, nüfuzuyla filhakika yapılan bu mukavelelerin gayesi dünyanın iyiliğine, rahatına, terakkisine matuftur» (Aynı yerde, s. 167).

Bu görüşmelerden sonra Türkiye'nin IMF'ye girişi Millet Meclisinde onaylanmıştır. Oylamada 305 milletvekili bulunmuş, 305 kabul oyu verilmiştir.

Gerekli işlemlerden sonra durum Washington'a bildirilmiş, resmi belgeler hazırlanmış ve Sait Naci Ergin Washington'a gitmiştir. 11 Mart 1947'de Türkiye, fiilen ve resmen IMF üyesi olmuştur. Para Fonu'na giriş belgesinde, o zamanki Washington Büyükelçimiz Hüseyin Nagıp Baydur ile Sait Naci Ergin'in imzaları vardır.

Aynı gün Türkiye 43 milyon dolarlık kotayla IMF'ye girmiş, Millet Meclisinde onaylanan 5016 sayılı yasa ve IMF ilkeleri gereğince 43 milyonun 10 milyon 750 bin doları altın olarak teslim edilmiş, kalan %75'e karşılık olan 32 milyon 250 bin doların karşılığı 90 milyon 300 bin lira da T.C. Merkez Bankasında Fon adına açılan özel bir hesaba yatırılmıştır. Türkiye'nin bu kotası 1967 yılında 70 milyon dolara 1970'de 151 milyon dolara çıkmıştır. Daha sonra kotalar IMF'de dolar yerine Özel Çekme Hakları türünden saptanmaya başlanmış, 1979'da kota 200 milyon Özel Çekme Hakkına yükseltilmiştir. Türkiye'nin kota payı IMF toplamı içinde %0.52'dir.

Washington'daki imza töreninde İngiliz delegesi Sait Naci'ye «cesaretle aldığınız bu karardan dolayı sizi kut-

larım» diyor ve «Türkiye'nin fona katılışı hiçbir biçimde müzakere edilemez» yargısına varıyordu.

Bu kutlamalara karşın, Türkiye Fonun nasıl işleyeceğini merak ediyordu. Maliye Bakanlığı Başbakanlığın baskısıyla bu «işi» açıklığa kavuşturmak için bir çare buldu. Fona üye olunduğunun birkaç hafta sonrasında Türkiye IMF'ye başvurarak «yardım» isteminde bulundu. Gerçekte böyle bir gereksinim olmadığı halde, sırf yeni sistemle karşılaşmak için istenilen para IMF tarafından hemen verildi.

IMF'ye güven duymamak için artık hiçbir neden kalmamıştı.

1946 devalüasyonunu gerçekleştiren Halit Nazmi Keşmir bir süre sonra «kahrından» öldü. Çünkü devalüasyonun yapılışı, o zaman muhalefette bulunan DP'ye göre «gizli değil»di. DP'nin iddialarına göre, kabinedeki kimi bakanlar (bu devalüasyondan kazanç sağlamışlardı». Benzer iddialar giderek yoğunlaşmış, çevresinde desteklenmesine rağmen, Halit Nazmi'yi yine de yıpratmış ve günün Maliye Bakanının yüreği bu duruma fazla dayanamamıştı.

Halit Nazmi'nin aldığı kararlar ise, Türkiye'yi 1951 yılına dek rahatlıkla getirmişti. 1950 yılında genel seçimler büyük bir çoğunlukla DP'yi iktidara getirmiş ve tohumları 1946 yılında atılan dış ticaretteki liberasyon yeni iktidarla geniş boyutlara uzanmaya başlamıştı. CHP Hükümeti DP'ye o yıllara göre, yine de önemli sayılabilecek bir döviz rezervi bırakmıştı. Yaklaşık 160 milyon dolarlık döviz DP'nin ilk birbuçuk yılına kalmadan eritilmişti.

Maliyeciler durumun «vahametini» görmeye ve yetkilileri uyarmaya başlamışlardı. O günlerde Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdür Yardımcısı Memduh Aytür, dönemin en güçlü adamlarından Fatin Rüştü Zorlu ile yurt dışında GATT toplantısına giderken konuyu açmak zorunluğunu duymuş ve «döviz rezervleri hızla eriyor, sonunda işi düzeltemeyeceğimiz bir noktaya geleceğiz. Liberasyonu biraz sınırlasak iyi olur» deyince, Fatin Rüştü «iyi ama birader halkın savaş sırasında CHP iktidarında ne kadar

sıkıntı çektiğini hep birlikte yaşadık. Bırakalım, biraz da bolluk içinde yaşasın. Liberasyon bir uygarlıktır» karşılığını vermişti.

Ne var ki, «bolluk içinde yaşayan halk», bu «uygarlığı» çok kısa süre sonra sanıldığından da pahalı ödemek zorunda kalacaktı. Yıllar sonra tıpkı 1977'de olduğu gibi, 1952 yılında «ariyere» denilen borçlar birikmeye ve her türlü dışalım durmaya yüz tutacaktı.

Ama, o tarihlere gelmeden önce, vurgulanması gereken başka olaylar vardır.

Türkiye'nin 1947 yılında IMF'ye üye olmasından sonra, IMF yıllık «denetimler» için Türkiye'ye gelmeye başladı. Ne var ki, ilk birkaç yılın «ziyaretleri» pek ilginç sayılmazdı. Çünkü, Türkiye'nin ödemeler dengesindeki açıklar IMF'nin üzerinde söz söyleyeceği boyutlar ve niteliklerde değildi. Kaldı ki, ilk yıllarda IMF'nin yerine daha çok devrede olan Dünya Bankası idi.

Dünya Bankası'nın devreye girişi de «Barker Raporu» olarak bilinen 1951 tarihli bir belgeyle ilgilidir. 15 Mayıs 1951 tarihinde Dünya Bankası Başkanı Eugene Black, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a bir mektup göndererek «Türkiye'nin kalkınması için sağlam bir program» ortaya konulduğunu belirtir ve «umarız ki, rapor tarafsız ve politik olmayan bir gözle değerlendirilir. Rapora ilişkin Türkiye'nin takınacağı tavrı elbette izlemekten zevk duyacağız» der.

1949 Temmuzunda Türkiye IMF ile girdiği ilişkinin doğal sonucunda (zaten aynı anda Dünya Bankası'na da üye olunmuştur) Dünya Bankası'na da başvurarak «kalkınma yönünde hamlede bulunmak istediğini» belirtir. 1949 sonunda Barker adında bir uzman başkanlığında ilk Dünya Bankası Heyeti Ankara'ya gelir ve 1930'lar sonrasından o tarihe dek, Türkiye'nin ekonomik durumunu inceleyen bir rapor hazırlar. 1950 Şubatında Dünya Bankası Heyeti çalışmalarını hızlandırır ve 1950 sonlarına doğru Amerika'ya dönerek raporu bitirir. «Sağlam bir program hazırlandığı» vurgulanan raporda Türkiye'nin yatırım yapması gereken alanların önceliği dile getirilmekte, kamu kesi-

minde alınacak önlemler sıralanmakta, önsözünde «Türkiye'de çalışılan süre içinde yetkililerden olağanüstü ilgi görüldüğü» anlatılmakta ve önerilen programın uygulanabilmesi için çeşitli aşamalarda Türkiye dışardan yardım almak zorundadır» denilmektedir.

Bu noktada Dünya Bankası'nın Türkiye'deki «serüveni»ne kısa bir ara verip, «dış yardım» gerçeğine değinmek gerekir. Son yıllarda gerek Türkiye'de, gerek Uçüncü Dünya Ülkelerinde en çok ve en derin tartışılan konularından biri «dış yardım»lardır. IMF'nin yoğun bir biçimde tartışıldığı yerde, dış yardım olayının tartışılmaması zaten kolay kolay beklenemez. Bunun için de, dış yardımın bir ülkeyi nasıl ve hangi yönlerden kıskıvrak bağladığı, bunun değişik ekonomik ve siyasal maliyetinin irdelendiği araştırmalar, her geçen gün artmaktadır.

Dış yardımın ekonomik maliyeti denildiğinde, örneğin «döviz kaynaklarının kıtlığı nedeniyle ithalât ihtiyaçlarını karşılamakta dış yardımlara bağımlı ve bu gibi finasman kaynaklarından vazgeçemez durumda olan ülkelerin, alımlarında, uluslararası piyasalarda geçerli rekabet fiyatlarına oranla %20 daha fazla fiyat ödediklerinin saptandığı» (Zafer Başak, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri, s. 18) ortaya çıkmaktadır. Verilen yardımın faizleri ya da yardım eğer ayni mal olarak veriliyorsa, ki Türkiye'nin OECD çerçevesinde son yıllarda ikili anlaşmalar yoluyla sağladığı yardımların yarısından fazlası bu türdendir, bu malların fiyatları dünya piyasalarındaki fiyatlardan çok yüksek olmaktadır. Dolayısıyla yardım alan ülkelerin bu miktarı geri ödemelerine ilişkin hesap yapıldığında, geri ödemenin aslında verilen borcun, faiz hariç olmak üzere, çok üstünde rakamlara ulaştığı görülmektedir.

Konunun siyasal yönü de, aynı ağırlıkla tartışmanın odak noktasındadır. 1948-1952 yılları arasında uygulanan Marshall Yardımı ile 1947'de uygulanması yönünde adım atılan Truman Doktrini, dış yardımın siyasal niteliğine ışık tutan önemli araçlardır. ABD'nin teknik yardımları Truman döneminde dış politikanın temel aracına dönüşmüş ve

«hukuksal ifadesini 1950 yılında çıkarılan Uluslararası Kalkınma Yasasında bulmuştur. (...) Yasanın özelliği kalkınma yardımını ilk kez bir politika düzeyine çıkarmış olmasıdır. (...) Kalkınma yardımlarının ABD'nin ulusal ekonomik çıkarlarına olacağı kadar, Amerika Birleşik Devletlerince sürdürülen güvenlik ve savunma hedeflerine de hizmet edeceği görüşü, siyasal çevreler tarafından paylaşılmaktaydı» (Zafer Başak, a.g.k., s. 38).

Yardımın politik niteliği denildiğinde, akla elbette bunun uygulamadaki örnekleri gelmektedir. Yardımlardaki miktarın, genel koşulların ve niteliklerin borç verilen ülkenin siyasal iktidarlarınca izlenen ekonomik politikalarına göre değişmesi anlaşılmalıdır. Bu gözleme koşut olarak, örneğin 1964'te Brezilya'ya, 1966'da Pakistan'a ve 1967'de Endonezya'ya «politik nedenlerle, başta Amerika tarafından olmak üzere, dış yardımın durdurulduğu hatırlanmalıdır» (Zafer Başak, a.g.k., s. 44).

Ancak, burada yapılmak istenen dış yardımın niteliklerine ilişkin bir kuram geliştirmek değildir. Konuya Türkiye (Osmanlılar) tarihi açısından açıklık getirmek asıl amaçtır. Osmanlı Borçlarına ilişkin yapılan araştırmaların çoğunda Osmanlıların ilk kez 1854 tarihinde Londra'da Palmer Ort. ile Paristeki Goldschmidt Ort. firmalarından üç milyon sterlin borç aldıklarını ve imparatorluğu «Düyun-u Umumiye»ye götürecek yolun bu tarihte açıldığı belirtilir. Bu borçlanma da Kırım Savaşı (1853-1856) için yapılan harcamalara bağlanır, savaşın getirdiği olağanüstü harcamalardan kaynaklanmış olduğu vurgulanır.

Oysa, son zamanlarda ele geçen bir belgeye göre, Osmanlılar 1840 yılında hazine tahvili çıkarmışlar, bunları Londra'da bir bankaya satarak ilk kez borçlanmışlardır. «Dette Publique Ottomane, Constantinople, 1912» (Osmanlı Kamu Borçları, Istanbul, 1912) (*) adlı belge önce

(*) Milliyet Gazetesinden arkadaşım Orhan Duru bu belgeye bir araştırması sırasında rastlamıştır. Amerikan belgeleri arasında çıkan bu belgenin ilk kez benim tarafımdan kullanılmasına izin verdiği için kendisine teşekkür ederim.

II. Mahmut un mali bunalımından söz etmektedir. II. Mahmut düşülen mali bunalımın sonucunda İngiltere'den borç istemiş, İngiltere de Akdenizdeki donanmasının gıda gereklerinin Osmanlılar tarafından karşılanması koşuluyla bir milyon sterlin vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ancak, Türkiye'nin bu konudaki isteksizliği bu yardımı engellemiştir. «1839 - 1861 arasında Abdülmecit'in zamanında mali durum tam bir kargaşaya dönüşmüştü. Ancak, bu yıllarda Osmanlıları kurtaran birkaç etken ortaya çıkmıştır. Bunların başında da, İngiltere'nin anti-Rusya politikası gelir. İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Sir Stratford Cunning Büyük Reşit Paşa'nın düşüncelerini çok derinden etkilemiş ve yönlendirmiştir. İşte, o tarihlerde, 1840 yılında Osmanlı Hazinesi çıkardığı tahvilleri Londra'da bir bankaya satmıştır. Osmanlılar ilk kez böylelikle borçlanmışlardır. Tahvil satışlarını yürütmek için 1849 yılında, bu kez İstanbul'da bir banka kurulmuş ve bankanın başına getirilen yabancı müdürler Kırım Savaşı çıkıncaya dek mali yapıda reform çalışmaları yapmışlardır» (adı geçen belge, s. 3-4). Çoğu kitaba geçen 1854 borçlanması daha sonra gelmekte ve anılan belgede bu tarih ve borç miktarı belirtildikten sonra şu ilginç vurgulamaya yer verilmektedir :

«Üç milyon sterlin verilmesine rağmen, mali yönetim yine de düzelmedi. Gerek yöneticiler, gerekse Sultan Ailesi mali kaynakları çarçur ettiler. Ancak, mali durumun kötüleşmesinde, borç verilmesine rağmen kötüleşmesinde, bütün suç Osmanlılara yüklenemez. Bunda uluslararası çevrelerin de payı vardır» (adı geçen belge, s. 9).

İşte, 19. yüzyılın ilk yarısındaki yardımın mantığı ile 1950'lerdeki Dünya Bankası'nın «yardım zorunludur» mantığı arasında ve de sonuçları açısından pek fazla bir fark yoktur.

Barker Raporunda iki temel özellik sürekli dile getiriliyordu. İlki, «yardımın zorunluğu», ikincisi de Türkiye'nin kalkınmasına ilişkin «sağlam bir program» hazırlandığı. Her ne kadar, Başbakan Adnan Menderes «sağlam bir program» sözüne çok takılmışsa da, «sağlam prog-

rammış, neresi sağlam program bunun, Türkiye'nin tarım ülkesi olmasını istiyorlar» diyerek çok önemli ve tarihsel bir saptama yapmışsa da, raporun yine de uygulanabilmesi amacıyla ertesi yıl bir Dünya Bankası Heyetinin Ankara'da yerleşmesine göz yumar.

Barker Raporunun hemen ardından bambaşka bir olay Türkiye'nin nerelere kaymakta olduğunu çarpıcı bir biçimde ortaya koyar. Türkiye Amerika ile bir ticaret anlaşması yapar. Dışişleri Bakanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'dur. Anlaşma ilk anda basit bir traktör dışalımına ilişkindir. Ancak, anlaşmada herkesin gözünden kaçan bir madde yer alır. Amerika Türkiye'ye traktör vermektedir. Ne var ki, verilen traktörler pamuk tarlalarında kullanılamayacaktır.

Pamuk tarlaları dışında kullanımına izin verilen traktörlerin, Türkiye'ye ancak geldikten sonra, anlaşma metninin farkına varılır. Çünkü, Anadolu'ya gönderilen traktörlerin kullanımı ve «yardım kanalıyla gelmiş olduğu» kamuoyuna büyük bir propagandayla açıklandığının ertesi günü Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Dışişleri Bakanını ziyaret ederek «anlaşma maddelerini hatırlatmak gereğini» duyar. Menderes gerçeği öğrenince, küplere biner. Ama, iş işten geçmiştir. Dışişleri Bakanı Karaosmanoğlu çaresiz istifa eder. Çünkü o tarihlerde, çok yanlış bir adım atan bakanların istifa etmek gibi «meziyetleri» henüz bozulmamış bir gelenektir.

Dünya Bankası'nın Barker Raporu dışında, Türkiye'deki bir başka somut girişimi, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na katılmasıdır. «1950 Ağustos başında memleketimizde ilk defa olarak devlet parasının ve yabancı sermayenin katılmasıyla özel teşebbüsü desteklemek üzere bir banka, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, kuruldu. Dünya Bankası, Türk Hükümeti, yerli bankalar ve sanayiciler bu kuruluşa katıldılar» (Cem Eroğul, a.g.k., s. 69). Bankanın amacı özel sanayi kurmak, yabancı ve yerli sermayenin sanayie iştirakini teşvik etme, Türk sanayiine müteallik esham ve tahvilâtın özel mülkiyete intikaline ve özel mül-

kiyette bulunmasına gayret etmektir» (Cumhuriyet, 5 Ağustos 1950). Bankanın kuruluşuyla ilgili bir demeç veren İş Bankası Genel Müdürü Mecit Duruiz «bankanın hususi bir müessese olmasına, Amerikalıların bilhassa dikkat ettiklerini» (aynı tarihli Cumhuriyet) dile getirmiştir.

Traktör olayının hemen ertesinde Ankara'ya Dünya Bankası Heyeti gelir. Türkiye'nin ekonomik durumuna ilişkin sürekli bilgi edinmek ister. Başbakan Menderes'in ise, yapılan ticaret anlaşmasından ağzı yanmıştır. Batıya monte olmanın büyük dönüşümünü gerçekleştiren lider olmasına karşın, Barker Raporu'nun da traktör anlaşmasına benzemesinden korktuğundan «sağlam program» kavramından etkilenmektedir.

Barker Raporu'nun uygulanmasına ilişkin Dünya Bankasınca Ankara'ya gönderilen uzman ise, ilginç bir kişidir. Hollanda'nın eski Maliye Bakanlarından Lieftnick Dünya Bankası'nın Ankara'daki heyetinin başkanıdır. Oldukça meraklıdır. Her konuda bilgi sahibi olmak ister. Alınacak herhangi bir ekonomik kararda kendisine sürekli danışılmasını, her konuda bilgi verilmesini, hiç de diplomatik olmayan bir tavırda «talep» eder.

Menderes ise, ne rapor dinlemektedir, ne plan, ne de program. Aklına esen yerde çimento ve şeker fabrikaları yapmaya başlamıştır. Bu fabrikalarda özel kesimin de payı var gibi gösterilmektedir. Ancak, finansman büyük ölçüde devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Yabancı firmalar «anahtar teslim» şeker ve çimento fabrikalarının temellerini atmaya başlarlar. Hollanda'nın eski Maliye Bakanı Lieftnick «bu işleri programlara ve planlara aykırı» bulur. Konuyu Menderes'e anlatmak için Başbakanın odasına girer. Küstas bir tavır içinde düşündüklerini Menderes'e anlatmaya ve «yatırımların derhal disiplin altına alınmasına, bundan da kendisine haber verilmesinde zorunluk duyduğunu» söyler. Dünya Bankası Heyet Başkanının bu tavrı Menderes'i çileden çıkarır ve adama «burasını derhal terkedin» diyerek bağırmaya başlar. Adamı Başbakanlıktan çıkarırlar.

Ve ertesi gün Dünya Bankası Heyeti Ankara'dan ay-

rılır. Daha sonraki yıllarda Lieftnick Dünya Bankasının Yönetim Kurulu üyeliğine dek yükselecek ve Türkiye'nin istemlerini yokuşa sürmekte elinden geleni ardına koymayacaktır.

Aradan tam yirmi yıl geçecek, Dünya Bankası ile Türkiye ilişkileri donmuş bir biçimde sürerken, 1972 yılının Mart ayında Başbakan Nihat Erim Washington'da Dünya Bankası Başkanı, Mc Namara'yı ziyaret edecek, «buzların çözülmesini» isteyecektir. Tam yirmi yıl sonra Mc Namara «buzların çözülmesindeki» güçlüklerden söz ederken şunları belirtecektir:

«Türkiye'ye eski bir Maliye Bakanını, değerli bir iktisatçıyı gönderdik. Ama, Türkiye onun değerli bir danışman olduğunu unutmuş olmalı ki, Başbakanlıkta kendisine verilen bir oda bile çok görülmüş, yaptığı yerinde uyarılara, uluslararası skandal olan davranışla karşılık verilmiştir. Şimdi, siz de gelmiş, iyi ilişkilerden söz ediyorsunuz».

Görüşmede hazır bulunan DPT Müsteşarı Memduh Aytür Mc Namara'yı hemen yanıtlar:

«Sözünü ettiğiniz olaya ben Hazine Genel Müdürü olarak tanık oldum. Ancak şurası kesindir ki, Dünya Bankası Türkiye aleyhine yoğun bir kampanya yürütmüş ve asıl bu olaylar ciddi gerginliğe yol açmıştır. Görülüyor ki, haklı da olsa, Bankanın bir ülkenin iktisadi politika tercihlerine karışma geleneğinin eski bir tarihi vardır».

İlginçtir, bu görüşmeden sonra Türkiye ile Dünya Bankası arasındaki buzlar erimiş de olsa, 1978 yılında Dünya Bankası Başkanı Mc Namara Ecevit iktidarda iken Ankara'ya gelmiş, çeşitli bakanlarla görüşen Başkanı bu kez Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Deniz Baykal görmek istememiştir. Dünya Bankası uzmanları ise, DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç'un kapısından dönmüşlerdir. Kuruç'un Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili bilgilerin Dünya Bankası uzmanları tarafından istenmesine gösterdiği tepki karşısında, yabancı uzmanlar o sırada Amerika'da bulunan Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu'na durumdan telefonla yakınmışlardır. Müezzinoğlu bu kez Başbakan

Ecevit'i durumdan haberli kılmıştır. Ecevit'in DPT Müsteşarına «Dünya Bankası uzmanlarına neden güçlük çıkarttığı» yolundaki sorusuna Kuruç şu karşılığı vermiştir:

«İyi, ama Sayın Başbakan, henüz size iletmeye fırsat bulamadığım bilgileri onlar istiyorlar».

İşte, Lieftnick kovulması ile birlikte Türkiye ile IMF ilişkilerinde bugüne değin uzanan tarih başlamış olur.

Gerçi bunda, Dünya Bankasından bizim özel kesimin ünlü holdinglerin sahiplerinin kendilerine doğrudan kredi istemeleri, Türkiye'nin ödemeler dengesi güçlükleri de rol oynamıştır. Ancak, pratikte Türkiye'nin Dünya Bankası ile ipleri koparmış olması, aynı tarihlerde NATO'ya girmesi de, IMF ilişkilerinin yoğunlaşmasında etkindir.

Şurası unutulmamalıdır ki, Dünya Bankası ile ilişkiler bozulmuş, ancak zaman zaman kredi istekleri geri dönmemiştir. Örneğin, Türkiye Elektrik Kurumu için istenilen kredi Dünya Bankasından gelmiş, ancak 1968 yılında TEK Yasası çıkartılması istenmiştir. TEK Yasası ve Türkiye'de elektrik üretiminin tek bir yasaya bağlanması koşuluna bir de TEK'in «%8 kâr etme koşulu» getirilmiştir. TEK % 8 kâr ettiği sürece, Türkiye ile Dünya Bankası kredi ilişkileri sürmekte (bu alandaki krediler), her yıl elektriğe yapılan zam bu ilkeden kaynaklanmaktadır.

TAHTAKALE'NİN DOĞUŞU

Dörtyüz milyon doların alacaklıları gelmiş, Ankara'da kapıya dayanmıştı. «Mal gönderdik, parasını ödemediniz. 400 milyon dolar borcunuz var» diyorlardı.

Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilâtı (MİİT) Genel Sekreterliği 1950'lerde Dışişleri Bakanlığına bağlıydı. Genel Sekreter Fatin Rüştü Zorlu «Hayır, bizim borcumuz yok. Bizim borcumuz lisans verdiğimiz mallar için geçerlidir, bunlar için değil» diyordu.

Bunun üzerine adamlar lisanslarını gösteriyorlar, Fatin Rüştü buna da bir çare buluyor (!) ve «malı gelmiş, ama transfer vizesi almış olanlar bizim borcumuzdur» karşılığını veriyordu.

Adamlar çılgına dönüyor, kimbilir kaç ay önce Türkiye'ye gönderdikleri malların transfer vizesini gösteriyorlar, ama Fatin Rüştü kolay kolay ikna olmuyor, bu kez de: «Bunlar bizim borcumuz değil. Döviz Komitesi'nin iznini almış olanlar bizim borcumuzdur» diyordu.

Yani, 1977'lerde karşılıksız çek gönderme, «ariyere» denilen mal karşılığında dışalım yapmaktan doğan, borç takma, mal Türkiye'ye geldiği halde, dövizi transfer etmiş gibi gösterip, gerçekte bu işlemi yapmamış olmak gibi, bir devletin mali saygınlığı ile taban tabana çelişen alışkanlıkları Türkiye daha 1952 - 1953'lerde edinmişti.

O yılların döviz darboğazını yansıtan slogan «Türkiye tek bir nal çivine muhtaçtır» sözüdür. Bu söz 1977 sonunda yerini «Türkiye 70 sente muhtaçtır» sloganına bırakacaktır.

Dış ticarette aşırı liberasyon 1953'te dışalımları dur-

ma noktasına getirmiş, fiyat artışları hızlanmış, buna kötü hava koşulları da eklenince tarımsal ürünlerin dışsatımı düşmüş, karaborsa almış yürümüş ve bu dönemde ilk IMF heyeti Ankara'ya gelmiştir.

İlk yılların Türkiye - IMF ilişkileri renksiz geçer. Ne var ki, IMF Türkiye Masası Şefliğine Ernest Sturç gelince, işler değişir.

1952'lerden başlayarak 1974'lere dek IMF'nin Türkiye ile ilişkilerini yürüten Sturç tam bir «efsane» adamdır. Çekoslovak Yahudilerinden olan Sturc İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkesinin Maliye Bakanıdır. Çekoslovakya sosyalist sisteme geçtiği sıralarda Amerika'da görevli bulunan Sturc bakanlıktan hemen istifa eder ve Amerikan vatandaşlığına geçer. Ardından da IMF'de görev alır. Ülkesine bir daha gitmek için 1968 yılını bekleyecek, Dubçek'in «Prag'da Bahar Yaratma» girişimlerinin hemen ertesinde, Sovyetlerin Çekoslovakya'ya girmesinden kısa bir süre önce gittiği Prag'dan Washington'a dönecektir. O tarihlerde bu «ziyaret» çok kişinin dikkatini çeker.

1950 başlarında Amerika'da bir Kanadalıyla evlenir. 1952 yılında IMF Türkiye Masası Şefi olur. Çok iyi bir iktisatçı, aynı zamanda Amerikan Yönetimi ile siyasal nitelikte son derece iyi ilişkiler içinde bulunan bu Çekoslovak yahudisi, IMF içinde kısa sürede en etkin kişilerden biri olur. Türkiye'nin sadece IMF ile ilişkilerini değil, Amerikan Hükümetleri ile siyasal ilişkilerini de yönlendirir. Çok iyi Türkçe bildiğini Türk uzmanlar ancak yıllar sonra anlayabileceklerdir. Son derece dikkatli, zeki ve görüşmelerde karşısındakini «tuşa getirmesini» iyi bilen, engin deneyimli birisidir.

1958 ve 1970 devalüasyonlarının «mimarı» olan Sturc 1976'da Ingiltere'nin yaptığı devalüasyonun da baş mimarları arasındadır. Yirmi yılı aşkın süre sonunda, Türkiye ile olan ilişkisi yine de son bulmamış 1978 ve 1979'da IMF Yönetim Kuruluna Ecevit Hükümeti'nin yaptığı devalüasyonlara ilişkin görüşlerini bildiren notlar yazmıştır.

Sturc başkanlığındaki IMF Heyeti Ankara'ya geldiğinde Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Hazine Genel Müdürü

Burhan Ulutan, Genel Müdür Yardımcısı Kemal Kurdaş'tır. Döviz darboğazı yoğunlaşınca bürosu Merkez Bankasında bulunan bir «Döviz Komitesi» kurulmuş, ilgili bakanlar ve genel müdürler bu komitenin kararlarını oluşturmaya yetkili kılınmışlardı. Ancak, siyasal baskılar komitenin ekonomik ilkeler doğrultusunda çalışmasını engelliyor, özellikle Dışişleri Bakanlığı hemen tüm mali konularda Maliye Bakanlığından ve bakanın kendisinden daha etkili oluyordu. Hele de 1954'den sonra Fatin Rüştü bu kez Dışişleri Bakanı olunca, DP'nin on yıllık iktidar döneminde mali konular çoğunlukla Dışişleri Bakanlığından yönetilir olmuştur.

Benzer biçimde Ticaret Bakanlığı da ikinci planda kalmış, ticari görüşmeler için oluşturulan heyetlere Dışişleri Bakanlığından gönderilen üyeler başkanlık etmeye başlamıştı. «Fatin Rüştü Zorlu dış dünya ile ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi yetkisini Dışişlerine kaydırmak için ısrarla çaba gösterdi. Ticaret ve Maliye Bakanlıklarının direnişlerine karşın, bu işi 1950'de Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra tam anlamıyla başardı. Zaten Ticaret ve iktisat Dairesinin başına geçmeyi bunun için istemişti. Savaş sonrasında Türkiye'de her şeyin başında ekonomik sorunların geleceğini, siyasî iktidarın yeni ekonomik verilere göre biçimleneceğini keskin önsezisi ile anlamıştı. İktisadi alanda uzmanlaşarak siyasi iktidara kendini kabul ettirmek ihtirası daha o zamandan başlamıştı. Zorlu'da kayınbabası Tevfik Rüştü Aras'ın nüfuzu ve Menderes'lerle olan sıhrıyet bağı, 1950'lerde onun çok işine yarayacak, kısa zamanda Zorlu'yu DP Hükümetinin en gözde elemanları arasına sokacaktı» (Mahmut Dikerdem, Hariciye Çarkı, Milliyet, 22 Ocak 1980).

İşte IMF'nin Türkiye'ye ilk devalüasyon önerisi bu tarihtedir. Çünkü, artık Türkiye ödemeler dengesi darboğazına girmiş ve IMF'ye başvurmuştur.

IMF ise, ödemeler dengesi güçlükleri bulunan ülkelere belli bir program sunar. «IMF Reçetesi» denilen bu program genellikle şu maddelerden oluşur:

«Döviz ve dışalım denetiminin kaldırılması ya da li-

beralizasyonu (serbestleştirilmesi). Döviz kurlarının devalüe edilmesi. Fiyat artışlarına karşı politikalar uygulanması amacıyla banka kredilerinin denetlenmesi, faiz oranlarının yükseltilmesi, bütçe açıklarının kapatılması, kamu harcamalarına sınır getirilmesi, vergilerde ve kamu kuruluşları ürünleri fiyatlarında artışa gidilmesi, hükümetlerin gücü oranında ücret artışlarına taşan getirilmesi, yabancı sermayenin yatırımda bulunabilmesini sağlayacak uygun ortam yaratılması» (C. Payer, The Debt Trap, s. 33).

Burada aslında son derece ilginç bir durum vardır. IMF'nin anasözleşmesinde (Articles of Ageement) «bir üye ülke parasının değerinin ancak o üye ülkenin önerisiyle ve Fona danışıldıktan sonra değiştirilebileceği» (Article IV, Section 5 a and b) ilkeye bağlanmakta, böyle bir kur değişikliği önerisinin de ancak «temel bir dengesizlik» (fundamental disequilibrium, aynı maddede) durumunda söz konusu edilebileceği yer almaktadır. Parasının değerini bildiren üye ülke bu pariteden aşağı ya da yukarı doğru % 1'in üstünde sapma göstermesini önlemekle yükümlüdür. Gerçekte, ana sözleşmede yer alan «temel dengesizlik» kavramı geniş tartışmalara ve yorumlara yol açmıştır. «Bazı yazarlara göre, temelli bir dış dengesizlik, döviz kurları değiştirilmediği ve denetimlere de başvurulmadığı takdirde, ancak işsizliğe yol açan deflasyoncu tedbirlerle ortadan kaldırılabilen dengesizliktir. Bir başka görüşe göre, Fon kurucularının kafasındaki temel dengesizlik, ödemeler dengesini yeniden kurabilmek için döviz kuru değişikliğinden başka hiç bir tatminkâr tedbir alınamaması halidir. Böyle olunca, ancak dış dengesizliğin giderilmesinde deflasyona gidilememesi halinde, devalüasyon yapılabilecektir» (Nahit Töre, Uluslararası Para Sistemi ve Azgelişmiş Ülkeler, Doktora Tezi, s. 123).

Temel dengesizliğin daha başlangıçta tartışma konusu oluşu üzerine, IMF Yönetim Kurulu 26 Eylül 1946 tarihinde aldığı bir kararla «IMF'nin bu konuda takdir yetkişinin kendisine ait olduğunu» (Aktaran N. Töre, a.g.k., s. 123) belirtmiştir. Burada ilginç bir nokta vardır. Parasının değerini değiştirmekten kasıt, mutlaka devalüasyon

değildir. Parasının değerini yükseltmek isteyen, yani revalüasyon yapmak isteyen üye ülkeler de, %10'u aşmayan değer değişikliklerini kendi başlarına yapabilirler. Değer değişikliği, devalüasyon ya da revalüasyon, %10'u aşınca, Fona danışmak durumundadırlar. Ana sözleşmenin IV. maddesi (article) tümüyle bu konuya ayrılmıştır. Bu maddelerin uygulanmasının çeşitli örnekleri vardır. «Örneğin, Fransa 1948 yılında Fonun onayısını almadan devalüasyon yapınca, frankın yeni paritesi IMF tarafından tanınmamış ve bu ülke birkaç yıl Fon kaynaklarından yararlanamamıştır. Çekoslovakya'nın Fon üyeliğinden çıkarılışı da bu hükümlere göre olmuştur. Çünkü, bu ülke Fona danışmadan Haziran 1953'te bir para reformu yapmış ve paritesini dolar karşısında 3 krondan 7.20 krona düsürmüştür. Bu değişikliğin nedenleri konusunda Fonun sorularına cevap veremeyince, Yürütme Kurulu aynı yılın Kasım ayında bu üyenin artık IMF kaynaklarından yararlanamayacağını açıklamış, 31 Aralık 1954 tarihinde de Çekoslovakya'nın üyelik kaydı silinmiştir» (N. Töre a.g.k., s. 124, 62 nolu dipnot).

Kurlarda bu ölçüde duyarlı olan ve kur değişikliğini ne yönde yaparsa yapsın, o ülkenin üyelikten çıkartılmasına dek gidebilen IMF'nin tutumu işte bu noktada ilginçlik kazanmaktadır. Çünkü, sabit kur düzeni getirmek amacıyla da kurulmuş bulunan IMF, özellikle azgelişmiş ülkelerde sürekli «temel dengesizlik» varsayımından hareket etmekte ve ödemeler dengesi sorununa sürekli olarak devalüasyon önerisiyle yaklaşmaktadır. Kuruluş mantığı «sabit kurlar» olan bir kurumun çelişkisi bu noktada yatmaktadır. O zaman ister istemez önerinin arkasında başka nedenler aramak gerekmektedir. O da devalüasyonun azgelişmiş bir ülkedeki etkilerinin araştırılmasıdır. Yıllar yılı devalüasyon yapan Türkiye'de, ne yazık ki, devalüasyonun etkilerini ortaya koyan tek bir araştırma yoktur. Ancak, kuramsal açıdan bakılınca ve diğer ülkelerdeki örneklerle de karşılaştırılınca, devalüasyonun azgelişmiş ülkelerin sanayileşmesini önlemekte olduğu ortaya çıkar. Bir az gelişmiş ülkenin devalüasyon yapması sonucunda,

sanayileşmiş ülkelerin ticareti artmaktadır. Bu ülkelere mal akımı artmaktadır. Devalüasyon ülke içinde maliyetleri yükseltmekte, en kıt mal olan sermayenin yatırıma, sanayi yatırımına dönüşmesi güçleşmektedir. Bu durumda dışardan gelen mallara karşı bir «ithal ikamesi» yaratılamamaktadır. Bir başka deyişle, aslında yurt içinde kurulabilecek olan herhangi bir sanayi, devalüasyonla birlikte artık kurulamaz hale gelmektedir. Dışardan satın alacağı yerde, o malı içerde üretmek, teknik deyimiyle «ithal ikamesi» yaratmak, gerçekte sanayileşmeye giden yoldur. «Japonya ve Sovyetler Birliği'nden, Brezilya ve Arjantin'e kadar 20. yüzyıl içinde azgelişmiş ülkelerdeki bütün sanayileşme hamleleri, başarı derecelerindeki farklılıklara karşın, koruma politikalarına dayalı ithal ikamesiyle gerçekleşmiştir» (Korkut Boratav, IMF'nin Niyetleri ve İthal İkamesi, Milliyet, 27 Ağustos 1979, s. 2). Devalüasyon işte «ithal ikamesi»ni yıkmakta ve ülkelerin sanayileşmesini önlemekte etkin bir araç olarak kullanılmakta ve IMF tarafından önerilmektedir. Olayın bir başka çelişkisi de, buradadır. Kimi ülkelere «devalüasyon yapıyor» gerekçesiyle karşı çıkan ve yardımı durduran IMF, kimi ülkelerde de «devalüasyon yapmıyor» gerekçesiyle karşı çıkmakta ve yardımı kesmektedir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bu ikinci gurubun, almakta olduğu dış yardımların sürekli aksaması, kesilmesi ve bu bunalımdan kurtulamaması, gerçekte azgelişmiş ülkelerin «ithal ikamesi» yoluyla sanayileşme çabalarında aranmalıdır. IMF bu ülkelerin sanayileşmesine izin vermektedir. Temel sorun budur.

Nijerya, Peru, Arjantin, Uruguay, Şili, Zaire, Hindistan, Mısır, Portekiz, Seylan, Brezilya, Kosta Rika, Ekvator sayısız devalüasyonlar gerçekleştirdiler. Ancak, bu devalüasyonlar sonucunda sayılan ülkelerin hiçbiri anlaşmanın gerektirdiği kredileri (yardımları) alamamışlardır. Bu ülkeler arasında, örneğin Uruguay 1966'da üç kez, 1967'de iki kez pesosunu dolar karşısında devalüe etmiştir. 1968 ve 1969 devalüasyonları ile Uruguay pesosunun değeri tam yirmi kat düşmüştür. Ama, istenilen para yine

de gelmemiştir. Arjantin 1967'nin sadece ilk üç ayında beş kez devalüasyona gitmiş, Hindistan iki yılda üç kez parasının değerini düşürmüştür. Ancak, bu konuda rekor Şili'dedir. 1968'de Şili parasını tam 24 kez devalüe etmiş, sonunda yardımı yine de alamamıştır. Çünkü, bu kez başka öneriler gündeme getirilmiştir. Devalüasyonla dışsatımların artacağı kuramı da tüm bu devalüasyonlarda geçersiz kalmış, dışalım-dışsatım arasındaki denge sürekli olarak ülkelerin aleyhine gerçekleşmiştir. Arka arkaya yapılan devalüasyonlar sonucunda, ödemeler dengesi sorununu çözen, ödemeler dengesindeki açıklarını kapatan tek bir azgelişmiş ülke yoktur. Oysa, IMF'nin tüm savı bu noktada yoğunlaşmakta, ödemeler dengesi açığını kapatmak için devalüasyon önermektedir. Bu açık kapatılmamaktadır. Çünkü, paranın devalüasyonla birlikte dış değeri düşmekte, ancak bu dışsatımları arttırmamaktadır. Açık kısa sürede yeniden büyümekte, bu arada devalüasyon nedeniyle az bir miktarda gelen kredi de, sadece ülkenin almakta olduğu dış yardımı arttırmak olmaktadır.

Devalüasyonun ikinci önemli sonucu, sanayileşmeyi önlemenin yanında, ülke içindeki gelir bölüşümünü emekçi sınıflar aleyhine bozmasıyla kendini göstermektedir. Bu önce devalüasyonla birlikte IMF'ce önerilen önlemlerin zaman zaman uygulanmasıyla bağlantılıdır. Devalüasyonun başarısı için ülke içinde fiyat artışlarının en azından devalüasyon oranından daha az oranda artması gerekmektedir. Fiyat artışlarını önlemek amacıyla da, işe öncelikle ücret artışlarının sınırlanmasından girişilmektedir. Herhangi bir malın fiyatının, dolayısıyla ekonomideki toplam fiyatların ücretin de dahil olduğu toplam maliyetlerle kârlardan oluştuğu dikkate alınmamakta, fiyat artışlarının tek nedeni olarak ücretler gösterilmektedir. Fiyat artışları ücretleri kısarak önlenebileceği gibi kârları da kısarak ya da her ikisini birden kısarak önlenebilir. Kuramsal olarak böyledir. Ancak, IMF sürekli olarak ücretlerin kısılmasını önermekte ve bu yolla fiyat artışlarının önüne geçilebileceği savını işlemektedir. Bu yola başvuran ülkelerde gelir bölüşümü doğrudan bozulmaktadır.

Gelir bölüşümü ile ilgili ikinci konu, devalüasyondan büyük özel mülkiyet sahiplerinin kazançlı çıktıklarıdır. Devalüasyon halkın satın alma gücünü doğrudan azaltırken, ülke içinde üretilen sanayi ürünleri ve toprak rantı artmaktadır. Sabit gelirlilerin gerçek gelirleri devalüasyon oranında azalmakta, buna karşı özel mülkiyet sahiplerinin gelirleri artmaktadır. Araba, otomobil, buzdolabı gibi dayanıklı tüketim mallarından, konut fiyatlarına dek, tarla fiyatlarına dek, taşınabilir ve taşınmaz mal fiyatları artmakta, bu artış devalüasyon oranından daha yüksek olduğu için, bunların sahiplerine devalüasyon öncesine göre daha çok kazanç getirmektedir. Onun içindir ki, IMF önlemleri ile azgelişmiş ülkelerdeki sermaye sınıfının çıkarları arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. IMF'nin «reçeteleri» halka onun için «acı» gelmekte, dünyanın dört bir köşesinde halklar onun için bu önlemlere karşı ayaklanmaktadırlar. «Latin Amerika halklarının IMF Bayrağını 'devalüasyonun kara bayrağı' olarak tanımlamaları onun için sürpriz sayılmamalıdır» (V. Vahruşev, a. g.k., s. 305).

IMF'nin Türkiye'ye ilk kez önerdiği ve yıllar yılı vazgeçmediği devalüasyon önerilerini de, bu açılardan değerlendirmek gerekir.

1954 yılı başında Hazine Genel Müdür Yardımcısı Kemal Kurdaş, IMF Heyet Başkanı Sturc'le yaptığı görüşmeden sonra Döviz Komitesine gizli bir rapor verir ve genel adıyla «istikrar önlemleri» olarak bilinen IMF reçetesini önerir. Komitedeki diğer üyelerin, İşletmeler Bakanı Fethi Çelikbaş'ın, Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın, Merkez Bankası Başkanı Nail Gidel'in, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Munis Faik Ozansoy'un, Maliye Bakanlığı Müsteşarı Mehmet İzmen'in de onaylarını taşıyan bu rapor, zarar eden kamu kuruluşu ürünlerine zam önerisi yanında, «kambiyo sistemini rasyonalize etmek» düşüncesini de taşıyordu.

Hazırlanan «ekonomik paket»e göre, Türkiye alacağı bu önlemlerden sonra uluslararası kuruluşlarla masaya

oturacak ve borçlarının ertelenmesine çalışarak, yeni kredi kaynakları arayacaktı.

Konu Döviz Komitesinden aynı gün Başbakan Menderes'e yansıtıldı. Menderes her zamanki gibi, yine küplere binmişti. Bas bas bağırıyordu:

«Burada nerdeyse Türkiye battı, diyorsunuz. Hani nerede battık mı?.. Tamam, memlekette sıkıntı var. Ama, sıkıntıyla battık mı, biz şimdi yani?».

Herkes susuyor, bu sözler karşısında sadece Hazine Genel Müdür Yardımcısı Kemal Kurdaş sesini yükseltmek cesaretini gösteriyordu :

«Efendim, batmak demek dünyanın ikiye ayrılıp Türkiye'nin o çukurun içine düşmesi demek değildir. Batmak demek, bugünkü gibi, dışardan tek çivi getiremez duruma düşmüş olmamız demektir».

Kurdaş'ın bu sözleri ilerde başına büyük işler açacak, polis tarafından gece-gündüz izlenecek, yurt dışına çıkmak istediğinde, kendisine pasaport verilmemesi bir yana, Ankara'dan çıkmasına bile izin verilmeyecekti.

Ancak, Menderes bir süre sonra bağırmaktan vazgeçmiş, şunları söylemişti:

«Önümüzde seçim var. Bu tedbirleri şimdi almak imkânsız. Gidin, Sturc'e söyleyin, seçim sonrasında görüşelim».

Ne var ki, 1954 seçimleri Menderes'in büyük zaferiyle sonuçlanınca, Menderes sanki bir başka adam olmuştu. «İşte» diyordu Sturc'e «kimin haklı olduğu ortaya çıktı. Bizim uyguladığımız ekonomik politikaların doğruluğunu halka da teslim etti ve bizi yeniden iktidara getirdi.» IMF Heyet Başkanı Sturc ise, «yüz dolarınız olmadığı için fabrikalarınız durmuş, bu seçimi nasıl bir zafer olarak nitelersiniz?» diye karşılık verince, Menderes yanındakilere dönüyor «Ben her zaman söylemez miyim sizlere, bu adamlar bir şeyden anlamazlar, diye...» biçiminde sözlerle IMF Heyetiyle alay ediyordu. Kimin kimle alay ettiği ortaya sonradan çıkacaktı.

Bu sahneyi ve Menderes'in o halini hiçbir zaman unutmayan Sturc, bu anısını ta 1974'lere dek kendisinde taşı-

yacak ve CHP-MSP koalisyonu sırasında MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın tavırlarını ve değerlendirmelerini görünce Maliye Bakanlığının çeşitli görevlerinde bulunmuş, 1950'lerden 1970'lere dek IMF görüşmelerine katılmış Adnan Erdaş'a şunları söyleyecekti:

«Bu Erbakan da tıpkı Menderes'e benziyor. Siz garip bir ülkesiniz. Yirmi yılda bir, cezbeye kapılan bir adam çıkartıyorsunuz. İşte, Menderes. İşte, Erbakan. Tanrı üçüncüsünden sizi korusun».

Menderes'e 1954 seçimlerl zafer getirmiş, ama dolar getirmemişti. Seçim sonrasında Sturc ve ekibi «tarihsel görevleri» gereği, yeniden Ankara'ya geldiklerinde dönemin Menderes'ten sonra en güçlü adamı Fatin Rüştü Zorlu «Bunlar bize devalüasyon yaptırmak istiyor. Biz bu işte yokuz» diyor ve kredi bulmak için iki yolu denemeye karar veriyordu.

Bunlardan ilki, bir Amerika gezisidir. O sıralarda Başbakan Yardımcısı olan Fatin Rüştü Zorlu Başkanlığında Melih Esenbel, Şefik İnan ve Kemal Kurdaş'tan oluşan bir heyet Washington'a giderek para arıyor, ancak eli boş dönüyordu.

İkinci girişim ise, 1980 yılında Alman Maliye Bakanı Matthöfer'in, 1979 yılında Aşağı Saksonya Maliye Bakanı Kiep'in devreye girmesine benzer bir olaydı. Amerika Cumhurbaşkanı Eisenhower'e rakip olan New York Valisi Thomas Dewey, Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından «Türkiye'ye Yardım Koordinatörü» olarak seçiliyordu.

Dewey Türkiye adına Washington'da «lobby» oluşturacak uluslararası piyasalarda etkili bir kişiydi. Her konuşmasına «Türkiye komünist âleme karşı Batı'nın Orta Doğu'daki kalesi» diye başlar, «Türkiye'ye mutlaka yardım yapılacak ve boğulmaktan kurtarılacaktır» diye bitirirdi. «Türkiye'nin disiplinli bir ordu ile Kore'de gösterdiği fedakârlıklar» New York Valisi ve Türkiye'ye Yardım Koordinatörü'nün gözünde «en iyi kullanılabilecek kozlardan»dı. Tüm sevimliliğine, konuşkan politikacılığına, Türkiye'ye duyduğu «sevgiye» karşın, Ankara'ya tek kuruş yardım göndermeyi başaramamıştı.

Uluslararası Kalkınma Ajansı'nı (AID) devreye sokmuş, çeşitli ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla görüşmüş, ancak sonunda Türkiye'ye yardım edilebilmesi için «Türkiye'nin IMF ile anlaşmak zorunda olduğunu» dile getirmişti. Tıpkı 1970'li yılların ikinci yarısındaki, 1980'li yılların başlangıcındaki gibi.

Dışişleri Bakanlığının girişimleri olumlu sonuç vermemiş, ülke tam bir ekonomik çıkmaza girmişti. Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası, petrolü yabancıların denetimine bırakan Petrol Yasası hep bu dönemdeki sıkışıklığın karşısında, bundan kurtulabilmenin umutlarından kaynaklanan ödünlerin ürünleridir. Ama, ne Max Ball'un hazırladığı Yabancı Sermaye Yasası, ne Randall'ın madenlerle ilgili çalışmaları Türkiye'ye kredi gelmesine yetiyordu. Bu yasalar «ithal ikamesini» önleyici diğer uygulamalarla birleşince, Batı'ya bağımlılık iyiden iyiye yoğunlaşıyordu. Oysa, aynı yasalar ve bu yabancı uzmanların Türkiye'ye gelişleri DP tarafından büyük bir propaganda olarak kullanılmış ve «yardım geliyor» havası estirilmişti.

Ama, ABD'den istenen 300 milyon dolarlık buğday yerine, 30 milyon dolarlık hibe gelince, bu hava kolayca dağılmıştı. Milli Korunma Yasası sert biçimde uygulanıyor· her gün bir dükkâna baskın yapılarak kimin ve ne olduğu belirsiz mallarla ilgili uzun uzun açıklamalar yapılıyor, köylere bile baskınlar düzenleniyordu. Ağır ekonomik bunalım «kalkınmanın karşılığı» olarak tanılıyor, üst üste temel atılıyordu. Atılan temeller de, sadece şeker fabrikalarına ilişkindi. Afyon, Eskişehir, Konya, Amasya, Erzurum şeker fabrikalarının temellerinin atılması bu döneme rastlar. Bir yandan da İstanbul'un «imarı» başlamıştı.

Artan fiyatlar, dış ticaret açıklarının büyümesi, kötü hava koşulları nedeniyle tarımsal ürünlerde düşüklük, ekonomik bunalımı derinleştiriyordu. Tarım ürünü olmadığı için, dışsatımlar azalıyor, karaborsa artıyordu. 1954'ün Temmuz ve Ağustos aylarında ilk sert önlemler alınıyor, dışalımlarda ve dışsatımlarda kaçakçılık yapanlara yeni cezalar getiriliyor, dışarıya gidenlerin dövizlerinde kısıntı yapılıyor, para sunumu kısılıyor, dışarda bulunan Türk-

lerin yurt içindeki paraları bloke ediliyor, kâr oranları yeniden belirleniyordu.

Ekonomik bunalım derinleştikçe, siyasal açıdan da sonun başlangıcını simgeleyen olaylar birbirini izlemeye başladı. Kırşehir ilçe haline getiriliyor, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyelerinin yasal güvenceleri kaldırılıyor, radyo siyasal partilere kapatılıyor, Millî Eğitim Bakanı istediği üniversite öğretim üyesinin işine son verme yetkisiyle donatılıyor, DP'nin bu başıbozuk politikasına karşı çıkan Hüseyin Cahit Yalçın, Fuat Arna gibi ileri görüşlü aydın politikacılar hapse atılıyordu.

Ve günümüzün en ünlü pazarı Tahtakale Piyasası ekonomik tarihimize büyük sancılarla doğuyordu. Büyük sancı, büyük kâr getiriyordu.

İzmir'de liman işçileri grev için ayağa kalktıklarında, Tahtakale'de akıl almaz bir mal takası başladı. Tüccar fındık dışsatımı yapıyor, karşılığında yurt içinde karaborsaya düşmüş herhangi bir mal getiriyordu. Dışarıya kepek satan, karşılığında elde ettiği dövizi ilâca yatırıyor, taş-toprak sattım diyen (bu simge olarak kullanılmış değildir, gerçekten bu örnek vardır maliye kayıtlarında) nereden elde ettiği belli olmayan dövizle istediği malı getiriyordu. Düdüklü tencere, buzdolabı, oyuncaklar «mal karşılığı ithalât» kaleminden yurda giriyor, Tahtakale'de aşırı fiyatla satılıyor, döviz kurları allak bullak oluyordu. Tahtakale'de hergün yeni bir döviz kuru, hergün yeni bir zengin ortaya çıkıyordu.

Fatin Rüştü'nün kapısına dayanan yabancı alacaklılar işte bu işlemlerden dolayı Türkiye'ye 400 milyon dolarlık mal karşılığı borç vermişlerdi. O tarihte IMF Ankara'ya geliyor, «ariyere» denilen borçlar böylelikle Tahtakale ile birlikte doğmuş oluyordu.

Bu borçların tasfiyesi için diğer ülkeler Türkiye'ye bir ödeme planı sunmuşlar ve bir dizi anlaşma yapmaya başlamışlardı. Buna göre, Türkiye'nin yaptığı herhangi bir dışalımın karşılığı belli oranda haciz ediliyordu. Ekonomi tarihimize «ariyere anlaşmalar» adıyla geçen bu ikili anlaşmalar gereğince, tek tek ülkelere yaptığımız dışsatımın

belli bir miktarı, daha önceden mal karşılığında serbestçe ve kimin getirdiği belli olmayan dışalımın ödenmesinde kullanılıyordu. Dışişleri Bakanlığında Numan Menemencioğlu başkanlığındaki bir heyetin imzaladığı bu anlaşmalar sonucunda, birikmiş borçlar için her ülkenin Merkez Bankasında bir özel hesap açılıyor ve dışsatım dövizlerimiz burada «mahsup» ediliyordu. «Stokçuluk» gerekçesiyle köyler basılırken, ülkeyi milyonlarca dolarlık borca sürükleyen Tahtakale'ye kimse dokunamıyordu. Tahtakale'nin dokunulmazlığını yıllarca hiçbir siyasal iktidar bozamayacaktı. Hükümetler Tahtakale'de kurulacak, Tahtakale'de yıkılacaktı.

İşte, bu sıralarda IMF en azından bu borçların ertelenmesiyle ilgili ilkeleri belirlemek için Ankara'daydı. Ama, bundan daha ilginç olaylar vardır o sırada. 6-7 Eylül olayları, IMF'nin yıllık olağan toplantısı ve DP Grubunun isyanı.

Yurt içindeki siyasal gerilimin ve ekonomik bunalımın imdadına Kıbrıs Olayları yetişti. Yoğun bir propaganda ile gözler Kıbrıs'a çevrildi. 1955'te ekonomik durum savaş yıllarından daha kötü duruma düşünce, Türkiye bir Kıbrıs Sorunu yaratmış ve iktidar her gün «Ya taksim, ya ölüm» sloganlarıyla dikkatleri başka yöne kaydırmıştı. 6 Eylül 1955 günü İstanbul Ekspres Gazetesinde Atatürk'ün Selânik'teki evinin bombalandığı haberi çıkınca, günlerdir istim üstünde tutulan halkın bir bölümü Beyoğlu, Karaköy ve Şişli'de Rumların dükkânlarını yağmalamaya başladı. Evlere, kiliselere, mezarlıklara saldırıldı. Çapulculuk, yağmacılık, kundakçılık birbirine karıştı. Olaydan sonra birçok solcu (Aziz Nesin, H. İzzettin Dinamo v.b.) haklarında herhangi bir kanıt olmaksızın tutuklandı. 6-7 Eylül'e ilişkin «akla gelen tek açıklama olayların hükümetin tasvibiyle başladığı ve arkasından onun kontrolünden çıktığıdır. Nitekim olayların hazırlandığı 6 Eylül günü, akşam 20.00'ye kadar Bayar ve Menderes İstanbul'da kalmışlardı. Ayrıca, olaylar sırasında polisin başlangıçta tamamen hareketsiz kaldığı bir gerçektir. Hükümetin sorumluluğunu gösteren diğer bir işaret de, olayların örtbas edil-

mesi için gösterilen olağanüstü gayrettir» (Cem Eroğlu, a.g.k., s. 125).

Bunalım bitmek bilmiyordu. Açıklanan sıkıyönetim, basına sansür koydu. Hürriyet, Ulus, Hergün Gazeteleri sıkıyönetimce kapatıldı.

6-7 Eylül olayları patladığında, İstanbul'da IMF ve Dünya Bankasının her yıl dünyanın herhangi bir yerinde düzenlenen yıllık olağan toplantısı başlamak üzereydi. İstanbul Üniversitesinde toplanan IMF ve Dünya Bankası genel kurullarında yüzden fazla ülkenin temsilcisi 6-7 Eylül olaylarına tanık oluyor ve Türk uzmanlar yönetilen soruları karşılıksız bırakmak zorunda kalıyordu. Adamlar «dehşete kapıldıklarını» söylüyorlar ve kendi canlarının korunması için, herhangi bir yetkili bulamadıklarından, atel müdürlerine başvuruyorlardı.

Gerçi yıllık olağan toplantıda, bu gürültü içinde önemli bir karar alınmış, Uluslararası Finans Kurumu (IFC) İstanbul'daki genel kurulda doğmuştur. Ancak, toplantının Türkiye açısından tam bir «fiyasko» olduğu da, açıktır.

Böylelikle «ariyere anlaşmalar»daki utanç verici duruma Tahtakale'nin doğuşu ve serpilişine, halkın çektiği sıkıntılara seçenek olarak, DP İktidarı Kıbrıs propagandası sonucunda 6-7 Eylül olaylarını sunuyor, IMF'nin yıllık toplantısı da, «bir an önce» bitiriliyordu.

İSYANLA BİRLİKTE ERTELENEN DEVALÜASYON: 1956

Demokrat Parti Grubu siyasal yaşamının en kavgalı oturumlarından birini yapıyordu. DP. birbirine girmişti. Milletvekilleri partinin bakanlarını tek tek kürsüye çekiyor, arkasından da bakanlar hazan yaprağı gibi tek tek dökülüyor, istifa ediyorlardı.

Grubu durdurabilmenin olanağı yoktu. Sonunda grup Menderes'i kürsüye çağırıyor, Başbakan'ın ağzından, ne söylediğini bilmez bir halde, «siz isterseniz hilâfeti bile geri getirirsiniz» sözleri dökülüyor, böylelikle kendisinin başbakanlıktan dökülüşünü önlüyordu.

Menderes'in bu sözleri söylediği saatlerde Maliye Bakanlığı, bu ünlü tarihsel kavganın geçtiği Ulus'taki eski Meclis binasının tam karşısına rastlayan Ankara Palas Otelinde, «Sami Türk» (*) adına dört kişilik yer ayırtıyordu. Menderes parti grubuyla içine düştüğü kavganın bir başkasını da IMF ile sürdürmekteydi. Ve bu kavgadan, IMF'nin en son isteklerinden ve hatta Ankara'ya gelişinden kimsenin haberi olmaması için de değişik adlara yer ayırtılıyordu. «Sami Türk», IMF'nin Heyet Başkanı Ernest Sturc'tan başkası değildi.

DP'nin izlediği ekonomik politikaya parti içinden ilk tepki, 18 Ocak 1955 tarihinde gelmişti. Dört milletvekili (Kenan Akmanlar, Feridun Ergin, Halûk Timurtaş, Ekrem Cenani), bir ekonomik rapor hazırlayarak konuyu DP Gru-

(*) Bu adın, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Hikmet Sami Türk'le uzaktan yakından en küçük bir ilişkisi yoktur.

buna getirmişti. Konu Grupta tartışılmış, ancak basına ispat hakkı tanınmasını isteyen on dokuz milletvekilinin onur kuruluna verilmesi, dikkatlerin bir süre sonra ekonomiden başka alanlara kaymasına yol açmıştı.

1955 ekimindeki DP 4. Büyük Kongresi, kasımda Hürriyet Partisi'nin kuruluşu, fiyatların hızla artışı, DP Grubunu 29 Kasım 1955 günkü, tarihinin en fırtınalı toplantısına getirmişti.

Oysa, o günkü Grup toplantısına gitmeden önce Maliye Bakanı Hasan Polatkan istifa mektubunu cebine koymuş ve doğru Meclise gitmişti. Mecliste Menderes'e istifasını verdiğinde, Başbakan sanki birkaç saat sonra olacakları kestirmiş gibiydi. «Birlikte geldik, birlikte gideriz» demişti ama, işte Grup'ta bakanlarının tümünü harcamıştı.

Polatkan, Başbakanın istifasını kabul etmemesini bir çeşit «güven» kabul etmiş ve buna biraz da sevinmişti. IMF heyetinin gelişini endişeyle bekliyordu. Maliyenin kurt teknisyenlerinin yanına geldiğinde, yine de sevinmiş bir hali vardı. Teknisyenlere Sturc'ün gelip gelmediğin sordu.

Sturc Türkiye'ye gelmiş, ancak Ankara'ya henüz varmamıştı. İstanbul'da DP hükümetinin geleceği üzerine «bilinen dostları»na sorular yöneltiyordu. Bu arada son derece ilginç bir olay, Maliyecilerin, «IMF'nin bir malî kuruluş olduğu» yolundaki düşüncelerini ilk kez önemli ölçüde değiştirmeye başlayacaktı. «Sami Türk», bir türlü Ankara'ya gelmiyordu. Maliye Bakanlığı polise başvurmuş ve Sturc'ün İstanbul'da neler yaptığının saptanmasını istemişti. Maliye Bakanlığı'nın polisten istediği bu bilgi hiçbir zaman gelmedi.

Maliye Bakanlığı polisten haber bekleyedursun, IMF'deki efsaneleşmiş adam Sturc, İstanbul'da günün Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Genel Müdürü, İş Bankası Genel Müdür Yardımcısı ve Garanti Bankası Genel Müdürü ile ayrı ayrı görüşmelerde bulunuyordu. Sturc her Türkiye'ye gelişte ve Ankara'ya gelmeden önce, güvendiği bu kişilerle çeşitli «siyasal ekonomik sorunlar» üzerinde «bil-

gi alış-verişi» yapmayı alışkanlık haline getirmişti. Özellikle Garanti Bankası Genel Müdürü ile Dünya Bankasına dek uzanan «iyi bir arkadaşlıkları» vardı. Türkiye ile Dünya Bankası'nın ilişkileri bozulunca, genel müdür bey Washington'a gitmiş ve Koç Holding adına Dünya Bankasından proje kredisi istemiş, istediğini de sağlamıştı.

DP'nin durumunu ve Menderes'in güçlüklerini gören IMF heyeti, ekonominin de aynı güçlükler içinde çırpındığını görmüş, «mutlaka bir istikrar programına gidilmesini» önermiş, ancak ülkenin o günkü siyasal havası içinde IMF'nin söylediklerine kulak asan pek olmamıştı.

Fırtınalı grup toplantısından on gün kadar sonra yeni hükümeti açıklayan Adnan Menderes, Polatkan'ın yerine Maliye Bakanlığına Nedim Ökmen'i getirmişti.

Nedim Ökmen hükümet içinde Menderes'e pek yakın sayılmazdı. Hatta bir görüşe göre «parti içinde Celâl Bayar'ın Menderes'e karşı kullanmak istediği kişi» idi. Bir bölük partili de Ökmen'i ciddi bir biçimde Menderes'e alternatif görüyordu. Açık düşünceli, partisinin politikasını eleştiren, ama bunda, doğrusunu söylemek gerekirse pek cesaret gösteremeyen birisiydi. Oysa, bir yandan Menderes'le çalışmak, öte yandan IMF ile aynı yatağa girmek biraz cesaret isterdi.

Ökmen, Maliye'de biraz değişiklik yaptı. Nail Gidel Merkez Bankası Başkanı, Kemal Kurdaş Hazine Genel Müdürü, Sait Naci Ergin Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürü oldular. Yeni ekip kendi içinde pek de iyi anlaşan bir kadro değildi. Kendi içindeki anlaşmazlıkların nasıl acı sonuçlar vereceğini hep birlikte kısa süre sonra yaşayacaklardı.

Kemal Kurdaş, yeni Maliye Bakanı'na IMF'nin önerilerini sunarken, «Türkiye'nin mutlaka istikrar tedbirleri almak zorunda olduğunu» da eklemiş ve bu konuda hazırladığı gizli bir raporu Nedim Ökmene sunmuştu. Ökmen ekonominin nereye gittiğini gösteren bu raporu «dehşetle» okumuş ve derhal gereğinin yapılmasını» istemişti.

Kurdaş bu arada hazırlanmakta olan 1956 Bütçesinden yararlanmak istiyor ve Bakanın Bütçeyi Meclise su-

nuş konuşması sırasında, alınacak önlemlere ilişkin bilgiler vermesini, ana hatlarıyla bu önlemleri anlatmasını istiyordu. Yalnız Kurdaş bir uyarıda da bulundu: «Bütçe konuşması çok gizli tutulmalıydı». Bütçe konuşmasıyla birlikte kamu iktisadi kuruluşlarında, para-kredi politikasında, kambiyo düzeninde ne gibi yeniliklere gidilmekte olduğu tek tek anlatılacaktı. 1956 bütçesi «istikrara dönüşün bütçesi» olacaktı. Ve bu bütçenin neler getireceği hakkında Nedim Ökmen, Menderes'e bile herhangi bir bilgi sunmuş değildi.

Tam o sıralarda bu «gizliliğin» nasıl bozulduğunu Kemal Kurdaş şöyle anlatır: «Ökmen, bütün uyarılarıma rağmen nutkun bir kopyasını Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürü'ne vermiş. 1950'de CHP'den seçime girmiş ve kaybetmiş olmasına rağmen, Polatkan'ın Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürü, 1955-56 yıllarında Menderes'in hayranı ve has adamı rolündeydi. Bir gün odasına girdiğinde, kendisinin, hazırladığımız gizli nutku telefonla Menderes'in bir yakınına kelime kelime dikte etmekte olduğunu gördüm. Yani, hazırlanmış olan gizli nutuk, son sözcüğüne kadar Menderes'e intikal etti.» (K. Kurdaş, Ekonomik Politikada Bilim ve Sağduyu, s. 14).

Ertesi gün Menderes Nedim Ökmen'i çağırır ve kısa bir süre sonra Ökmen, Bakanlığa telefon eder. Perişan bir sesle, «Menderes nutku kabul etmedi, hemen yeni bir nutuk hazırlayın» der. Maliye Bakanı ile Başbakan arasındaki ipler tümüyle kopmuştur.

Menderes «istikrar tedbirlerini» benimsememiş, onun yerine o sıralarda Türkiye'ye madenlerle ilgili yasa hazırlayacak olan Clarence Randall'ın programıyla ilgilenmiştir. Bütçe söylevi değiştirildiği gün, Randall'ın gelişine hazırlık olmak üzere Menderes tüm ekonomik kuruluşların genel müdürlerini, müsteşarlarını ve bakanlarını toplantıya çağırır. Toplantıda köşede sessiz sedasız biri oturmaktadır. Saçları dökük, şişmanca ve elindeki kalemle sürekli not alan, son derece dikkatli konuşan biri.. Daha doğrusu, ancak sorulduğunda «terbiyeli bir biçimde» yanıt veren biri. Dönemin Devlet Su İşleri Genel Müdürü Süley-

man Demirel'in, bu sessiz ve ancak sorulduğunda yanıt veren kişinin, yıllarca Türkiye'yi serüvenden serüvene sürükleyecek başbakan olacağı, onun o gün o oturuşunu görenlerin hiçbirinin aklına gelmemiştir.

Randall'ın hazırladığı maden yasası Türkiye'ye para getirmeyince sahneye yine IMF çıktı.

Meclisten 1956 bütçesi yeni geçmişti ki, IMF yetkilisi Sturc Ankara'nın kapısında göründü. Bu arada Maliye'de yeniden değişiklik olmuş, müsteşarlığa Sait Naci Ergin, Hazine Genel Müdürlüğüne Memduh Aytür, Genel Müdür Yardımcılığına Ziya Müezzinoğlu getirilmişti.

1956 martında, «Sami Türk»'ün Ankara Palas'ta kaldığını Maliye Bakanı Nedim Ökmen ile Genel Müdür Memduh Aytür'den başka bilen yoktu. Sturc daha Ankara'ya gelmeden önce Aytür'e telefon etmiş ve «Bu işler böyle yürümüyor. Seninle gizlice buluşalım» demişti. Ankara'ya geldiğinde de Aytür, Bakan Ökmen'i haberdar etmiş, aldığı izin üzerine Maliye Tetkik Kurulunda Sturc'la buluşmuştu. Sturc «Ekonominiz böyle giderse, işin içinden çıkılmaz durumlara düşeceksiniz» diyor ve devalüasyon öneriyordu.

Görüşmelerin ikinci ya da üçüncü günü akşamı, Melih Esenbel Memduh Aytür'e telefon ederek, Başbakanın kendisini görmek istediğini söyledi. Aytür'e telefonda, «Sturc burdaymış, sen onunla görüşüyormuşsun, hemen buraya gel» demişti. IMF'nin Türkiye'de bulunduğundan Başbakan'ın bile haberi sonradan olmuştu. Çok daha sonraki yıllarda ise, IMF'ye verilen sözlerden bu kez başka başbakanların haberi olmayacak, durumu ya işadamlarından ya da başka uzmanlardan dolaylı öğreneceklerdi.

Memduh Aytür IMF'nin devalüasyon önerdiğini ve diğer ek önlemleri Menderes'e anlattı. Toplantıda Dışişleri Bakanlığı Milletlerarası İktisadi İşbirliği Genel Sekreteri Melih Esenbel ile hükümetin üyelerinden Emin Kalafat da vardı. Menderes «IMF'nin dediklerini kabul edelim» sonucuna vardı ve konu heyetler arasında görüşmelere aktarıldı.

Menderes döneminin ekonomik açıdan en kötü yılla-

rından biri 1956 yılı idi. Cumhuriyet tarihinde ilk kez ulusal gelir artışı gerilemiş, fiyatlar bir önceki yıla göre, o zamana dek görülmeyen bir artışla % 20'nin üstüne çıkmıştı. Dışsatım ise 250 milyon doların altında kalmıştı.

Türkiye'nin mutlaka yardım alması ve bir devalüasyondan geçmesi zorunlu görüldü. Menderes'in talimatıyla, Aytür, konuyu çok dar bir teknisyenler kadrosuna anlattı. Merkez Bankasındaki toplantıda IMF ile resmen görüşmelere geçilmesi kararlaştırıldı. Ancak, görüşmelerin Türkiye dışında bir yerde, Viyana'da sürdürülmesi düşünüldü. Gizlilik açısından bu zorunluk dile getirildi.

1956'nın nisanında Ankara'dan gelen uçak Viyana Havaalanına indiğinde, uçakta bulunan Maliye Bakanlığı Müsteşarı Sait Naci Ergin ile Hazine Genel Müdür Yardımcısı Ziya Müezzinoğlu, heyecan içindeydi. Havaalanında onları bekleyen Sturc ile IMF'nin Başkan Yardımcısı Cogran da aynı heyecanı taşımaktaydılar...

Ergin ve Müezzinoğlu ile Cogran başkanlığındaki IMF heyeti, Viyana'daki en güzel otellerden birine gittiler. Mimarî yapısı tarihe geçmiş Zacher Oteli ünlü Viyana Operası'nın hemen yanında klasik yapısıyla Türkiye'nin kader noktalarından birine sahne oluyordu. İki kişiden oluşan Türk heyetinin Viyana'da olduğundan Viyana'daki Büyükelçiliğin haberi bile yoktu. Ertesi sabah Ankara'dan Menderes heyeti telefonla arayınca Viyana Büyükelçiliği birbirine girdi.

Büyükelçilik görevlisi otel otel Türk heyetini ararken, Müezzinoğlu ve Ergin, sabaha dek süren görüşmelerin yorgunluğundan bitkin bir durumdaydılar. Bir bütün gece süren görüşmelerde, IMF, 2.80 olan Türk Lirası değerinin dolar karşısında yeni paritesini 6 liraya indirilmesini savunuyor, Türk tarafı ise bu rakamı yüksek buluyordu. IMF pazarlığa «6 lira» diye oturmuş, Türkiye «5 lira» diye direnmişti. Ayrıca, o tarihte yine 1978 ve 1979'da olduğu gibi, çeşitli ürünlere farklı kur uygulanmaktaydı. Tarım ürünlerinden afyon ile kimi sanayi ürünlerindeki farklı kur uygulamasının kaldırılması kararlaştırılmıştı. Struc, «Ekonominiz bir tasarruf politikası uygulamalı, ekonomiyi de-

netlemeniz için de mutlaka ithalâtı pahalılaştırmanız gerekli» diyor, buna Sait Naci, «Tasarruf bir karar değil bir zihniyettir» karşılığını veriyordu.

Viyana'da şafak söktüğünde «dişe diş, tırnağa tırnak mücadele» anlaşmayla sonuçlanıyor, Türk Lirasının 13 Temmuz 1956 günü, dolar karşısındaki fiyatının 280 kuruştan 520 kuruşa düşürülmesi kararına varılıyordu.

Nisanın son günlerindeki bu kararı Menderes, Viyana ile yaptığı telefon konuşmasında öğreniyor ve gerek Ergin'i, gerekse Müezzinoğlu'nu kutlayarak «gözlerinizden öperim» diyordu. Devalüasyon kararıyla birlikte biriken borçların ertelenmesi yanısıra, Türkiye'ye 230 milyon dolarlık yardım yapılması da aynı kararlarda yer alıyordu. İki taraf da mutluydu. Devalüasyon kararıyla ilgili son hazırlıklar için Türk heyeti Ankara'ya, IMF heyeti de Washington'a uçuyor, heyetler mayısta yeniden buluşmak üzere ayrılıyorlardı.

Müezzinoğlu ve Ergin Ankara'da yeniden son hazırlıklarını bitirmişler ve kararın açıklanması için Washington'a gitmişlerdi. Onları Washington'a götüren uçak daha Avrupa'dan yeni havalanmıştı ki, Ankara'da Çankaya Köşkünde Cumhurbaşkanı Celâl Bayar başkanlığında Menderes Kabinesi son derece tartışmalı bir toplantıya oturmuştu.

Maliye Bakanı Ökmen alınan kararları açıkladıktan sonra, yardım miktarının garantiye alındığını ve ekonominin «böyle bir operasyona muhtaç duruma geldiğini» bildirdi. Konu tartışılmaya başlandığında en sert tepki, daha çiçeği burnunda Ticaret Bakanı olan Zeyyat Mandalinci'den geldi. Mandalinci: «Bir kere konunun açıklık kazanması için herhangi bir araştırma yapıldı mı?» diye soruyor, Maliye Bakanı «Görüşmeler sonuçlandı. Araştırması önceden yapıldı» karşılığını verdiğinde, Mandalinci «hazırlanan araştırmayı görmek istediğini» söylüyordu. Tartışmada Bayar'ın da Mandalinci'den yana tavır aldığı ortaya çıktı.

Bayar yeni devalüasyon kararını duyunca özel kalem müdürü Faruk Berkol'u gizlice Washington'a göndermiş

ve ondan aldığı bilgi doğrultusunda «böyle bir kararın zamansızlığı» üzerinde durmuştu. Mandalinci'nin karşı çıkışı, Çankaya'da diğer bakanların da «tereddütlerine» yol açınca, Menderes, «IMF ile görüşmelerin durdurulması ve konunun bir bilim kuruluna inceletilmesi» yolunda oluşan yeni karara katılmak zorunda kaldı.

Nedim Ökmen Çankaya'dan çok düşünceli ayrılmıştı.. Ertesi akşam da o gün Ankara'ya gelmiş bulunan İran Şahı Rıza Pehlevi onuruna Ankara Palasta verilecek kokteyle hiç gitmek istemiyordu. Ama Maliye ekibini yanına alarak gitmek zorundaydı..

Maliyeciler Rıza Şah onuruna verilen kokteyle gitmeden önce Merkez Bankasında acele bir toplantıya çağrıldılar. Dışişlerinden Melih Esenbel, Merkez Bankası Başkanı Nail Gidel, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Mahmut Seyda, Şefik İnan, Memduh Aytür, bilim adamı Fazıl Hakkı Sur ve diğer uzmanlardan oluşan toplantı son derece elektrikli bir hava içinde son bulurken, özellikle Ticaret ve Dışişleri Bakanlığı'nın baskısıyla «devalüasyon kararı»ndan vazgeçiliyor ve hemen orada bir rapor hazırlanarak, kararın hükümete iletilmesi savunuluyordu. Aytür'ün karşı çıktığı bu kararda ayrıca «Millî Korunma Kanunu'nun sonuna kadar işletilmesi ve devalüasyon yerine Millî Korunma Kanunu'nun uygulanması» da yer alıyordu.

Sait Naci Ergin ile Ziya Müezzinoğlu Washington'da IMF binasında IMF'nin ikinci Başkanı Cogran ile yemek yiyorlardı. Yapılacak devalüasyon ve saptanan yardım miktarını gözden geçiren bir «iş yemeği» idi bu. Tam o sırada Türk Büyükelçiliğinden acele Ergin'i aradılar. Kendisine bir telgraf geldiği bildiriliyordu. Ergin ve Müezzinoğlu yemeği yarıda bırakıp Büyükelçiliğe gittiler.. Telgraf gayet kısaydı. «Hükümet kararı yeniden gözden geçiriyor. Temasları ve açıklamayı durdurun.» Memduh Aytür Rıza Şah'ın onuruna verilen kokteyle Menderes tarafından çağırılmış ve Başbakan kendisine; «hemen git, Wsahington'a bildir, devalüasyonun açıklanmasını iptal etsinler» demişti.

Aytür'ün telgrafından haberli kılınan Sturc'ün sinirin-

den burnu kanıyor, Amerikan yönetimi ise devalüasyon karşılığında önceden vermiş olduğu 25 milyon doları geri çekiyordu.

Ergin'le Müezzinoğlu'nu Washington'dan Ankara'ya uğurlarken Sturc sanki geleceği görürcesine konuşuyordu: «Şimdi 520 kuruşa razı olmadınız. Kısa bir süre sonra doları 9 liraya çıkarmak zorunda kalacaksınız. Çünkü gidiş onu gösteriyor...»

1956 yılında önce kararlaştırılan devalüasyonun sonradan ertelenmesindeki en önemli etken kuşkusuz DP grubunda giderilemeyen rahatsızlıktı. Ünlü grup toplantısından sonra aradan beş-altı ay daha yeni geçmişti. Ertelenen devalüasyonun arkasından dış borç için Türk heyetlerinin birbiri arkasından Washington'a gitmesi hiçbir yarar sağlamamış, yalnızca dış ticaret açığı giderek artmıştı. Maliye Bakanı Ökmen Başbakanla iyice anlaşmazlığa düşmüş ve sonunda istifa etmişti. Menderes Ökmen'den boşalan bakanlığı bir süre kendisi yönetmiş, zaman zaman gelip Maliye Bakanlığı binasında çalışmaya başlamıştı. Kendisi gelemediği zaman Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, o da gelemediği zaman Özel Kalem Müdürü Muzaffer Bey «vaziyete el koyarlardı».

1957 yılı da 1956 gibi önemli ekonomik bunalımın yılıdır. Bu bunalıma koşut olarak siyasal bunalım da yoğunlaşıyordu. 1956 ve 1957 yılları basını, üniversiteyi, sendikaları, partileri yıldırma harekâtlarının düzenlendiği yıllardır aynı zamanda.. Muhalefet partilerinin toplantılarına katılan halk coplarla dağıtılıyor, İşçi Sendikaları Konfederasyonu, çeşitli illerdeki Sendika Birlikleri 1957'nin Nisan ve Mayıs aylarında kapatılıyordu. Seçim yasası değiştiriliyor, 27 Ekim 1957 günü yapılan erken seçimle, DP dokuz yıl önce CHP'nin sağladığı gibi, ezici ama tartışmalı bir çoğunlukla yeniden iktidara geliyordu.

Seçim sonrasında kurulan Beşinci Menderes Hükümeti'nin Maliye Bakanı yeniden Hasan Polatkan'dı.

1957 seçim sonrasında, malî konularda, artık Maliye Bakanlığının yetkilerinin gölgeye düştüğü, Dışişleri Bakanlığının ön planda yer aldığı dönem başlar. Bunda Po-

latkan'ın ve Dışişleri Bakanı Zorlu'nun kişiliklerinin büyük payı vardır. Maliye Bakanlığı bile neredeyse Dışişlerinin yörüngesine girmiştir.

1958'in Nisan ayında IMF ile yazışmalar yeniden başlar. Aynı yılın Haziran ve Temmuz aylarında ise IMF Ankara'da Sturc başkanlığında karargâhını kurar. Dış ticaret tümüyle felç olmuş durumdadır. Türkiye'nin dışarıya sattığı buğdaydan bile diğer ülkeler belli oranlarda haciz kararı uygularlar ve özel firmalardan uluslararası mahkemeler kanalıyla alınmış haciz kararları Ankara'ya yağmaya başlar. Dışişlerinin etkinliğini bilen maliyeciler konuyu Fatin Rüştü'ye anlatırlar ve 1958 devalüasyonuna «evet» diyen ilk hükümet üyesi Zorlu olur. Onun «evet» demesi, aslında bir anlamda hükümetin devalüasyon kararını onaylaması demektir. Menderes'i ikna görevini Zorlu yüklenir. Başbakanla görüşmesinden sonra Nail Gidel, Adnan Erdaş, Memduh Aytür ve Hasan Polatkan, Menderes'le birlikte Fatin Rüştü'nün de katıldığı bir toplantı yaparlar ve devalüasyon çalışmalarının yoğunlaşması kararlaştırılır.

Aynı toplantıda Türkiye'nin ekonomik tarihine geçecek bir başka kavram ilk kez dile getirilir. IMF'ye niyet mektubu verilecektir. Bu, Türkiye'nin 1980 yılına dek vereceği 13 niyet mektubundan birincisini oluşturacaktır.

Haziran ayındaki IMF görüşmelerinde, devalüasyon tarihinin Ağustos'un ilk günleri olması kararlaştırılır. Bu karardan sonra birdenbire dış olaylarda yoğunlaşma görülür. Temmuz ayında Kıbrıs yeniden, olanca ağırlığı ile gündemdedir. Bir bakarsınız bir günde 22 Türk Rumlarca öldürülmüştür. Bir bakarsınız banyoda bir kadın çocuklarıyla boğulur.

Kıbrıs'tan ötelerde, Türkiye'nin de iradesi dışındaki başka olaylar bir anda Orta Doğu'yu barut fıçısına çevirir.

16 Temmuz.. İstanbul'da Bağdat Paktı üyelerinin toplantısı planlanmıştır. Türkiye, İran, Irak ve Pakistan devlet başkanlarının İstanbul'daki toplantı tarihi nedense Temmuz ayının ortasına alınmıştır. Tüm basın Bağdat Toplantısından söz eder. Tam toplantının başlayacağı gün

Irak'da darbe olur ve Kral Faysal öldürülür. Aynı gün Adana İncirlik Üssüne tam 11.000 Amerikan askeri indirilir. Derken Ürdün'de patlak veren olaylara karşı, bu kez İngiliz paraşütçüleri Amman'a gönderilir. Derken 19 Temmuz günü Amerika, Adana'yı kullanarak Lübnan'a asker çıkartır.

İngilizlerin Ürdün'e asker göndermeleri karşısında Türkiye dış politika tarihinin en güdümlü demecini Dışişleri Bakanı Zorlu'nun ağzından verir. Utanç verici demeçte İngilizlerin Ürdün'e asker çıkartmalarını onaylayan Zorlu, «İngilizlerin bu harekâtını destekliyoruz. Bu harekâtlarını Irak'a da yöneltmelerini ümit ediyoruz» diyebilme sorumsuzluğunu gösterir.

Hemen ardından ABD Başkanı Eisenhower Adana Üssünün kullanılmasına izin verilmiş olmasından dolayı Cumhurbaşkanı Bayar'a bir mesaj göndererek teşekkür eder ve «Milletlerin özgürlüklerini korumak için gerektiğinde yardım istemek ilkelerine uygun olan bu hareketimizi desteklemeniz, beni ziyadesiyle mütehassis etti» der. Eisenhower DP Hükümetinin bu davranışından öylesine «mütehassis» olmuştur ki, daha IMF ile görüşmeler sonuçlanmadan Türkiye'ye yardım hareketi uluslarası planda birden önem kazanır.

21 Temmuz günü «Sovyetler Türk sınırına yığınak yapıyor» haberi bomba gibi patlarken, ya da «Türk Ordusuna hazırol emri verildiği» tüm dünyaya açıklanırken, Sanayi Bakanlığı binasında IMF Heyeti bu bombalara hiç de yakışmayacak biçimde, derin bir sessizlik içinde Türk Lirasının dolar karşısındaki değerinin 280 kuruştan 9 liraya düşürülmesini kararlaştırmaktadır.

21 Temmuz günü alınan bu kararda «kamu kuruluşlarının kendi kendilerini finanse etmeleri», yani kamu ürünlerine zam yapılması da karar altına alınmakta, Eisenhower'in Bayar'a gönderdiği mesaj hemen hemen aynı saatlerde kamuoyuna açıklanmakta, Kıbrıs'ta Rumların işlediği cinayetlerin hemen ertesi günü, 24 Temmuz'da Zorlu ve Polatkan «Türkiye'ye yapılacak yardımı görüşmek üzere» Londra ve Paris'e uçmaktadırlar.

Amerikalılar Adana Üssünü istedikleri gibi kullanmışlardı. Türkiye %320 oranındaki devalüasyona evet demişti. Londra ve Paris'te Türkiye'ye 359 milyon dolarlık yardım edilmesi karara bağlanmış ve Türkiye 1980'e dek geçecek dönemde ilk ve son kez yardım konusunda hiçbir güçlükle karşılaşmamıştı. Devalüasyonun açıklandığı gün Merkez Bankası kasalarında gerçekten döviz vardı. Yardım gelmişti.

Yardım kesinleşince Ağustos'un ilk bir-kaç günü Ankara'da yoğun toplantılarla geçti. Devalüasyonla birlikte alınan diğer ekonomik kararlar ve zamlar beş ayrı kararnamede toplanmıştı. Maliye Bakanlığından Adnan Erdaş, Menderes'in bakanlarına verdiği emirle beş kararnameyi elden dolaştırdı ve tüm bakanlara imzalattı. 2 Ağustos günü Başbakan Menderes, yanına Polatkan, Zorlu ve Maliye yetkililerini alarak Çankaya'ya Celâl Bayar'a çıktı. Menderes kararın ve diğer ekonomik önlemlerin «nasıl başarılı olacağını» Bayar'a anlata anlata bitiremiyordu. Bayar kararnamelere imza atarken Menderes'in ağzından şu sözler dökülüyordu: «İnönü şimdi bizim sağlayacağımız bu başarıdan çatlayacak. Sinirden çılgına dönecek.»

Bu karardan dolayı kimin «çatlayacağı» gerçi iki yıl sonra belli olacaktı. Ancak ondan önce ilk «çatlama», 4 Ağustos devalüasyonundan hemen bir buçuk-iki ay sonra gerçekleşti.

4 Ağustos 1958 niyet mektubunda Maliyecilerin tüm çabalarına, Memduh Aytür ile Adnan Erdaş'ın baskılarına rağmen, Sturc bir konuda inatla direnmişti. Erdaş ve Aytür niyet mektubuna «Türkiye'nin kalkınma hızı %6 olacaktır» biçiminde bir ilke koydurmak istiyorlar, Sturc «bunun olanaksızlığını» dile getiriyordu. Yardımın gelmesi kesinleşmiş, kalkında hızının mektupta yer alıp almaması kesinliğe kavuşmamıştı. IMF ile görüşmelerin nerdeyse kopacak noktaya geldiği izlenimini veriyordu Sturc... Menderes soruna eğildi ve kalkınma hızına ilişkin ilke, niyet mektubundan çıkarıldı. 4 Ağustos kararlarıyla zamlar, para-kredi politikası ve bilinen klasik reçete uygulanmıştı.

Bu arada da Türkiye'nin ilk kez borçları ertelenmişti. Ertelenen miktar 600 milyon doları buluyordu.

Ne var ki, Menderes, 359 milyon doları kısa sürede «az» bulmaya başlamış ve bunu Batı'ya duyurmanın zamanı olarak da Batı Almanya Başbakanı Ludwig Erhard'ın Türkiye'ye yapacağı ziyareti kollamıştı. Çünkü IMF ile yapılan anlaşmaya için için kızıyordu. «Bu gâvurlar yine kendi istediklerini yaptırdılar» diyordu. Devalüasyon öncesi görüşmelerde Türkiye doların fiyatını 7,5 lira olarak önermiş, ancak IMF bunu geri çevirmiş baştan beri direttiği 9 lirayı kabul ettirmişti. O sırada Cumhuriyet altını yüz liraya fırlamıştı. Maliyeciler bunu öne sürüyorlar; Sturc, «Kur dokuz lira olursa, altın yüz liranın altına düşer» savunmasını yapıyordu. Yabancı sermaye yasasının «daha liberal» uygulanması, yabancılara büyük kolaylık sağlayan Petrol Yasasının «daha çabuk ve açık» uygulanması önerileri hep IMF'den gelmiş, hemen hepsi kabul edilmişti. Türkiye «mutlak yüksek miktarda kredi gerekir» derken, Sturc, «Yeni kur 9 liradan az olursa, kredi bulmak zorlaşıyor» diyordu. Polatkan ve Zorlu, bu pazarlıklar sırasında tek tük ülkelerle görüşüyor, Batı'nın başkentleri sürekli Ankara'dan IMF heyetiyle görüşüp bilgi aldıktan sonra iki bakana yanıt veriyorlardı. Sturc telefonların MİT tarafından dinlenmekte olduğunu biliyor, Batılı ülkelerin yetkilileriyle sanki şifreli konuşuyordu. Söylediklerinden Türklerin bir anlam çıkarmaları gerçekten güç oluyordu.

Menderes işte bu olayların acısını çekiyor ve Erhard'ı bu psikoloji içinde bekliyordu.

Erhard, 1958 Ekiminde Yeni Delhi'deki IMF'nin yıllık olağan toplantısına giderken Türkiye'ye uğradı. Menderes aldığı kararlardan bir yandan gurur duyuyor, bir yandan da «kredilerin daha da arttırılması gerektiği» inancını taşıyordu. Bu nedenle, İstanbul'da Şale Köşkünde Erhard için bir toplantı düzenlendi. Toplantıya Alman Heyeti ve Türk uzmanları katılıyor, Menderes bir açış konuşmasıyla «Bu kararlara bu para azdır» demeye getiriyordu. Sözü Alman Başbakanı alınca beklenmedik bir şey oldu. Erhard son derece sinirli bir biçimde «İstikrar önlemleri ciddiyet

ister. Bu kararları almak kolaydır. Ama uygulamak zordur. Siz önce bu kararları nasıl uygulayacaksınız, onu merak ederim. Kredi konusu şu anda ikinci planda gelir. Hele siz bir uygulayın da görelim» dedi. Erhard Menderes'i sanki azarlıyor, Türkiye tarihine damgasını vurmuş bir lider, Batının karşısında perişan bir duruma düşüyordu.

Bu hava içinde toplantı daha fazla sürmedi ve Alman Heyeti hep birlikte Şale Köşkünü terketti. Türk Heyetine tam bir şaşkınlık ve eziklik egemendi. Hiç kimse ne yapacağını bilmiyordu. Sessizliği Menderes bozdu: «Çok üzüldüm. Koskoca bir devletin insanlarıyız. Ben, bütün bakanlar, bürokrasiden gelen arkadaşlar, hepimiz ağır bir hakarete uğradık. Bize burada çok ağır sözler söylediler. Peki madem ki biz bu tedbirleri uygulayamayacağız, neden aldık?.. Aldıysak, neden uygulayamayalım?.. Bizi bu hale düşürmeye kimsenin hakkı yok».

Menderes bu sözleri söyledi ve o da Şale Köşkünden ayrılarak doğruca Park Otel'e gitti. Ertesi sabah kafasında hâlâ aynı sorular vardı. Gece hiç uyuyamadığını söyledi. Çevresinde yine bakanlar ve bürokratlar vardı. O sıralarda «niyet mektubunun ilkelerine uyulmadığı» gerekçesi ve «bu sorumluluğu daha fazla yüklenemeyeceği» düşüncesiyle Memduh Aytür Hazine Genel Müdürlüğünden istifa etmiş, yerine yardımcısı Ziya Müezzinoğlu Genel Müdür olmuştu. Park Otel'de Menderes'in yanında yeni Genel Müdür Ziya Müezzinoğlu da vardı. Menderes'in «Neden bu hale düştük? sorusuna kimse karşılık verememiş, yalnız Müezzinoğlu, «Programdan sapmalar oldu» biçiminde konuşmuştu. Menderes bu yanıta önce çık kızdı, bağırmaya başladı. Çevredeki bakanlar Müezzinoğlu'na acıyan gözlerle bakmaya başladılar. Menderes, «İşte bu zihniyet açığa çıktı, bunun açıklık kazanması iyi oldu» dedi ve otelden Erhard'la buluşacağı Savarona Okul Gemisi'ne gitmek üzere ayrıldı. Müezzinoğlu kendi kendine «artık devlet memuriyetinin sonu geldi galiba» diye düşünürken, Fatin Rüştü Zorlu yanına geldi ve «Doğruları söylemek sana mı düştü, niye konuşuyorsun böyle» diye çıkıştı.

Otelden herkes ayrılmakta iken Menderes'in Özel Kalem Müdürü otelin salonunda yalnız kalan Müezzinoğlu'nu son anda arabasına alıyor, biraz sonra da Menderes, Savarona'ya Müezzinoğlu'nu çağırıyordu. Başbakan yarım saat düşündükten sonra Hazine Genel Müdürünü önlemlerden sonraki uygulamadan dolayı «haklı» buluyor ve çevresine seslenerek ve de Erhard'ı kastederek: «Şu şişkoya haber gönderin de gelsin, oturup konuşalım» diyordu. Savarona'da Müezzinoğlu Almanya'dan tanıdığı Alman Başbakanına yeniden bir brifing veriyor, aldıkları bilgilerden hem Menderes, hem de Erhard memnun oluyorlar, Menderes, «Gerçekler buysa, onları görmek gerek» diyerek bir anlamda Müezzinoğlu'nun gönlünü alıyordu. Erhard ise yine beklenmedik bir karşılık vererek, «kötü başladık ama bundan sonra umarım iyi gider» diyor ve ekliyordu: «1959 yılında Türkiye'ye verilecek kredileri ben izleyeceğim ve Almanya'nın desteğini eksik etmeyeceğim».

Erhard'ın Türkiye'den memnun ayrılması, Şale Köşkünde çatlamaya rağmen Menderes'i de sonunda mutlu kılmış ve Müezzinoğlu'nu kutlamak için kısa süre sonra Çankaya'daki konutta bir akşam yemeğine çağırmıştı.

1958 yılında Türkiye 359 milyon dolar kredi alırken, Fransa da IMF ile aynı tarihlerde benzer bir anlaşma yapmış ve 580 milyon dolar almıştı. Türkiye'nin toplam dışsatımının 300 milyon dolar olduğu bir tarihte, dışsatımın üstünde kredi alması belki de çok önemli bir fırsattı. 580 milyon dolarla Fransa daha sonraki yıllarda kendisine gelecek, Türkiye ise hızla 27 Mayıs'a doğru yol alacaktı.

IMF GÖLGESİNDE ÖNEMLİ YASALAR

Maliye Bakanı Kemal Kurdaş Ankara'dan Sturc'e telefonda «Ne diye geleceksin sen?.. Gelince bana ne söyleyeceksin?.. Ben burada şimdi ne yapılacağını gayet iyi biliyorum, üstelik pek yardım almak kararında da değilim. Gerekenleri ben yaparım, sen merak etme» diyordu.

Türkiye'de 27 Mayıs Devrimi gerçekleştiği gün IMF uzmanı Kemal Kurdaş Şili'ye ilişkin IMF raporunu yazıyordu. Menderes'le takıştıktan sonra büyük güçlüklerle Türkiye'den ayrılabilmiş, IMF'de yaklaşık altı yıl uzman olarak çalışmış, bu arada Brezilya, Ekvator, Paraguay, Endonezya, Şili'de IMF konsültasyonlarını yapmıştı. Kurdaş IMF'nin «Güney Amerika Uzmanları» arasındaydı. 1960 yılının Aralık ayında ise Türkiye Maliye Bakanı olmuştu ve IMF'ye «gelmeyin» diyordu.

27 Mayıs sonrasında Maliye Bakanı önce Ekrem Alican olmuş, o yıl IMF'nin yıllık toplantısına geldiğinde Sturc ve Cogran ile görüşmüş, önemli konu olarak ele sadece «bütçe tavanlarının saptanması» alınmıştı.

Daha sonra Ekrem Alican Ankara'ya dönecek ve birkaç ay sonra Kemal Kurdaş Paraguay'da IMF adına denetleme yaparken Başbakanlık Müsteşarı Alpaslan Türkeş kendisini Paraguay'dan telefonla arayacak, Temmuz ayında Washington'da karşılaştıklarında Maliye Bakanlığı önerecekti. Kurdaş da Paraguay Raporunu bitirip Aralık'ta Maliye Bakanlığı koltuğuna oturacaktı.

Bu dönemde 1958 yılında 9 olarak belirlenen kur önce «resmiyet kazanmıştır. Çünkü, 1958 yılında teknik olarak bir yasa çıkması gerekirken, bu yasa yayınlanmamış,

1960 sonunda kur resmen «9 lira olarak tescil» edilmiştir. Önemli bir olay da, IMF'nin yıllar yılı üzerinde durduğu vergi yasalarına ilişkindir. Bugün vergi sistemimizin temel taşlarından birini oluşturan 193 sayılı Gelir Vergisi Yasası o dönemdeki çalışmaların ürünüdür. Tasarıyı hazırlayanlardan Adnan Başer Kafaoğlu 1970 ve 1980 yıllarında da, yeni vergi tasarılarını hazırlayan kişi olacaktır.

Gelir Vergisi dışında kurumlar vergisinin %10'dan %20'ye çıkarılması, servet bildiriminin yasalaşması bu dönemdeki vergi çalışmalarının ürünleridir. Birkaç yıl sonra Sturc Ankara'ya geldiğinde kendisine ilk olarak, yeni vergi yasaları konusunda bilgi verildiğinde, Sturc, «bu vergileri çıkarttığınıza göre, bir süre bize pek iş düşmeyecek» demiştir.

Onun için de, bir süre sonra IMF'nin dikkatleri kamu kuruluşları üzerinde yoğunlaşıyordu. Tüm üye ülkelerden olduğu gibi, Türkiye'den de IMF'ye her ay yüzlerce istatistik ve nitel bilgi akmaktadır. Bu bilgiler kimsenin haberi bile olmaksızın kendiliğinden Washington'a gönderilir. Giden bilgiler ilgili ülkelerin «Masalarına» dağıtılır. Türkiye'den gönderilen bilgiler de, o tarihlerde doğrudan Sturc'e gitmekteydi. Elde edilen bilgiler o ülkenin ekonomisinin nasıl ve ne biçimde yönlendirileceğinin anahtarlarını oluşturmaktadır. Struc'e vergilerle ilgili bilgiler gitmiş, IMF Washington'da gerekli çalışmalarını yapmış, şimdi de kamu kuruluşlarını gözden geçirmek amacıyla Ankara'ya gelmişti. Gerçi, her gelişlerinde kamu kuruluşlarına ilişkin bilgi toplamak «âdetten» idi. Ancak, bu kez daha temelden bakmak istiyorlardı olaylara.

O tarihlerde adları İDT, yani İktisadi Devlet Teşekkülleri olan bugünün KİT'leri, yani Kamu İktisadi Teşekkülleri konusunda Maliye Bakanı Kurdaş'ın Güney Amerika deneylerinden kalma düşünceleri vardı. KİT'lerin devletin hazinesine yük olmaktan kurtarılmaları için, onlara ayrılan kaynaklar karşılığında, belli bir kâr getirmeleri garanti edilmeliydi. Bu nedenle de, İDT'lerin yeniden örgütlenmelerini ve bir yasa altında toplanmalarını öngören ünlü 440 sayılı yasa hazırlığı başladı. Bugün de yürürlükte bu-

lunan 440 sayılı yasa ile, İDT'lerden kaynak yaratıcı ve onların verimli olmalarını sağlayıcı bir yasal düzenlemeye gidilmek isteniyordu. Finansman açısından ise, bunların genellikle kamu kesimi tarafından yüklenilmesi öngörülüyor, kaynak-harcama dengelerinin devletin hazinesi içinde yer almaları düşünülüyordu. Yönetimleri açısından da, belli bir özerklik öngörülüyordu. Özetlenen düşünceler Sturc'e açıklandığında, Sturc dehşete kapılmış ve «Siz bu düşünceyi Yugoslavya'dan almışsınız. Onlar Marksist bir ekonomiye son zamanlarda yeni kurallar getirmeye çalışıyorlar. Özel üretimin ve özel mülkiyetin olmadığı Yugoslavya, piyasa ekonomisine dönmenin hazırlığını yapıyor, özel mülkiyet olmadığı halde, fiyat mekanizmasına göre bir düzen kurmak istiyor ve bu arada devlet kesimine de ağırlık tanıyan bu tip özerk kamu kuruluşları geliştiriyor» demişti. Sturc'e göre, «Türkiye bu işe tersinden başlıyor, kamu kuruluşlarının yeniden düzenlenmesi yoluyla piyasa ekonomisinden vazgeçerek Marksist bir ekonomiye kaymanın belirtilerini gösteriyordu». Onun içindir ki, 440 sayılı yasayı duyunca, çok telâşlanmış ve bu konuda kendisine sürekli bilgi verilmesini istemişti.

IMF'nin kamu kesimindeki ekonomik kuruluşları yeniden düzenleyen ve tek bir yasa altında toplayan 440 sayılı yasa tasarısının çalışmalarında uzun uzun kendi düşüncelerini açıkladığı herkes tarafından bilinmektedir. Görüntüde yasayı Türk uzmanlar ve bürokratlar hazırlamıştır. Ancak, bunların kısa sürede verimsiz birer kuruluş haline gelmeleri ve hazineye sürekli yük olacak biçimde işlemeleri, salt siyasal iktidarların yönetim beceriksizlikleri ve buraları istedikleri politikaya araç yapmalarından ileri gelmez. Yasanın IMF gölgesinde hazırlanması ve belirli ilkelerin yasaya «ithal edilmesi» sonucunda, KİT'lerin zaten verimli ve akılcı birer kuruluş olarak çalışmaları çok güçleşmiştir. Yasadaki temel düşünceleri üreten, yasayı kaleme alan bizim uzmanlarımızdır. Ancak, tasarının hemen her adımında, konudan IMF'nin haberi olmuş ve tasarı IMF'nin istediği yönde biçimlenmiştir. 440 sayılı yasa IMF gölgesinde Türkiye'de hazırlanan ilk önemli ya-

sadır. Ancak, sonuncusu değildir.

Kurdaş, 1961 seçimlerinden önce IMF'ye danışmadan yeni kurun dolar karşısında 13,5 lira olarak saptanmasını istemiş, ancak 1961 seçimlerinde «tek başına iktidara geleceklerini» düşünen CHP ileri gelenleri «Siz yapmayın, biz gelince yaparız» demişlerdi. Kurdaş, «Beyler, siz politikacısınız. Ben sizi bilirim. Biz bunu yapalım ve size bırakalım» diye ısrar etmiş, CHP kabul etmemişti. Doların 13,5 liraya getirilmesiyle birlikte, yeni bir kambiyo ve dış ticaret düzenlemesi de birlikte gerçekleşecekti. Ama, olmadı.

1961 ile 1970 arasında IMF ile Türkiye arasında her yıl bir «niyet mektubu» gider gelir. Ancak, bunlar olağan mektuplardır ve olağan denetlemenin ürünüdürler.

Kurdaş'ın telefonu ve sonra da resmi yazısıyla IMF 1964 yılına dek Türkiye'ye adım atmaz. Türk Heyeti Washington'da yıllık denetlemeyi yaptırır ve geri döner.

Bu yıllarda ilginç bir olay IMF ile Paris'teki karşılaşmadır. 1962 yılının Şubat ayında, bir önceki yıl kurulmuş olan Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu toplantısı vardır. Türkiye belli bir miktar dış yardım istemekte, bunun için IMF'nin onayı gerekmektedir. Merkez Bankası Başkanı Münir Mostar, Hazine Genel Sekreteri Ziya Müezzinoğlu, Dışişlerinden birkaç yetkili ile görüşmeler sürerken, IMF onayını geciktirir ve bu geciktirmeye Konsorsiyum üyeleri de katılır. Tartışmaların yoğun bir noktasında Münir Mostar «Bu kadar çok denetlemeye kalkarsanız ve yardım gecikirse, Türkiye'de ihtilâl olur» der.

Tarih 22 Şubat'tır. Aynı akşam otellerine dönenler Fransız Televizyonundan Türkiye'deki 22 Şubat darbe girişimini öğrenirler. Ertesi gün adamlar gerçekten mahçupturlar ve Türkiye'nin istediği yardım hemen verilir.

IMF ile ilişkilerde sakin geçen birkaç yıldan sonra Sturc 1966 yılında geldiğinde, yeniden «devalüasyon zorunluğundan» söz eder. Ancak, Türkiye'nin devalüasyon ile birlikte artacak öyle herhangi bir dışsatım ürünü yoktur. Onun için yapılan pazarlıkta sadece Merkez Bankası kredileri ile kamu kuruluşlarının finansmanı üzerinde durulur, devalüasyon geri çevrilir.

1967 yılından sonra ise, Türkiye'nin ekonomik tarihinde gelmiş geçmiş «en iyi üçlü»sü ya da yine Türk Bürokrasisinin deyimiyle «Ünlü Triumvira» işbaşı yapar.

DPT Müsteşarı Turgut Özal, Merkez Bankası Başkanı Naim Talu ve Hazine genel Sekreteri Kemal Cantürk'ün aralarında kurdukları özel arkadaşlık ve iş anlaşması, düşüncelerine karşı olalım ya da olmayalım, Türk Bürokrasisinde eşgüdüm içinde çalışmanın hemen tek örneğidir. Aralarından su sızmayan bu «Triumvira» 1971 yılına dek, Türkiye Ekonomisini yönetecek ve yönlendirecek, Türkiye - IMF ilişkilerine o dönemde ortak damgalarını vuracaktır. Demirel on yıla yakın süre başbakanlığında, herhalde bu ünlü «üçlü»ye güvendiği ölçüde kimseye güvenmemiştir. Türk Ekonomisi beş yıl Özal, Talu, Cantürk ekibinin elindedir.

1967 yılında Sturc Ankara'ya geldiğinde IMF ile kavga Tekel'e açılan kredilerde kopar. Sturc önceden hazırladığı bilgileri «Backround Paper» (kullanış amacı göz önünde tutulursa, Temel Bilgiler olarak çevrilebilir) içinde toplamış ve ekonomiye ilişkin her türlü bilgi bu raporda yer almıştır. Hazine Genel Sekreteri Cantürk'le uzmanların da katıldığı Maliye Bakanlığındaki toplantıda, Sturc Tekel'e açılan kredi miktarını sorar. Toplantıda bulunan altı kamu kuruluşunun üyeleri krediye ilişkin birbirinden ayrı altı rakam verirler. Sturc «İşte sizin ekonominizin hali. Kimsenin kimseden haberi yok. Oysa, doğru rakam şudur» diyerek bir yandan uzmanlarla alay eder, bir yandan da kendi hesapladığı rakamları ortaya koyar. Kemal Cantürk, «Bizim söylediğimiz doğrudur» deyince, Sturc «Ben Adana'ya giderken tütün balyalarını gördüm, sizin rakamlarınız doğru olamaz» karşılığını verir.

Bu ve buna benzer tartışmalar aslında hemen her IMF toplantısında görülen manzaralardandır.

Derken konu Merkez Bankası kredilerine kayar. Bu kez Cantürk kredi sınırları ve bankalara açılan kredilere ilişkin bilgi verirken, Sturc dayanamaz, «Ama Vehbi Koç böyle söylemiyor. Kredi bolluğundan yatırımların gerçek alanlara yöneltilmediğini söylüyor» diyerek, gerçekte ufak

tefek ipuçlarıyla Türkiye'dekl bağlantılarını sergilemeye çalışır.

1968 yılında IMF yeniden geldiğinde. bu kez devalüasyon sözcüğünü dilinden pek düşürmez. 1968'de IMF'ye göre «ekonomi artık yeni bir kur belirleme noktasına gelmiş, 9 lira ekonomiyi kurtarmaz olmuştur». Özal Talu ve Cantürk'le yapılan görüşmeler IMF'nin bu yöndeki baskılarının arttığını artık iyice ortaya koyar. Hatta öylesine ki, 1968 konsültasyonu (denetlemesi) tehlikeye girer ve IMF «olumsuz bir rapor» hazırlamaya karar verir.

Bunun üzerine Kemal Cantürk Sturc'u Başbakan Süleyman Demirel'e götürür. Çetin bir tartışmadan sonra, Demirel «devalüasyonun gelecek yıl gündeme getirileceğine» söz verir. O yıl verilen mektupta ta «kurların yeniden gözden geçirileceği» ilkesinden açıkça söz edilmesi gerektiğini, Sturc garantiye almak ister. Bu görüşmeleri tamamlamak üzere, Cantürk Washongton'a gider ve ilk kez Türkiye'nin bir «niyet mektubu» Türkiye tarafından değil, doğrudan IMF tarafından hazırlanıp Türk Hükümetine verilir. Türkiye'ye, hazırlanan mektubun altına sadece bir imza atmak kalmıştır.

1969 yılında Demirel yenilenen devalüasyon önerisini bu kez «genel seçimleri» gerekçe göstererek atlatmaya çalışır. Maliye Bakanı Cihat Bilgehan Erhan Işıl'ı çağırarak devalüasyon konusunda bir rapor hazırlamasını ister.

O yıllar hem dünyada, hem de Türkiye'de fiyatların ortalama yılda %3 - 5 arasında arttığı dönemlerdir. Dışsatımlar ödemeler dengesinde büyük güçlüklere yol açmamaktadır. Ancak, 1967 ile birlikte işler değişmeye başlar. Özellikle dışsatımda büyük düşüklükler görülür. Sanayi üretimi yetersiz, Maliyetler yüksek, kapasite düşüktür. Sanayi ürünü genellikle iç pazara yöneliktir. Tarımsal ürünlerde ise, yeni bir devalüasyonla birlikte satılacak stok yoktur. Bankacılık ve sigortacılık hizmetleri, deniz filosunun da yetersizliği nedeniyle içe dönük hizmet üretmektedir. Ödemeler dengesi açık vermektedir. Ancak, yeni bir devalüasyon bu koşullarda ekonomiye bir canlandırma getirmeyecektir. Özetlenen çizgilerde Erhan Işıl'ın hazırla-

dığı rapor «devalüasyonun Türkiye'ye şu anda bir yarar sağlamayacağı» noktasında düğümlenir.

Cihat Bilgehan Işıl'ın raporunu Demirel'e götürür ve zaten seçimlere gidilmekte olduğundan, IMF'den «anlayış göstermesi» istenir.

Hükümetin «IMF'yi atlattım» diye kendisini kandırmasına karşın, 1969 yılı yine de yoğun ve açık devalüasyon tartışmalarıyla geçer. CHP genel sekreter yardımcılarından Besim Üstünel, dışsatımlardaki tıkanıklığı ve bekleyen dışsatım transferlerini göstererek, «161 milyon dolarlık bekleyen transferler var. Ekonomi 1958 gidişini andırıyor» yolunda açıklamalar yapmaktadır. Ne var ki, bu açıklamaların kuşkusuz en ilginçlerinden biri Vehbi Koç'a aittir. 4 Mayıs 1969 günü İzmir'de Koç Holding Otomobil Grubu Bayileri toplantısında bir konuşma yapan Koç «Bir devalüasyon baskısı doğmaktadır. Mutlaka döviz tasarrufuna gidilmelidir» der ve 12 Mart Faşizmini sanki ilk gören kişi olarak şunu ekler :

«Ekonomide öyle bir gidiş var ki, 1946'dan bu yana üzerine titrediğimiz demokrasi düzeni tehlikeye giriyor» (Cumhuriyet, 5 Mayıs 1969).

Bu tartışmalar sırasında dolar Tahtakale'de 14 liraya fırlar. Fiyatlar ise, dünyada Brezilya'dan sonra ikinci sırada yer alır.

Altmışlı yılların sonları, aslında, hazırlanmakta olan yasalar açısından devalüasyon tartışmalarından çok daha ilginçtir. IMF'nin gölgesi kendini asıl bu noktalarda olanca ağırlığı ile duyurur. Tüm kamu ekonomisini etkileyen 440 sayılı yasanın hazırlanışından sonra, bankalar sistemini yine derinden etkileyecek olan yasalar ve bundan da önemlisi 1211 sayılı Merkez Bankası yasası işte bu dönemin ürünüdür. Ve IMF'nin damgasını taşımaktadır.

IMF'ye verilen mektuplarda, kamu kuruluşuna açılan krediler, faiz oranları, reeskont oranları gibi rakamlar yer alır ve bunlar belli sınırlamalar içinde yürütülür. Ancak, 1960'ların sonlarına doğru IMF Türkiye'de sermaye piyasası yasası, bankacılık kesiminin düzenlenmesi, yabancı sermaye yasası ve Merkez Bankası yasasının hazırlanma-

sı gerektiğini dile getirir. Üstelik bunu da sık sık yineledi. Merkez Bankası sisteminden hangi özel bankaya, ne ölçüde kredi verileceği ancak özel toplantılarda kararlaştırılıyor, belli özel bankalar açıkça kayırılıyordu. Ve bu, IMF'nin istekleri doğrultusunda gelişiyordu. Bu isteklerin yerine getirilmesine karşın, IMF konunun yasalara bağlanarak «rayından çıkmaması» yönünde ısrarlı davranıyordu. İşte, bu amaçla, bu yasaların hazırlanmasına olanak sağlayacak, merkezi Türkiye'de olan bir «Proje Ofisi» kuruldu.

Ofis, Ankara yerine, İstanbul'a taşınır. Çünkü Proje Ofisi'nin başına IMF'den getirilen kişi 70 yaşlarında, bembeyaz saçlı, sevimli bir ihtiyardır. Eisenberg adındaki bu IMF uzmanına Ankara'nın kirli havası dokunmuş, yaşamasını da seven bu Alman Yahudisine Boğaz'da bir ev kiralanmıştır. İstanbul'daki özel bankalardan birinin büyük binasında geniş bir çalışma bürosu kurulur. İstanbul ve Ankara'nın çeşitli fakültelerinden, iş dünyasının «mümtaz simalarından» işadamları, hocalar, iktisatçılar, hatta üniversite öğrencileri bile Eisenberg'in yönetiminde bankalar, sermaye piyasası, Merkez Bankası Yasasına önhazırlık ve bilgi olmak üzere çeşitli araştırmalar sonuçlandırırlar. Üniversitelerin ünlü profesörleri, bir bölümü daha sonra değişik siyasal partilerden meclise girerek bakanlık koltuğuna oturacak hocalar, Alman aksanıyla İngilizce konuşan bu IMF uzmanına «Türkiye'nin koşulları dikkate alınarak piyasa ekonomisine geçişin ipuçlarını veren» bir dizi araştırma sunarlar. Hazırlanan projeler aynı zamanda Dünyası Bankası tarafından finanse edilmekte ve araştırmalara yüksek paralar ödenmektedir.

«Proje Ofisi»nde hazırlanan yasa tasarıları daha sonra DPT'nin yıllık ekonomik programlarında «ilke kararı» olarak yer alır. Örneğin 1969 yıllık programında bu çalışmaların ilk izi görülür. «Banka sisteminin etkinliğinin arttırılması için tekelci yönde gelişmeyecek bir temerküz gerekli görülmektedir» (1969 programı, s. 102) gibi birbiriyle çelişen düşünceler aynı tümcede yer alır. Hem «tekelci yönde gelişmeyecek», hem de «temerküz» edecek olan

banka sistemi ile ilgili düşünceler pek net olmamakla birlikte, yine de yıllık ekonomik programa girmiştir. Daha sonraki yılda ise, açıkça «proje çalışmalarından» söz edilmektedir. 1970 Programında aynen şöyle denilmektedir.

«Mayıs 1968 tarihinde başlatılan banka kredi sisteminin reorganizasyonu projesi çalışmalarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Proje çerçevesinde faaliyet gösteren teknik çalışma gurubu sorunların tesbiti ve çözümü konusunda olumlu katkıda bulunmuş ve yeni müesseselerle ilgili çalışmaları yürütmede başarılı olmuştur» (Anılan program, s. 97).

1971 Programı ise, aynı konuyu yeniden vurguluyor ve gerçekleri resmen açıklıyordu:

«1968 yılında başlayan ve DPT'nin koordinatörlüğünde ilgili kamu kuruluşlarının ve başlıca bankaların temsilcilerinin katılmasıyla yürütülen para-kredi sisteminin bir bütün olarak yeniden düzenlenmesine ilişkin teknik çalışmalar 1970 yılı ortasında tamamlanmıştır. Uygulamada bu çalışmalarda geliştirilen tekliflerden geniş ölçüde yararlanılmıştır» (1971 Programı, s. 136).

1211 sayılı Merkez Bankası Yasası sonunda bu çalışmaların ve «Proje Ofisi»nin bir ürünü olarak yürürlüğe girer. Aynı yasayla bankalar sisteminin de boşlukları yaratılmış ve serbest bir banka sistemi için her türlü önleme, yasada yer verilmiştir. Yapısını çok iyi bildiklerinden dolayı artık birkaç rakamla oynayarak bankacılık sistemine ve ekonomide Merkez Bankasının işlevine yön vermek, IMF için işten bile değildir. Gerçekten öyle olmaktadır.

Bugün kamu kesimi büyük ölçüde 440 ve 1211 sayılı yasalar doğrultusunda yönlendirilmektedir. Her ikisi de, IMF damgası taşır. Kamu kesiminin böylesine tökezlemesi, belki de her iki yasadaki boşluktan kaynaklanmaktadır. Çünkü, kamu kesimi ne ölçüde başarısız olursa, IMF ekonominin yönteminde o ölçüde «haklı» çıkacaktır

«ŞAİBELİ» DEVALÜASYON: 1970

İstanbul'daki Hilton Oteli'nin lüks odalarından birinin kapısını şiddetle açan Merkez Bankası Başkanı Naim Talu sinirinden titriyor, kapıyı üç-dört kişinin suratına çarpıp çıkıyordu.

Sigarasından derin bir nefes çekti. Bu adamlar deli miydi?.. Daha iki ay önce Londra Hava Alanındaki Hilton Otelindeki anlaşmaya varılmış, orada temel ilkeler karşılıklı benimsenmişti. Şimdi Sturc, Merkez Bankası kredilerindeki sınırı yüksek buluyordu. Ve görüşme iki saattir aynı noktada takılıp kalıyordu.

DPT Müsteşarı Turgut Özal, Merkez Bankası Başkanı Naim Talu ve Hazine Genel Sekreteri Kemal Cantürk Ankara'dan değişik günlerde ve ayrı ayrı araçlarla İstanbul'a gelmişler, önce Fenerbahçe Askeri Dinlenme Kampında buluşarak temel ilkeleri gözden geçirmişlerdi. Sonra da, «gizlilik» ilkesi gereği, yine ayrı ayrı Hilton Oteli'ne gelerek IMF ile ve de Sturc'le buluşmuşlardı.

Yıl 1970, aylardan Temmuz'du. İstanbul'un o yapışkan sıcağında terlemeyen yoktu .

%66 oranındaki 10 Ağustos 1970 devalüasyonuna giderken, hükümette ve bürokraside garip bir tutukluk vardı. Türkiye'nin oniki yıl sonra bir devalüasyona gitmekte olduğunu yetkililerin tümü biliyor, ancak içlerinde bir rahatsızlık duyuyorlardı. 1970 başında bütçe görüşmelerinde CHP «Yeni bir devalüasyonla karşı karşıya geliyoruz» diyor, buna Başbakan Demirel şiddetle karşı çıkarak «Devalüasyon kesin olarak yapılmayacaktır. Bunlar zayıf bir ekonominin zaaflarıdır» biçiminde karşılık veriyordu. Bu

sözlerine karşın, bekleyen transferler ve açık veren ödemeler dengesinden kendisi de rahatsız oluyordu.

1970 ekonomik programı hazırlanırken ekonominin yeniden çıkmaza girdiğini görüyor ve bir Yüksek Planlama Kurulu toplantısında «Triumvira»nın güçlü adamı Turgut Ozal'a «Oyle tedbirler alın ki, ekonomiyi sıçratsın. Ama, biliyorum ki, bu tedbirler bizi iktidardan uzaklaştırır» diyordu. 1969 seçimlerinde AP yeniden iktidara gelmiş, bu kez Mesut Erez Maliye Bakanı olmuştu.

Demirel'in alınmasını istediği «tedbirler»e ilişkin çalışmalar, hemen seçim sonrasında başlamış ve en yoğun biçimiyle üç ay sürmüştü. O sıralarda üst üste hazırlanan raporların tümünde «devalüasyonun zorunluğu» sergileniyordu. Hatta, Türkiye Iş Bankası Ticaret Bakanlığına verdiği «gizli» bir raporda devalüasyona öylesine inanmaktadır ki, bunun sonuçlarından zarar görmemek için şu öneride bile bulunur:

«Herhangi bir dövizin vukuu muhtemel devalüasyon neticesinde, ihracatçı firmaları ve yetkili bankaların ecnebi muhabirleri nezdinde bulundurdukları döviz hesaplarına geçtikleri anda, yurda gelmiş telâkki edilmesi, bu suretle herhangi bir devalüasyon halinde gerek ihracatçı, gerekse yetkili bankanın mutazarrır olmaması prensibinin öngörülmesini rica ederiz» (Iş Bankasının Ticaret Bakanlığı kayıtlarında 24 Nisan 1970 tarihini taşıyan raporundan).

Rapor ilgili çevrelerde büyük yankı yaratmış, ancak artık devalüasyonun gelmekte olduğunu da herkes bilir olmuştu. Böylece önceden bilinen bir devalüasyondan spekülâtif kazanç sağlamak yolu açılmış bulunuyor ve 1970 devalüasyonuna ilk «şaibe» (leke, Demirel bu sözü çok kullandığı için burada kullanılmıştır) düşüyordu.

1970 Mart'ında Paris'te toplanan Türkiye'ye Yardım Konsorsiyomu da Ankara'ya yine devalüasyon önerirken, hemen aynı günlerde konu çok dar bir toplantıda ele alınıyordu. Ankara'da Başbakanlıktaki bu dar toplantıya Demirel başkanlığında, Maliye Bakanı Mesut Erez ile Özal, Talu ve Cantürk katılmıştı. Toplantıda Demirel'e kredi güçlükleri, bekleyen ve yapılmayan transferler, öngörülen ön-

lemler ile devalüasyonun gerekliliği anlatıldı. «Devalüasyun» sözünü duyan Maliye Bakanı Erez «Olmaz, devalüasyon yapılırsa, ihtilâl olur» diyerek karşı çıktı. Erez'in bu görüşü toplantıda uzun uzun tartışıldıktan sonra Demirel şu tarihsel sözleri söylüyordu:

«Peki beyler. Ne yapalım, çok riskli bir karar. Ama, bu durumda böyle bir karar almaktan başka çare yok. Siyasi kariyerimi ve partimin siyasi durumunu tehlikeye atmak pahasına, bu kararı alacağız. Onemli olan biz değiliz, önemli olan Türkiye'nin meselelerine çare bulmaktır».

Son derece dramatik bir kararla Başbakan devalüasyonu onaylıyordu. Ve bu kararla aynı zamanda 12 Mart sürecine girilmiş oluyordu.

Toplantıdan bir saat sonra Kemal Cantürk Türkiye'nin Washington'daki mali danışmanı Ahmet Tufan Gül'e telefonda şunları söylüyordu:

«Papaza söyle, o ayin yapılacak. Bütün dualar oku nacak».

Telefonların dinlenebileceğinden hareketle, Cantürk kararın gizliliğini sürdürmek açısından «şifreli» konuşmak gereğini duyuyordu. «Papaz» IMF Türkiye Masası Şefi Sturc, «ayin» kararlaştırılan devalüasyon, «bütün dualar» da, zamlar ve diğer ek kararlar anlamına geliyordu.

Turgut Özal devalüasyon öncesinde «katlı kur» uygulanmasına taraftar olmasına karşın, sonunda o da karara katılıyor ve IMF ile ilk görüşme Mart sonlarında Washington'da gerçekleşiyordu. Ikinci görüşme, «gizlilik» açısından Londra Hava Alanındaki Hilton'da, üçüncüsü de İstanbul Hilton'da düzenleniyordu.

İstanbul'daki toplantıda Sturc ve IMF Heyetinin diğer elemanları, Türkiye'nin ünlü «Üçlü»sü yanında, bugün bir özel kuruluşta çalışmakta olan Ahmet Tufan Gül ile bugün Hazine Genel Müdürü olan Cengiz Alper yer alıyordu. Türk Lirasının dolar karşısındaki değerinin 9 liradan 15 liraya düşürülmesine karar verildiğinde, Sturc hâlâ «Siz bu kararı nasıl alacaksınız, merak ederim» diyor ve inanamıyordu.

10 Ağustos günü açıklanan devalüasyonla birlikte

Türkiye'ye 950 milyon dolar borç veriliyor, IMF'nin ilk kredi dilimi ertesi gün Türkiye'nin hesabına geçiriliyordu.

Ancak, Ağustos sonunda devalüasyonunun önceden bilindiğine ilişkin iddialar bir anda Türkiye'yi kaplıyor ve devalüasyonun üzerine çok önemli bir «şaibe» düşüyordu. Merkez Bankasının haftalık «vaziyet cetvellerini» inceleyenler ve bunu aynı dönemin eski yıllarıyla karşılaştıranlar çok önemli iddialarda bulunuyorlardı. (Cumhuriyet Gazetesinin Ağustos sonu sayıları bu olaylarla doludur). Merkez Bankasının haftalık «vaziyet cetvelleri» üzerinde yapılan bir inceleme, devalüasyon uygulamasından bir önceki haftada 476 milyon lira değerinde döviz satıldığını ve yine aynı sürede 470 milyon lira tutarında bankalar tarafından kısa vadeli kredi çekildiğini ortaya koymaktaydı. İddialara göre, tam devalüasyon öncesinde döviz satışı nedeniyle Merkez Bankası'nın uğradığı zarar 320 milyon liraydı. Önceki yılların «vaziyet cetvelleri» ile karşılaştırıldığında bu durum «olağan değildi». 1 Ağustos 1970 tarihinde Merkez Bankası net altın ve döviz varlığı (-257) milyon liraydı. 8 Ağustos'ta (-733) milyon lira olmuştur. Bir başka deyimle, bir hafta içinde 476 milyon lira değerinde döviz satılmıştı. Oysa, 1969 yılının aynı haftasında varlık azalışı 49 milyon, 1968 yılının yine aynı haftasında azalış 22 milyon liraydı.

Öte yandan, devalüasyon öncesinde çekilen kısa vadeli kredilerde de ilginç gelişmeler gözleniyordu. Rakamlar özel kesimin devalüasyon öncesinde Merkez Bankasından 553 milyon liralık kaynak sağladığını ortaya koyuyordu.

Bu işlemler şu sonuçlara yol açıyordu: Merkez Bankasından resmi kurdan döviz çekip dışalım yapmak ve devalüasyon sonrasında bunu satmak. Ya da Türk Lirası olarak kredi alıp spekülâtif işlemlere girmek. İki yol da, büyük ve açıktan kazanç sağlıyordu. Devalüasyondan önce 9 milyon lira karşılığında alınan bir milyon dolar, bir haftada net 6 milyon lira kazanç sağlıyordu. Çünkü, dolar 15 lira olmuştu. Yurda sokulmuş olan dışalım mallarını bu dönemde dışalımcılardan satın almak ya da bir süre son-

ra fiyatları yükselecek dısatım mallarını üreticilerden toplamak benzer biçimde aşırı kazanç sağlayan işlemlerdir. Bunu yapmak için krediye gerek duyulmaktadır. İşte, bankaların Merkez Bankasından kısa vadeli kredi çekmeleri tam bu zamana dastlamaktadır. Çünkü, aynı anda bankalara da kısa vadeli kredi için başvuruda bulunan özel kişi ve firmalar vardır. Bankalar piyasadaki istemi karşılayamamış ve bu sırada Merkez Bankasına başvurmuşlardır. Merkez Bankasının gerek kısa vadeli kredi, gerekse döviz rezervi rakamlarındaki bir hafta içinde bu görülmeyen gelişmeler, dövizdeki azalış, kredideki artış «belli çevrelere davalüasyonun sızdırıldığına ilişkin tüm göstergeleri kanıtlamakta» idi (Cumhuriyet, 29 Ağustos 1970).

Bu iddialara karşı Merkez Bankası Başkanı Naim Talu şu karşılığı veriyordu :

«Merkez Bankası altın ve döviz rezervleri, bankanın konvertibl döviz ve efektif döviz mevcutlarıyla beynelmilel standartlı altın mevcutlarından teşekkül eder.

Bankanın konvertibl olmayan döviz mevcutlarıyla açıkları Merkez Bankasınca rezerv hesapları içinde mütalâa edilmemekle beraber, umumi rezervin hesaplanmasında nazara alınabilir.

Bu hesaplar dışında üçüncü bir gurup hesaplar da mevcut olup, bunlar mutavassıt ve karşılık hesapları gibi tali mahiyettedir. Bu hesaplar hiçbir zaman neticede hakiki altın ve döviz rezervini etkileyecek bir fonksiyon ifa etmez ve rezervin içinde mütalâa edilmezler ve bu hesaplardan bir döviz transferi de mevzuu bahis değildir.

Bu açıklamanın ışığında, yapılacak hesaplamalarda 1-8 Ağustos 1970 tarihleri arasında Merkez Bankası altın ve döviz rezervlerinde değil bir azalış, bilâkis 13.4 milyon dolarlık bir artış olduğu görülmektedir.

İleri sürülen iddia, üçüncü fıkrada zikredilen hesaplardaki azalma ile ilgili olup, bu azalışın harice döviz transferi şeklinde tefsirinden ileri gelmektedir ki, tamamen yanlıştır». (Cumhuriyet, 3 Eylül 1970, s. 1).

Talu kısa vadeli kredilerle de ilgili olarak açıklamada bulunuyor ve «Merkez Bankası tarafından açılan kre-

dileri Ziraat Bankasının tarım kredi kooperatiflerindeki kredi artışlarına» bağlıyor ve şunları söylüyordu:

«Devalüasyondan önceki hafta içinde özel sektör kredilerindeki artıştan Ziraat Bankası kredilerinden ileri gelen 304 milyon liranın çıkartılmasından sonra bakiye artışın, ihracat, sınai krediler ve tahvil üzerine avanslardaki mevsimlik mutad yükselişlerden ileri geldiğini söyleyebiliriz» (Cumhuriyet, aynı yerde).

12 Mart'tan sonra «Triumvira» dağılacaktı. Naim Talu önce Ticaret Bakanı, sonra Başbakan olacak, daha sonra bir özel bankanın Yönetim Kuruluna girecekti. Turgut Ozal önce Dünya Bankası'na gidecek, ikibuçuk yıl sonra Istanbul'da gelişmekte olan bir holdingin genel koordinatörlüğüne, Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası Başkanlığına, 1979 sonunda yeniden Demirel'in Müsteşarlığına, atanacaktı. Ekonomiyi bu kez tek başına yönetecekti. Kemal Cantürk ise, önce DPT Müsteşarlığına atanacak, sonra da kontenjan senatörlüğüne seçilecekti.

Değişik açıklamalar ve tartışmaların, 1970 devalüasyonundaki «şaibeyi» kaldırması çok güçtür. Çünkü, ortada bir de bu devalüasyondan önce verilen «niyet mektubu» vardır. AP Hükümetinin 31 Temmuz 1970 tarihli «Niyet Mektubu»nda devalüasyon yapılacağı tam on gün önceden bildirilmektedir. «Niyet Mektubu»nun eki olan bir belgede, aynen şöyle denilmektedir:

«Bu nedenle biz IMF ile 30 Temmuz tarihinde yaptığımız görüşmeler sırasında Türk Parasının dolar karşısındaki değerinin 10 Ağustos 1970 tarihinden itibaren 9 liradan 15 liraya çıkarılmasında anlaşmaya vardık» (Document of IMF, EBS 70/221, s. 9).

Sadece Türkiye'de değil, IMF ile devalüasyon konusunu içeren tüm ülkelerin «Niyet Mektuplarında» devalüasyon kararı, mektubun IMF'ye veriliş tarihinde açıklanır. Türkiye 10 Ağustos 1970 devalüasyonunda bunun bir başka örneğini göstermiş ve devalüasyonu on gün önceden IMF'ye bildirmiştir. Dolayısıyla devalüasyonun yapılacağı tam on gün öncesinden «resmiyet» kazanmıştır. İşte bu olay 1970 devalüasyonu üzerindeki tartışmaları ve kimi-

lerinin aşırı kazanç sağladıkları yolundaki iddiaları güçlendiren bir etken olarak kullanılmıştır.

1970 devalüasyonundan sonra Türkiye ile IMF ilişkilerinde donuk bir dönem başlar. Bunun iki nedeni vardır. Biri Türkiye ile ilgili, diğeri de dünyadaki para bunalımı ve IMF'nin 1944'den sonra içine düştüğü önemli bunalımla ilgilidir.

Konunun Türkiye yanını da, ikiye ayırmak gerekir: Önce 1970 devalüasyonu Erez'in ve Demirel'in öngörülerini doğrulamış, Türkiye'de «ihtilâl» olmuştur. 12 Mart Muhtırası ile AP iktidarı son bulmuştur. Yani, faşizmin altında Türkiye'nin inlediği yıllar başlamıştır. 12 Mart'la birlikte «partilerüstü hükümet» modelleri arka arkaya gündeme gelmiş, Erim, Melen ve Talu Hükümetleri 1973 seçimlerine dek sürmüştür.

Bu siyasal çalkantı ve belirsizlik ortamında IMF ile ilişkiler donmuş durumdadır. Aslında, buna o yıllarda Türkiye'de yavaş yavaş birikmeye başlayan döviz rezervlerini de eklemek gerekir. Başka bir deyişle, 1970-73 arasında Türkiye tarafında siyasal çalkantıya koşut olarak işçi dövizlerinden dolayı kabaran bir Merkez Bankası Kasası vardır.

Yine Türkiye açısından o dönemde üzerinde durulması gereken tek olay Birinci Erim Hükümeti sırasında Başbakan Yardımcısı Atila Karaosmanoğlu'nun IMF'ye gönderdiği mektuptur. Bu mektupta Karaosmanoğlu tıpkı on yıl önce (1960'da) Kemal Kurdaş'ın yazdığı gibi IMF'ye «gelmeyin» demektedir. Ancak, bunun nedeni o sırada ekimi yasaklanmakta olan haşhaşla bağlantılıdır. IMF haşhaşın yasaklanmasını istemekte ve tıpkı Amerika gibi haşhaş ekimi yapılan son yedi ilde ekimin durdurulması yönünde baskı yapmaktadır. Erim Hükümeti gerçi haşhaş ekimini sınırlamakta kararlıdır ve de daha sonra yasaklayacaktır, ancak IMF'nin önerdiği zamanda bu yasak henüz yürürlük kazanmamıştır. IMF o sırada Türkiye'ye gelmek istemekte ve yasaklamanın bizzat başında bulunmaktan yana uluslararası skandal niteliğinde baskı oluşturmaktadır. «IMF'nin siyasal yönü yoktur» diyenlere taş çıka-

rırcasına yürütülen siyasal baskı, Türkiye'yi her yönden sarmış ve uluslararası kuruluşlar sonunda «galip» çıkmışlardır. Haşhaşa yasak konulması sırasında Amerika'nın baskıları yoğun bir biçimde tartışılırken, o günlerde IMF'nin baskısı tam anlamıyla gizli kalmıştır.

Karaosmanoğlu haşhaş ekimi henüz yasaklanmadığı için, IMF ile görüşmelerde bir «yarar sağlanamayacağından» hareket etmiş ve IMF'nin gelmesini durdurmuştur. Ancak, adamlar gelse de, gelmese de, haşhaş ekimi yasaklanmıştır. Bu yasaklama ister istemez IMF ile Türkiye'nin ilişkilerini etkilemiştir.

Aslında, IMF'nin Türkiye'deki haşhaş ekimi ve bunun yasaklanmasıyla ilgilenmesi bir yıl öncesine rastlamaktadır. 1970 Ekim'inde Kopenhag'da IMF'nin yıllık olağan toplantısı sırasında IMF'ciler Maliye Bakanı Mesut Erez ile ABD Maliye Bakanı Kennedy'yi bir araya getirirler.

Maliye Bakanı Mesut Erez o sıralarda uçak almak için kredi aramaktadır. IMF Türkiye'nin uçak kredisi aramakta olduğunu bilmektedir. Mesut Erez ABD'li meslekdaşına «uçak kredisi...» der demez, karşısındaki atılır:

«Sayın Bakan, siz önce şu haşhaşa bir çare bulun. Damarlarımıza girdi, yuvalarımıza girdi. Toplumu kemiriyor. Haşhaş konusunu çözün, uçak kredisini sonra konuşuruz».

Mesut Erez bu hiç beklenmedik çıkış karşısında bir an durur, sonra kendini toplar :

«Bu kanaatler yanlıştır. Türkiye eğer sizin yakındığınız ölçüde afyon yetiştirse ve eroin üretimi olsaydı, ihraç edeceğimiz afyon gelirinden dolayı, bugün sizinle konuşmak gereğini duymazdım. Çünkü, esrar ve afyondan elde edeceğimiz dövizlerle uçak kredisi aramaya gerek duymazdım. Söylediğiniz miktarlar birkaç uçak filosunu satın alacak döviz gelirine eşittir».

Erez ile Kennedy arasındaki bu görüşmeden bir hafta kadar sonra ABD Adalet Bakanı John Mitchell yaptığı açıklamada «Türkiye'ye ekonomik ceza verilmelidir» der.

Ve Türkiye o yıl uçak kredisi bulamaz.

1970-1975 arasında IMF ile ilişkilerdeki donukluğun

bir diğer temel nedeni, Türkiye ile ilgili olmayan bölümü, 1971 yılında doların devalüasyonu ile başlayan dünya para bunalımıdır.

1944 yılında kurulan Bretton Woods Anlaşmasında doların altına bağlanması, Amerikan ekonomisinin büyük bir bunalıma düşmesi sonucunda sarsılmış, dolar-altın ilişkisi kaldırılmak istenmiştir. 1971 Aralık sonunda altının bir onsu 35 dolarken, 38 dolara yükselmiş, yani dolar devalüe edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara esir düşen IMF'nin Fransız asıllı başkanı Schweitzer bu karara karşı çıktığı için başkanlıktan düşürülmüştür. Doların dalgalanmaya bırakılması Bretton Woods Sistemini allak bullak etmiş ve IMF yeni arayışlara girmiştir. İşte, «Özel Çekme Hakları» birimine gidilmesi, doların IMF'de birim olarak kullanılmaktan vazgeçilmesi, bu arayışın dolardaki düşüşün ürünüdür.

Doların devalüasyonuna ek olarak, 1973 yılında OPEC petrole zam yapınca, ortaya IMF'nin çok güç denetleyebileceği bir başka kaynak çıkmış, bu kez IMF yeniden bunalıma girmiştir. Petrol gelirinden elde edilln dolarlar sonucunda, ülkelerin tek tek borç alabilme kaynakları artmış ve kısa süre de olsa, IMF dışı kredi görüşmeleri ve akımı başlamıştır. Petrolden elde edilen dolarlar uluslararası bankalara yatırılmış, oradan da yardıma gerek duyan ülkelere gitmiştir. IMF işte bu noktada «bankaları koruyan bir kuruluş» olarak yeniden devreye girmiştir. Jamaika Toplantısında kendine yeni bir rol bulmuş ve «Jamaika Formülü» denilen bu yöntemle, borç alacak ülkeler için «güvenilebilirlik araştırması» yapmayı üstlenmiştir. Kredi verilebilir ülkeler için IMF'nin «yeşil ışık» yakması, bankalar tarafından aranmaya başlanmıştır. «Yeşil ışık» deyimi, Jamaika sonrasında doğmuştur. 1976 yılında da yeni sistem yürürlüğe girmiş, karşılığı şu sıralarda 1.3 dolar olan «Özel çekme hakları» ile birlikte IMF ve dünya para sistemi dönemsel bunalımını geride bırakmıştır. Açıktır ki, bu para bunalımı ve doların devalüasyonu, değişmez sanılan, sağlam sanılan sistemi temelinden sars-

mış ve kapitalizm 1930'lardan sonra ilk kez yeniden dönemsel bunalımlarından birini daha yaşamıştır.

1975 yılına dek, IMF ile ilişkilerde tek olay Türkiye'nin grup üyeliğinin değiştirilmesine ilişkin öneridir.

Bu arada bir de, Türk Lirasının tarihinde ilk ve son kez (1980 Haziranına dek) dolar karşısında değer kazanması, yani revalüe edilmesidir. Doların değer yitirmesi, yani devalüe edilmesi karşısında, Türkiye'nin Merkez Bankasındaki döviz rezervlerinin de yüksek oluşu nedeniyle, Türk Lirasını revalüe etmek gerekmiştir. Dolara karşı sabit tutulduğu takdirde döviz rezervlerinin azalmasını önlemek ve «gerçek kuru» bulmak amacıyla 1970 yılında 15 lira olan Türk Lirası, CHP - MSP Koalisyonu sırasında 13.5 lira olarak saptanmıştır.

CHP - MSP Koalisyonu sırasında 1974 yılında IMF'nin yıllık olağan toplantısı için Maliye Bakanı Deniz Baykal Washington'a gittiğinde, ilginç bir öneriyle karşılaşır. IMF, içinde Türkiye'nin de bulunduğu yeni bır grup oluşturmak istemektedir. O sırada Ispanya'da Franco Faşizmi sürmektedir. IMF yine faşist bir ülke olan ve çoğu ülkelerce afaroz edilmiş bulunan Güney Afrika Birliği'ne, en azından IMF katında, «meşruiyet» kazandırmak çabasındadır. Bunun için de, İspanya ile Türkye'nin de katılacağı yeni bir grup oluşturmak ve Güney Afrika Birliği'ni buraya almayı planlamaktadır. İspanya, Malıye Bakanı Deniz Baykal'a «bu öneriyi kabul etmesini» söyler. Ancak, Türkiye Franco İspanyası ve ırkçı Güney Afrika Birliği ile aynı gurupta yer almayı şiddetle reddeder. IMF koz olarak «Türkiye'nin daha yüksek bir temsil hakkı, dolayısıyla gerektiğinde daha çok kredi çekebilme hakkı doğacağını» öne sürer. Türkiye, herşeye rağmen öneriyi geri çevirir ve Belçika, Lüksemburg ve Avusturya ile birlikte bulunmakta olduğu gurup üyeliğini sürdürür.

CHP - MSP Koalisyonundan sonra ise, IMF ile Türkiye arasında en yoğun dönem başlamak üzeredir. 70'lerin ilk beş yılına nazire yaparcasına, 70'lerin son beş yılı Türkiye'nin «IMF Olgusu» nedeniyle başının döndüğü yıllardır.

BÜYÜK TUZAK: DÇM İKTİDARI

MSP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan Bakanlar Kurulunda Maliye Bakanı Yılmaz Ergenekon'un gözünün içine baka baka «Kur bizim muvafakatimiz ve icazetimizle değişir, aziz kardeşim. Siz bunu böyle kendiliğinizden değiştiremezsiniz. Değiştirirseniz, iki cihanda elimiz yakanızdadır, aziz kardeşim» diyordu.

CHP - MSP Koalisyonundan sonra yaklaşık altı ay güvenoyu almadan iktidarda kalan Irmak Hükümeti'nin hemen arkasından, Demirel Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetini oluşturmuş ve 31 Mart 1975 günü güven oyu almıştı. Güven oyunu izleyen ondördüncü gün, Türkiye'nin yıllardır unuttuğu IMF yeniden Ankara'nın kapısında görünüyordu. Onların gelişinden üç gün sonra da, 1975 - 77 döneminin kur politikasını simgeleyen «Mini-Devalüasyonlar Dizisi» gündeme geliyordu.

İşte, 17 Nisan 1975 günü, Birinci MC Kabinesinin ilk tartışması perde aralığından sıyrılıyor ve gün ışığına çıkıyordu. Bir gün önce Maliye Bakanı Ergenekon Başbakan Demirel'e giderek, «iktidarda kalacakları süre içinde uygulayacakları kur politikasını» anlatırken, «Kurların günü gününe ayarlanmasında yarar vardır. Küçük küçük ayarlamalar yaparsak, hem piyasada aşırı kârlar doğmaz, hem de resmi fiyat sürekli gerçek fiyat olarak geçerliğini korur ve ikinci bir kur piyasasının doğması engellenmiş olur» biçiminde bir öneri getiriyordu. Demirel ilk ayarlamanın (devalüasyonunun) oranını ve zamanını sordu. Ergenekon «Bugün yapmayı, yarın yürürlüğe koymayı düşünüyorum. Yarın dolar 13 lira 85 kuruş olacak» karşılığını verdi.

Demirel endişeliydi. «Bunu hem muhalefet kullanır, hem de asıl hükümet içinde Erbakan kullanır» diye düşünüyordu. Ergenekon «Gerçek kurun uygulanması muhalefetin ve Erbakan'ın tavrından daha önemlidir. Bu durumda muhalefete ağırlık vermek daha mahzurludur» karşılığını veriyor ve Demirel'den iki yıl boyunca uygulanacak kur politikası için onay alıyordu.

Ertesi gün sıradan bir vatandaş gibi Başbakan Yardımcısı Erbakan ve diğer bakanlar da 15 kuruşluk «ayarlamayı» Resmi Gazeteden öğreniyor ve o günkü Bakanlar Kurulunda Erbakan ilk tartışmayı çıkarıyordu. «Ben Ekonomik Kurul Başkanıyım. Devalüasyondan benim haberim nasıl olmaz» sorusuna karşı Yılmaz Ergenekon «Bu bir devalüasyon değildir. Öyle olsaydı elbette Bakanlar Kurulunun bilgisi dahilinde olurdu» biçiminde yanıt veriyor, «Biz Maliye Bakanlığının kanuni yetkisini kullandık, hepsi budur» diye ekliyordu.

Böylece Birinci MC döneminde gerçekleştirilen sekiz «mini-devalüasyonun» ilki yürürlüğe giriyordu. 1975 Nisanı ile 1977 Haziranı arasında bu mini-devalüasyonlarla Türk Lirası dolar karşısında 13 lira 70 kuruştan 17 lira 50 kuruşa dek düşecekti.

1971 yılından sonra IMF ile ilişkilerin, hem dünya para bunalımı, hem de Türkiye'nin siyasal çalkantıları ve döviz rezervlerindeki kabarıklık nedeniyle, bir anlamda donması, 1975'e dek ölü bir dönemi sergiler. MC'nin iktidara gelmesiyle birlikte, 1980'e dek, Türkiye'de anarşi ile birlikte en çok tartışılacak konu IMF ilişkileri ve döviz darboğazı olacaktır.

1975 Nisanında IMF yeniden Ankara'ya ayak bastığında heyetin başında artık yeni birisi vardır: Sturc yerini, Charles Woodward adında bir İngilize bırakmıştı. 1974 sonlarında Sturc bir anlamda «emekliye» ayrılıp, masa başı çalışmasına geçince, Türkiye Masasına bir ara Host Madeson adında bir Danimarkalı bakar. Kısa süre sonra Madesan Endonezya Masası Şefliğine atanınca, yeni birisi aranır. İki aday vardır ortada. İlki, aynı zamanda Yunanistan Masasına bakan birisidir. Siyasal gerekçeyle Tür-

kiye bu kişiyi istemez. İkinci aday ise, hemen hiç ayık dolaşmayan birisidir. Tam o sırada Türkiye'yi IMF Yönetim Kurulunda temsil eden Jacques De Groote, Almanya ve Avusturya'nın yıllık olağan konsültasyonlarını yeni bitirmiş bulunan Woodward'u önerir. Bu haris, kompleksli ve hırçın İngiliz gelir, Türkiye'nin başına çöreklenir. Aslen İngiliz olmasına rağmen, sonradan Amerikan vatandaşlığını seçmiş olan Woodward'un karısı da İngilizdir. Ancak, karısını «millyetçi» diye suçlayan Woodward, ona söz geçirememiş ve Amerikan vatandaşı yapamamıştır. Amerikan vatandaşlığına geçmeyi reddeden karısı, bu yüzden avukatlık olan mesleğini «icra» edememekte, Woodward ise Türkiye'de herşeyi «icraya» kalkmaktadır. Son derece katı bir adam olan bu soğuk Ingiliz'in üzerinde en çok durduğu konu, her IMF uzmanı gibi, kur politikasıdır. Ağzından her zaman şu sözler duyulur :

«Türkiye'de kur politikası müthiş bir biçimde allerji konusu olmuş. Oysa, dünya değişiyor. Kurlar da elbet değişecek. Aksi halde, Türkiye'den döviz kaçıyor, lüks mal giriyor. Kur politikası tabu olmaktan çıkmalıdır. Kur politikası kurbağa gibi yürümelidir. Türkiye kur politikasında sürüngen olmaya alışmalıdır».

Türkiye'deki siyasal tercihleri ve politikanın sınırlarını çok iyi bilen Woodward, zaman zaman bu sınırları pervasızca aşmak cesaretini göstermiştir. Örneğin, 1978 yılında Türkiye kredi ararken, uluslararası piyasadaki tıkanıklıkları dile getirir, sonra sözü çok ilginç bir noktaya bağlar:

«Türkiye kredi aramaya çıkmadan önce ikili anlaşmalarını gözden geçirmelidir».

DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç'a söylediği bu sözler üzerine Kuruç «Türkiye'nin egemenliğine kimsenin dil uzatamayacağını, buna IMF'nin de dahil olduğunu» anımsatır. Woodward«ikili anlaşmalarla», bu konuşmanın geçtiği sıralarda Sovyetler Birliği ile yürütülmekte olan ticaret anlaşmasını kastetmektedir.

1975-1977 arasında Türkiye tam 1950'lerdeki ekonomik politikaya dönmüş ve herkese her malı getirtme kolay-

lığı tanınmıştır. Bunun sonunda ülke akıl almaz bir döviz darboğazına sürüklenmiş ve sadece yurt içinde değil, tüm dünyada yeniden «Boğazın Hasta Adamı» durumuna düşmüştür. Her türlü lüks malın dışalımı yanısıra, yurt dışına ne istenirse çıkarılmış, dış ticaret işlemleri başı-sonu belli olmayan bir biçimde serbest bırakılmıştır. Bunun sonucunda, Şubat 1977'de dışalım transferleri fiilen durmuş, 800 milyon dolarlık bekleyen transferler yerinde çakılıp kalmıştır.

Türlü türlü borçlanma yöntemleri geliştirilmiş, ödenmeyen ve karşılıksız çekler, Merkez Bankasının yurt dışındaki binalarına el koymalar, mal geldiği halde parasını ödemekten kaçınmalar, herhangi bir proje için bulunan paranın bir başka amaç için kullanılışı, mali saygınlığın yerle bir oluşu, Türk Büyükelçilerinin aylıklarını, bulundukları ülkelerde alamayışları, hep bu dönemin güncel olaylarındandır.

İşte, bu sırada MC Hükümeti eskiden varolan, ancak durdurulan ünlü Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) hesaplarını işleterek, bu yolla borçlanmaya başlamıştır. Bir yandan DÇM dövizi yollayan, bir yandan da bunu içerde kullanan bankaya büyük kârlar sağlayan bu uygulama dünyada ve uluslararası bankalarda sevinçle karşılanmış, İnstitutional Investor Dergisi Kasım 1976 tarihli sayısında DÇM'leri dünyaya «Türkiye armağan dağıtıyor» biçiminde tanıtmıştır.

İşte, bu noktada biraz durmak ve DÇM'leri biraz daha yakından incelemek gerekir. Bundan da öte, şimdiye dek hiç yayınlanmamış, yayın olanağı bulunmamış bilgileri ilk kez açıklamak gerekir.

Önce DÇM nedir?.. DÇM uygulaması özde yabancı ekonomilerden Türk ekonomisine bir döviz akımıdır. Türkiye'de ya da yurt dışında oturan Türk ya da yabancı uyruklu gerçek ya da tüzel kişilerin açtırdıkları döviz hesabıdır. Gerçek ya da tüzel Türk ya da yabancı uyruklu kişiler Türkiye'ye getirmek zorunda olmadıkları dövizleri Türkiye'de belli bir kişi adına mevduat gibi bankaya yatırmaktadırlar. DÇM kaynaklı hesaplarda dövizin kaynağı

sorulmaz. Kısa vadeli yatırılır. Bu dövizler yatırıldıkları özel ya da kamu bankaları tarafından Merkez Bankası'na devredilir. Bu dövizlerin o günkü kur karşılığındaki Türk Liraları da, bankalara kim adına yatırılmışsa, onların kullanımına açılmaktadır. Türk Liraları türünden krediyi kullanan kişiler, DÇM hesabının bitiminde, yatmış olan dövizi geri ödeme hakkını korumaktadırlar. Dövizin geri ödenmesi ve kur farkları Hazine tarafından garanti edilmekte, DÇM hesapları hiçbir biçimde devalüasyonlardan bu hesabı yatıranlar aleyhine etkilenmemektedir. Bunların faizi yüksek olmakta, istenildiği anda yeniden dövize çevrilebilmektedir. Kur garantisi tanındığı için de, bu borçlara devlet kefil olmuş olmaktadır. Hem döviz yatırıp, hem kur garantisinden yararlanıp, hem yüksek faiz alıp, hem karşılığında iç para yaratıp ve bunu kredi olarak kullanıp istenildiği anda da dövize çevrilebilen bu hesap türü Birinci MC sırasında akıl almaz borçlanmanın, her türlü ölçünün dışında bir savurganlığın kaynağını oluşturmuştur.

MC sırasında büyük bir uygulama alanı bulmuş olmasına karşılık, DÇM'ler Türkiye'deki kambiyo düzeninde ilk kez 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 9 Haziran 1967 günü Resmî Gazete'de yayınlanan bir tebliğ ile ekonomi tarihimize katılan DÇM'lerin iki dönemi vardır. İlki, 1967-73, ikincisi de 1975-78 yılları.

1967 yılında dış ticaret dengesi 228 milyon dolar açık verince, bir yandan bunu kapatmak, bir yandan da Almanya'dakl işçilerin tasarruflarını çekmek için DÇM yöntemine başvurulmuştur. Yabancı uyruklular dışında, yurt dışında oturanların da açtırabilecekleri DÇM'ler kısa sürede bunları kullanan banka ve kişilere büyük kazanç sağlamıştır. Aynı zamanda Türkiye'deki fiyat artışlarının da önemli bir kaynağı yine DÇM'ler olmuştur. İlk dönemdeki uygulama sonucunda DÇM hesapları 462 milyon dolara ulaşmış, bu miktar «Türk Bankacılık sisteminde yaklaşık 5,5 - 6 milyar liralık ek bir kredi hacmi oluşturmuştur» (Tuncay Artun, Kambiyo Düzeninde Liberal Eğilimler, İstanbul 1976, s. 80). Dolayısıyla DÇM yoluyla kredi sağlayanlar ekonomide öncelik ve egemenlik almışlardır.

1973 başında «anti-enflâsyonist» bir önlem olarak DÇM'lerin yavaş yavaş ortadan kaldırılmasını öngören yeni kararlara gidilmiş ve 1974 yılına gelindiğinde sadece 145 milyon dolarlık bir DÇM hesabının varlığı gözlenmiştir.

Ancak, Birinci MC ile birlikte 8 Mayıs 1975 tarihinde yayınlanan yeni bir tebliğ DÇM'leri yeniden canlandırmıştır. Hızla artan DÇM'ler ekonomide büyük sorun yaratmış 1979 Ekiminde 2 milyar 788 milyon dolara dek yükselmiştir.

DÇM'ler gerçekte büyük bir borç tuzağı yaratmış, bu hesaplar yoluyla «Türkiye'nin dışa bağımlılığı artmıştır. 31 Aralık 1975 tarihindeki döviz rezervlerinin %98.4 DÇM'lerden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, eğer DÇM'ler olmasaydı, brüt döviz rezervleri sadece 15.9 milyon dolar olacaktı» (Tuncay Artun, a.g.k., s. 82).

Uluslararası malî kuruluşlar DÇM'ler yoluyla kredi göndermiş, bu kredilerle Türkiye mal satın almıştır. Yani, uluslararası kuruluşlar uluslararası firmaların Türkiye'ye mal göndermelerini kolaylaştırmışlar ve «ithal ikamesi» yatırılmasını önlemişlerdir. Hem de, Türkiye'yi borçlu kılarak. Dışarıya olan bağımlılık içerde bunu kullananlara önemli öncelik tanırken, 1976 sonu göz önünde tutularak, DÇM'ler 12 milyar liralık bir kredi yaratmış ve bunu ancak belli kuruluşlar kullanabilmiştir. DÇM yoluyla sağlanan kredilerin belli bir alana yöneltilmesi için herhangi bir kural bulunmadığından, DÇM kredileri genellikle ticarette ve işletmelerde kullanılmış, yatırıma dönüşmemiştir. Zaten onun için de, önemli bir fiyat artışı kaynağı oluşturmuştur. Döviz ve kredi yoluyla yurt içinde bankaların Merkez Bankasına bağımlılıkları azalmış ve para politikası artık işlemez olmuştur. Ülke ekonomisinde DÇM politikası egemen hale gelmiştir. DÇM'lerin %90'ı yurt dışında oturan kişilere açılmış, bunlara faiz olarak yılda 90 milyon dolar ödenmiştir. İşçi dövizlerinin yurda çekilmesi amaçlanarak girişilen DÇM hesaplarından, sadece %10'unun işçilere açıldığı saptanmıştır.

DÇM'lerin % 70'i üç bankada (Akbank, Yapı ve Kredi

Bankası, İş Bankası) toplandığı, kalan %30'un da ondokuz bankada toplandığı sağlanan bilgilerdendir.

Ekonomiye getirdiği faiz yükü, hazineye getirdiği (hazine vergi gelrlerinden oluştuğu için dolayısıyla halka getirdiği) kur farkı yükü, kullananlara sağladığı aşırı kazanç ve fiyat artışlarına kaynak oluşu nedeniyle 16 Şubat 1978 tarihinde Ecevit Hükümeti DÇM girişini dondurmuştur.

DÇM girişinin dondurulmasına karşın, DÇM'lerin ekonomiye getirdiği yük yine de sürmüştür. DÇM hesaplarının %95'i Alman Markı ve Isviçre Frangı türünden açılmıştır. Bu olgu ve 1978-79 yıllarında ABD doları değerinin dünyada giderek düşmesi, ABD doları türünden DÇM tutarlarını önemli ölçüde arttırmıştır. Örneğin, «1978 yılında DÇM artışı olarak gözlenen 592 milyon doların 518 milyon dolar çapraz kur ayarlamalarından oluşmuştur. 1979 Ekim sonunda ise, çapraz kur nedeniyle DÇM'lerin dolar değeri 140 milyon dolar yükselmiştir» (Maliye Bakanlığının Gizli Raporu, DÇM Hesapları Kasım 1979, s. 3).

Eskişehir Sanayi Odasının «Gelir bölüşümünü daha da bozdu» dediği DÇM nedeniyle iki yıl içinde (1975 - 77) hazine yaklaşık onbir milyar lira kur farkı ödemek zorunda kalırken, Maliye Bakanlığı konuya «vergiyi doğuran olay» yaklaşımında bulunmuş ve Hesap Uzmanları Kurulu DÇM'ye ilişkin bir araştırma yapmıştır. Bugüne dek hiç bir yerde açıklanmayan, ancak DÇM nedeniyle vergi kaçakçılığı yarattığına ilişkin bölümleri komuoyu tarafından bilinen çok önemli bir DÇM Raporu vardır. Maliye Bakanlığı hesap uzmanlarından Ömer Gören tarafından 31 Mayıs 1976 tarih ve 520/135-13 sayı ile «DÇM Hesaplarının İşleyişi ve Vergisel Sorunların Saptanması» adıyla hazırlanan rapor ilk kez bu kitapta açıklanmış olmaktadır. Raporun önemi şuradan gelmektedir. Değişik yönleriyle tartışılan DÇM'lerin «kimler tarafından, hangi banka üzerinden ve hangi döviz türü ve miktarı» olarak kullanıldığına ilişkin tek bilgi bu rapordadır. Bir başka deyimle, DÇM yoluyla kimler iktidar olmuş, halk kimler için kur farklarını ödediği vergilerle karşılamak zorunda kalmış, kimler için ek enflasyon baskısı altında kalmıştır?.. DÇM'lerin kimler

tarafından kullanıldığı belki bu raporda yine de eksik olabilir. Ancak, bu konuda devletin elinde başka tek bir kaynak yoktur. Tek kaynak olan bu rapordan beş nüsha hazırlanmış ve üzerine kilit vurulmuştur.

Kimlerin, ne kadar DÇM kullandığına ilişkin rapordan aktarılan bilgiler kitabın sonunda ek olarak yer almaktadır.

Ecevit İktidarı döneminde ertelenmesi «tarihin en büyük erteleme operasyonu» olarak nitelenecek ve faizleriyle birlikte üç milyar dolara yaklaşan DÇM'ler için, bu sistemi en geniş boyutlarıyla işleten Birinci MC Hükümetinin Maliye Bakanı Yılmaz Ergenekon şunları söylemektedir:

«Ekonominin kendi işleyişini sağlayan ve özellikle yurt içinde tartışılan konular IMF tarafından hiçbir zaman tartışılmaya değer bulunmadı. Bunların başında DÇM gelir. Kısa vadeli borçların Türkiye'ye ödeme güçlüğü yaratacağını, IMF 1975 ve 1976'da dile bile getirmemiştir. DÇM kısa vadeli borçlanmadır. Bizim hükümetimiz DÇM'leri o tarihte mevduat hesabı olarak görmüştür. Türkiye'nin borçlanması biçiminde değil, Türkiye bankalarında yabancı mevduat olarak görüyorduk. Türkiye'deki bankalar uluslararası bankalar gibi DÇM yoluyla uluslararası piyasalara girmişlerdir. Dolayısıyla, DÇM'yi veren yabancı bankalar tarafından DÇM'lerin tasfiyesi için herhangi bir talep yoktu. Kısa vadeli borç değil, mevduat olarak değerlendirilmesi Türkiye'ye aslında bir kolaylık sağlamıştı. Ancak, bunların mevduat değil de, kısa vadeli borç olarak değerlendirilmesine, ne yazık ki, yurt içinde gidilmiştir. DÇM'ler devlet borcuna dönüştürülmüş ve ödeme planına alınmıştır. Türkiye'nin mali itibarı işte bu noktada yıkılmıştır. Bir bankadan mevduat sahiplerinin mevduatlarını çekmeleri gibi bir durum doğdu. Oysa, tasfiyeye karar verecek ya bankanın kendisidir ya da mevduat sahibidir. DÇM konusunda mevduatı tasfiyeye karar veren banka, yani Türkiye'nin kendisi olmuştur. Biz tasfiyeye karar verince, alarm da o zaman başladı. Mevduat sahipleri araya kendi devletlerini de koyarak paralarının ödenmesinin garanti altına alınmasını istediler».

Ergenekon'a göre belli dönemlerde, mevsimlerde para kredisi kısıtlanıyor, belli dönemlerde «ithalâtın açılması gerekiyordu». Petrol, gübre, ilâç gibi ürünlerin dışalımı için transferlerde herhangi bir birikim önemli sorun yaratmadı. Üstelik o sıralarda Türkiye'nin «malî itibarı da, kimse tarafından tartışılmıyordu». Avrupa'da petro-dolarlar vardı. «Bilinen faizin üzerine tanınan bir küçük avantajla bu dolarları Türkiye'ye çekmek kolaydı. Türkiye ayrıca Avrupa Para Piyasası'na girmek istiyordu. Uygulanan kur politikası da, bunu destekliyordu. Küçük küçük ayarlamalar ve tanınan kur garantisiyle yurt içinde mevduat yaratmak, aynı zamanda ithalâtı sürdürmek için DÇM'ye başvurulmuştu».

Ne var ki, Ergenekon'un söylediklerinin dışında, DÇM'ler zaman zaman oyuncak, gümüş parlatma tozu, damızlık at, kadın eşyası gibi malların dışalımında kullanılmış, kullanana da büyük öncelikler ve kârlar sağlamıştır. Üstelik kısa vadeli oluşu ve küçük küçük ayarlamalar bir yandan faizleri giderek kabartmış, bir yandan da kur garantisi nedeniyle devletin borçları çok yükselmiştir.

Bir başka konu daha vardır. Merkez Bankası kayıtlarına ve tutanaklarına göre, DÇM'ler, Yılmaz Ergenekon'un belirttiği gibi «dış dünya ve bankalar tarafından tasfiye yolunda herhangi bir taleple karşılanmamış» değildir. Merkez Bankası kayıtlarında 1977 yılı başında belki «tasfiye» anlamında değil, ama City Bank'ın «DÇM'lerin ertelenmesine» ilişkin bir önerisi vardır. Bu öneri Merkez Bankası'nın resmi kayıtlarında yer almaktadır.

Bu tartışmanın dışında bir gerçeği daha vurgulamak gerekir. Birinci ve İkinci MC Hükümetleri dönemindeki sorumsuz borçlanma sonucunda, alınan borçların nerelere harcandığı bir yana, dövizle ödenecek dış borçlar 31 Aralık 1977 itibariyle 7 milyar 165 milyon dolara fırlamıştır. Buna 3 milyar 70 milyon dolar tutarındaki faiz de eklendiğinde, dövizle ödenecek toplam dış borçlar 10 milyar 235 milyon doları bulmaktadır.

Dış borç yükü en yüksek 21 gelişmekte olan ülkenin borç miktarlarına göre yapılan bir sıralamada, Brezilya 18

milyar dolarla ilk sırayı, Meksika 17.5 milyar dolarla ikinci sırayı alırken, Türkiye böyle sıralamada dokuzuncu gelmektedir. Bir başka deyimle, Türkiye dış borç yükü en kötü ülkeler arasında dokuzuncu durumdadır. (Dış borçlara ilişkin bu bilgiler Maliye Bakanlığı, Devlet Borçları Bülteni, 1977-78, Hizmete Özel Raporundan derlenmiştir, Tablolar I, II, II ve 31).

Peki, tüm bunların IMF ile ilişkisi nedir?.. Türkiye ile IMF ilişkileri açısından önemi neredediır?.. Burada iki nokta vardır. İlki, dış borç yükünün başlı başına doğmuş olması, Türkiye'nin IMF'ye gidiş nedenlerinden birini oluşturmaktadır. IMF demek, bir anlamda «yeni borç bulmanın kapısı» demektir. Yeni borç bulmanın maliyeti, ülkelerin dışa bağımlılığı ve sonunda bulunan borcun ülkede hangi yararları sağladığı gibi sorular saklı kalmak üzere, borç ve IMF arasında bire bir ilişki vardır. Öylesine bir ilişkidir ki bu, borç bulmakla IMF arasındaki ilişki ve bunun sonuçları üzerine kitaplar yazılmaktadır (*). İkinci nokta da, DÇM ile IMF arasındaki bağın, Türkiye ile IMF ilişkilerindeki özel yeridir. Hem IMF'nin DÇM gibi kısa vadeli borçlanmalara tepkisi, hem de aynı dönemin kur politikasını oluşturan mini-devalüasyonlara bakış açısı, IMF - Türkiye ilişkilerinde bir dönemi simgeler.

Merkez Bankası'nın hesaplarını ve tablolarını denetlerken, IMF Heyeti Başkanı Woodward Merkez Bankası Kambiyo Genel Müdürü Yavuz Canevi'ne döndü ve «Bugün hangi rakamı değiştirdiniz» diye sordu. Çünkü, son üç gündür adamların önüne sürülen tablolar sürekli değişiyor; hergün yeni bir rakamla karşılaşmaktan, şaşkına dönüyorlardı.

Sadece rakamlara değil, yönteme de itirazları vardı. DÇM yoluyla borçlanmaya Woodward «pahalı bir sistem» diye karşı çıkıyor, «neden bu yola girdiniz» diye ekliyor, sonra da DÇM yoluyla yaratılan iç paraya katılıyordu. Çün-

(*) Örneğin, bu kitaplar arasında en ünlüsü C. Payer, The Debt Trap, The IMF and The Third World, 1974. (Borç Tuzağı, IMF ve Üçüncü Dünya).

kü, her DÇM doları o günkü kur üzerinden yeniden para basılmasına yol açıyordu. Yani IMF bir yandan borçlanmanın yöntemine, bir yandan da sonuçlarına karşı çıkıyor, Merkez Bankası hesaplarında özel ve kamu kredileriyle borçların türü ve miktarı birbirine karışıyordu. 1975 sonunda IMF Ankara'ya geldiğinde, elde tutulacak doğru dürüst bir tablo yoktu bile.

Aslında hesapların karışıklığı, borçların giderek kabarması dışında, bunun bir başka önemli nedeni daha vardır. Maliye Bakanlığında IMF ile ilişkileri yürütecek kadro son derece yeteneksiz ve zayıftır. Merkez Bankasının başında Cafer Tayyar Sadıklar ile Kambiyo Genel Müdürü Yavuz Canevi IMF ilişkilerinin Merkez Bankası yönünü yürütmektedirler. Ama, Maliye'de bu ekibe ayak uyduracak bir takım yoktur. Hem Sadıklar, hem Canevi bu işlerden ne kadar iyi anlıyorlarsa, Maliye Bakanlığı ekibi tam tersine o kadar beceriksiz bir kadronun elindedir. Beceriksizliğin yanısıra, ilgisizlik de insanın düşünebileceği boyutların dışındadır. Örneğin, 1977 yılında Maliye Bakanı Cihat Bilgehan'ın Amerika gezisi sırasında IMF ile Türkiye arasında yeni bir niyet mektubu üzerinde anlaşmaya varılmış, bunun metni hazırlanmak üzere Washington'da mali danışman Asaf Güven'in evinde masaya oturulmuştur. Hazine Genel Sekreteri Sadullah Aygün, Türkiye'nin IMF'deki bir anlamda teknik direktörü Tunç Bilget, Kambiyo Genel Müdürü Yavuz Canevi, Türkiye'yi IMF Yönetim Kurulunda temsil eden Jack De Groote ve Maliye Bakanlığı Müsteşarı Sabahattin Alpat mektubun hazırlığı için toplantı yapmaktadırlar. Niyet mektubu hazırlamak gibi, son derece önemli bir toplantıda herkes büyük bir şaşkınlık içinde Maliye Bakanlığı Müsteşarı Sabahattin Alpat'ın uykuya daldığını gözlemiştir.

1977 başında DÇM nedeniyle borçlar birikmeye başlayınca, IMF konuya eğilmiştir. Aynı zamanda City Bank da DÇM'lerin ana para ve faizlerinin ödenmesi için bir plan önermiş, ancak Maliye Bakanlığı bu planı geri çevirmiştir.

1977 Şubatında ekonomi tıkanma noktasına geldiğin-

ae, Sadıklar ve Canevi değişik ülkelere giderek bankalardan kredi istemeye başlamışlardır.

İşte, o günlerde Sadıklar ile Canevi'nin verdikleri son derece ilginç bir rapor vardır. Aslında bu rapor Türkiye'nin daha sonraki yıllarda dış ekonomik ilişkilerini aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Bir kez hangi bankanın kapısı çalınırsa, Başkan ile Kambiyo Genel Müdürü aynı yanıtı almaktadır :

«Siz önce şu DÇM'leri ne yapacağınıza karar verin, sonra da IMF ile anlaşın. Bir istikrar programı uygulayın. Çünkü, ekonominiz felç olmuş. DÇM ve diğer borçların ertelenmesi söz konusu olamaz. Hele yeni kredi, çok güç.»

Bankaların bu ekonomik «tahlillerinden» sonra iş gelmiş politikaya dayanmıştır. Uluslararası bankalar ve ülkelerin temsilcileri sürekli politikadan söz etmek gereğini duymuşlardır. İşte, bu gezilerin ve görüşmelerin bir değerlendirmesini yapan rapor, Başbakan Demirel ile Maliye Bakanı Yılmaz Ergenekon'a verilmiştir. Raporda çok öz iki temel nokta bulunmaktadır:

«Türkiye'nin yeni kredi bulması iki temel şarta bağlı görünmektedir. İlki, yeni kredi için Türkiye mutlaka IMF ile anlaşmalıdır. İkincisi de, ekonomiyle hiç ilgisi bulunmayan bir konudur. Dış ekonomik ilişkilerimizde Kıbrıs Olayı bir engel olarak Türkiye'nin karşısına dikilmektedir. IMF ile anlaşma yapmadıkça ve Kıbrıs konusunda çözüme gitmedikçe, yeni kredi bulmak şansı çok güç görünmektedir».

Bu raporla birlikte, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerine ilk kez «Kıbrıs Olayı ve Çözümü» de karışmıştır. İlk kez, uluslararası kuruluşlar Kıbrıs'ta bir çözüm ile yeni kredi arasında kurdukları bağlantıyı ve Türkiye'nin dünyadaki «yerini» açık-seçik ortaya koymuşlardır. Bu bağlantı yıllar yılı Türkiye'yi peşinde sürükleyecek, her yerdeki, her düzeydeki görüşmede, «Kıbrıs» gündeme getirilecektir.

Dış ekonomik ilişkilerle Kıbrıs Olayı arasındaki bağlantının en çarpıcı örneklerinden biri kuşkusuz CHP ağır-

lıklı hükümetin Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçü'ün başına gelendir.

1978 sonbaharında Dışişleri Bakanı Ökçün Ottawa'da Kanada Dışişleri Bakanı ile görüşürken, bu kendini bilmez Kanadalı «Kıbrıs'ta adım atmadan dünyadan tek kuruş kredi alamazsınız» demiştir. Ökçün bu sözler karşısında salonu terkederek toplantıyı yarıda kesiyor ve Büyükelçilikten konuşmayı şifreli bir metinle hemen Ankara'ya Başbakan Ecevit'e iletiyordu. Ertesi gün ise, Ecevit Batı'nın bu tavrı karşısında ünlü konuşmasını yapacak ve «Biz duvarın ötesine geçmek istemiyoruz. Ama duvarın ötesine geçmek için bizi zorluyorlar. Türkiye herşeye rağmen, sorumlu davranmasını bilecektir» diyecektir. Ecevit'in konuşması bir anda çeşitli dillere çevriliyor ve dünyada telâş uyandırıyordu. Başbakan Batı'yı açıktan tehdit ediyor ve bir zamanlar İnönü'nün söylediği gibi «kurulacak yeni bir dünyada Türkiye'nin kendisine yeni bir yer arayacağını» belirtiyordu. Kanada'nın büyükelçilerinden biri, gerçi daha sonra Ökçün'den özür dileyecekti. Ama, artık Kıbrıs, dış ekonomik ilişkilerde her zaman hissedilen bir gölge haline de gelmişti.

Batı'nın ve IMF'nin borç içinde yüzen ve kredi arayan azgelişmiş ülkelere tavrını daha da belirginleştirmek için, burada çok başka bir örnek vermek yerinde olur. Üstelik olayın zamanı da çok ilginçtir. Ecevit tam «duvarların ötesine geçmek için bizi zorluyorlar» dediği sıralarda, tam aynı tarihlerde Peru'da bir başka dram oynanmaktadır.

Peri 1978 Mayısında askeri diktatörlük altında yönetilmektedir. Ve IMF ile masaya oturmuştur. Peru Cuntasının başında Morales vardır. IMF gelir ve bilinen ünlü reçetisini önerir. %20 devalüasyon, gıda maddeleri fiyatlarına %50 zam, tarımda hazine desteğinin kaldırılması, gübreye zam, petrol ve petrol ürünlerine zam önerileri Peru Cuntasınca kabul edilir. Ancak, askeri diktatörlük altında yönetilmesine karşın, halk sokaklara dökülür. 28 kentte büyük olaylar patlak verir, 12 kişi ölür. İşçi liderleri tutuklanır ve sıkıyönetim ilân edilir. 4 Hazlran'da yapıla-

çağı önceden açıklanmış olan genel seçimler ertelenir. İşçiler genel greve giderler. O sırada Chase Manhatten Bank'ın Başkan Yardımcısı Cuntanın başı Morales'e bir telgraf çekerek uluslararası bankalar gurubu ile Peru'daki bakır madenleri üzerindeki çok uluslu şirketlerin haklarının Peru Hükümetince tanınmasını ister. Bankalar tarafından verilen borçların da, daha önceden verilmiş olan borçların faizlerinin ödenmesinde kullanılmasını, ayrıca bakır madenlerinin daha verimli çalıştırılmasına olanak hazırlayacak alt yatırımların gerçekleştirilmesi amacıyla harcanması isteğinde olduğunu bildirir.

Cunta'nın başı Morales sıkışmıştır. Bir yanda halk sokaklarda gösteri yapmakta, genel grev sürmekte ve her gün on-oniki kişi ölmektedir. Öte yanda, IMF reçetesine uyulduğu halde, bu kez bankalar, verilen paraların bir amaçla kullanılmasını sağlamak için askeri cuntaya baskı yapmaktadırlar. İşte, 1978 Mayısında, tam Ecevit'in Batı ile ilgili sözlerini söylediği sıralarda, Cuntanın Başkanı Morales televizyona çıkarak Peru halkına şöyle seslenir:

«Eğer IMF gibi, bankalar gibi uluslararası kuruluşlar bizi anlamazlarsa, alınacak başka önlemlerimiz vardır» (Robert Mc Cauley, A Compendium of IMF Troubles, s. 165).

IMF kıskacından bunalan bir Cunta üyesi de, demokratik bir ülkede bir liderin tepkisini göstermekte ve hemen bu sözlerin arkasından IMF'nin önerdiği önlemleri geri aldığını ve yürürlükten kaldırdığını açıklamaktadır.

IMF'nin ve bankaların DÇM konusunda tavrını, Türkiye'nin 1977 genel seçimler öncesindeki durumunu görüşmek üzere, Maliye Bakanı Yılmaz Ergenekon yanında bir ekiple Washington'a gider. Konu, hem DÇM uygulaması, hem de mini devalüasyonlar üzerine IMF'nin ve Türkiye'nin düşündükleridir.

Maliye Bakanı Ergenekon ile IMF Başkanı Witteveen arasında ilginç bir görüşme geçer. Witteeven «Neden küçük küçük kur ayarlamaları yapıyorsunuz da, doğru dürüst bir devalüasyon yapmıyorsunuz?» diye so-

runca, Ergenekon «Siz bu tür soruları Güney Amerika ya da Afrika ülkelerine yöneltiyor musunuz?» karşılığını verir. IMF Başkanı «Evet» deyince, Ergenekon şöyle sürdürür :

«O ülkeler yeni devlet kurmuşlar. Biz ABD'den önce devlet kurup, yüzyıllardır devlet yönetiriz ve devletin nasıl yönetildiğini de biliriz. Devlet olarak, biz kur politikasını böyle tespit ettik. Küçük ayarlamalara karar verdik. Büyük oranlı devalüasyonlar bizim gibi ülkelerde olumsuz sonuçlar veriyor. Ama, şimdi burada bizim yaptığımızın sonuçlarını tartışabiliriz. Kur 26 ayda 4 lira farketti. Sizin istediğinizi yapsaydık, bugünkü kur şu anda daha yüksek olurdu herhalde».

Witteveen «O halde bu tür uygulamaları sürdürün» demek zorunda kalır. DÇM konusu açılınca ise, Türkiye'nin bu hesapları «nasıl tasfiye edeceği» görüşülür. DÇM'lerin «orta vadeli bir hesaba dönüştürülmesi, bu alanda bankalarla temasa geçmesi» kararlaştırılır.

Aslında, 1977 Nisan sonunda IMF mini-devalüasyonlar ve DÇM'lerden çok, hemen birbuçuk ay sonra yapılacak genel seçimlerle ilgilidir. Hatta Woodward kendince araştırmalarda bulunmuş ve bir ara Türk Heyetinde bulunanlara sohbet sırasında, «Seçimleri kim kazanabilir?.. Kazanan nasıl bir kur politikası uygulayabilir?» biçiminde sorular yöneltmiştir.

Türkiye 1977 seçimlerinden geçerken, Mısır ve Portekiz ilginç IMF deneylerinden geçmektedir. IMF reçetesinin Mısır'daki uygulanması sonucunda yüzden fazla insan ölmüş, halk ekonomik kararları protesto için sokaklara dökülmüş, Enver Sedat halkın tepkisi karşısında verdiği kararları geri almak zorunda kalmıştır. Türkiye'de 1980 yılında denenecek olan üç yıllık IMF anlaşması, 1977'de Mısır'da denenmek istenmiş, ancak halkın tepkisiyle geri dönmüştür.

Aynı tarihlerde bir başka olay Portekiz'de yaşanmıştır. Sosyal Demokrat Soares'e IMF para vermemiş ve Soares istifa zorunda kalmıştır. Onun istifa ettiği gün, IMF Portekiz'e 500 milyon dolar yardımda bulunmuştur.

Mısır ve Portekiz deneyleri yaşanırken, Türkiye'de Demirel bu kez İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni kurmaktadır. Maliye Bakanı Cihat Bilgehan'dır.

İkinci MC Hükümetinin 1977 Ağustosunda yaptığı ilk Yüksek Planlama Kurulu toplantısı, eski MC deneylerini andırırcasına, çok tartışmalı geçer. Bir sonraki yılın ekonomik programını hazırlamak için ana hatların görüşüleceği toplantıda konu, kalkınma hızının ne olacağı noktasına gelir. Erbakan «yüksek bir hız» ister. Demirel susar. Teknisyenler «bunun mümkün olamayacağını, çünkü gerekli dövizin bulunmadığını» belirtirler. Erbakan «Buluruz kardeşim, buluruz» der ve yüksek kalkınma hızında ısrar eder.

Ancak, aynı toplantının elektriklenmesinde bir başka etken IMF ile ilişkilerin gündeme alınması ve «kredi için IMF ile anlaşmak zorunluğunun» dile getirilmesidir. Kredi için IMF ile anlaşmak gerektiğini duyunca, Erbakan durumu kavrar ve «Ben size bu sefer devalüasyon yaptırmam. Türk Lirasını devalüe etmek bir yana, kıymetlendirmek gerek. Devalüasyon yahudilerin işidir» der.

Yüksek Planlama Kurulu toplantısından sonra DPT Müsteşarı Kemal Cantürk IMF'ye telefon eder ve Maliye Bakanı Cihat Bilgehan'ın Washington'a geleceğini bildirir. Cantürk ayrıca Bilgehan'a «devalüasyonun Erbakan'dan kaçırılarak gerçekleştirilmesini» önerir.

1977 Eylül başından önce Woodward Ankara'ya gelir. Eylül ortasında da, Bilgehan Washington'a gider. Bilinen yöntemlerle yürütülen görüşmeler sonucunda IMF'nin «yeşil ışık» yakması için Türkiye'nin %25 oranında devalüasyona gitmesi kararlaştırılır. Anlaşmaya göre, %25'lik devalüasyon üç aşamada, %10, %10 ve yüzde 5 olarak gerçekleşecek, IMF de 45 milyon dolar kredi sağlayacaktır. 45 milyon dolar birinci %10'luk devalüasyondan sonra gelecek, Türkiye ikinci %10'u devreye sokacaktır. % 5'lik değer düşüklüğünden sonra da, yeni bir niyet mektubu için çalışmalar başlayacaktır.

Bu karardan sonra Maliye Bakanı Bilgehan Ankara'ya döner ve kararı Başbakan Demirel'e iletir. Demirel, «Bunu

Erbakan'a anlatın» talimatını verir. Bilgehan Erbakan'dan özel bir randevu alır ve «yeni kredi için %25'lik devalüasyon kararını» anlatır. Erbakan «Olmaz aziz kardeşim olmaz» diye başlar söze ve konuşmasını şöyle sürdürür:

«IMF'nin katı kuralları var. Bunları hiçbir zaman değiştirmez. Görmüyor musunuz Portekiz'i, Peru'yu, Mısır'ı? Devalüasyon yapan iktidarın ömrünün sürdüğü nerede görülmüş?. Devalüasyon yaparsak iktidardan düşeriz».

Başbakan Yardımcısı konuyu kesip atmıştır.

Bunun üzerine Merkez Bankasından Başkan Cafer Tayyar Sadıklar, Başkan Yardımcısı Osman Şıklar, Kambiyo Genel Müdürü Yavuz Canevi Erbakan'a «konuyu anlatmakla» görevlendirilirler. Erbakan'ın makam odasına girdiklerinde Oğuzhan Asiltürk ile Fehim Adak'ın da orada olduğunu görürler. Teknisyenler bilgi verirler. Erbakan «Müslüman kardeşlerim, sizi oyuna getirmişler. Biz devalüasyonların değil, kalkınmanın sesine kulak vermeliyiz» der ve saatine bakarak «Namaz vakti geldi, gelin birlikte edâ edelim, sonra devam ederiz» diye ekler.

Erbakan razı gelmemiş, ancak ertesi günkü resmi gazetede %10 oranındaki devalüasyon yürürlüğe girmiştir. Ne var ki, %10'luk devalüasyona karşın, 45 milyon dolar gelmemiştir. 45 milyon doların peşine düşecek adam da kalmamıştır. Çünkü, AP'den onbir milletvekili istifa etmiş, ikinci MC Millet Meclisi'nde çoğunluğunu yitirmiştir.

İstifalarla DÇM iktidarı sona ermekte, Türkiye'nin önünde yeni ve yoğun dersler alınacak bir dönem başlamaktadır.

ÇOK YÖNLÜ KAPAN

Büyük umutlarla Washington'a giden Ecevit'in altı kişilik ekibi daha ilk raundda şoke oluyordu.

Onbir bağımsız milletvekilinin desteğinde hükümet kuran Ecevit 1978 Şubat sonunda devalüasyon yapmış, arkasından da bir ekibi IMF ile görüşmelere göndererek, IMF'den «yeşil ışık» arayışına geçmişti. 1978 Martının ilk haftasında IMF ile görüşmelere oturan Vural Güçsavaş başkanlığındaki Türk Heyetine Woodward «Olmamış bu» diyor, yürütülen tartışmada «Yapılan 25 liralık devalüasyon düşüktür. Kurun gerçekçi olması, 30 lira olmasına bağlıdır» diye diretiyordu. Türkiye bunun «mümkün olamayacağını» bildirince, daha ilk gün Woodward «Bu koşullarda görüşmenin güçlüğü» üzerinde duruyordu.

Ekibin morali bozuluyor, «Türkiye önlemlerini IMF'ye gelmeden önce kendisi almıştır» biçiminde yürütülen propaganda, nerdeyse skandala dönüşmek eğilimini gösteriyordu.

Birinci ve İkinci MC maceralarının Türkiye'ye getirdiği nokta belliydi. Milyarlarca dolar borç, aralarında 229 bankanın bulunduğu yaklaşık 98 bin alacaklı, felç olmuş bir ekonomi, zararları milyarları aşmış kamu kuruluşları, sokaklarında hergün yedi-sekiz kişi öldürülen bir ülke... MC Hükümetleri bıraktığı zaman, Türkiye öyle bir durumdaydı ki, üzerinden sanki çekirge sürüsü geçmişti... İşte, şimdi bu «enkaz»ı kaldırmaya çalışıyordu Ecevit ve ekibi. Dış ticarette tıkanıkları önlemek ve belli bir tasarrufa yönelmek amacıyla kimi kararlar alınmış, ancak IMF bunların tümünü yetersiz bulmuştu. Türk Lirasının dolar karşısın-

daki devalüasyonunu yetersiz bulan IMF, aslında iki konuya daha karşı çıkıyordu.

Bunlardan biri faiz oranları, diğeri petrol zammının ertelenmesiydi. Woodward «Fiyatlar içerde %30 artmış, ama faizleri daha düşük tutmuşsunuz. Fiyat-faiz eşitliği gerekir» diyor ve Türkiye'yi fiyat ve faiz oranları açısından Brezilya ile karşılaştırıyordu. Buna karşı Vural Güçsavaş ve Aysel Öymen yıllardır sabit tutulan faiz oranlarını «ilk kez yeni iktidarın arttırdığını» savunuyorlar, bu kez IMF bütçeyi «masaya yatırıyordu». Onlar bütçenin «denk olmadığını» vurguluyor, buna karşı Türk uzmanlar «cari harcamaları kısmak için personel artışının %2 ile sınırlandığını belirtiyorlardı. Woodward bu kez de «politik olarak bu kararınızı uygulayamazsınız» diyerek itirazlarına yeni bir itiraz daha ekliyordu.

Ancak, en az kur oranı ölçüsünde ağırlıkla yöneltilen eleştiri, petrol zammının ekonomik önlemler arasında yer almayışıydı. Milyarlarca liralık hazine desteği ile petrole zam yapmadan bütçe açığının kapatılamayacağını savunan IMF uzmanları «Sizin getirdiğiniz bu istikrar programı ile ekonomi düzelmez» savındaydılar. «Bu programla siz olsa olsa pikniğe gidersiniz» diyerek alay ediyorlardı. Alınan önlemler arasında bir tek Merkez Bankası kredilerine getirilen sınırlamayı olumlu karşılıyorlardı; ama, bütçenin denk olmayışı ve petrol zammının yapılmamış olmasından dolayı, bu sınırlamaların da kısa sürede aşılacağından en küçük bir kuşkuları yoktu.

Ortaya açık-seçik bir gerçek çıkmıştı. IMF Ecevit Hükümeti'nin kendisine götürdüğü programı ve ekonomik paketi beğenmemiş, «zayıf» bulmuştu.

Durumdan Ankara haberdar ediliyor, ancak Maliye Bakanı Müezzinoğlu «Dayanın ve konuyu olumlu bir sonuca bağlayın. Geri adım atmayın» yolunda talimatlar gönderiyordu. Ne var ki, altı uzmandan oluşan ekipte yavaş yavaş bir moral bozukluğu da gözleniyordu. Konunun çeşitli yönlerden incelenmesi ve Türkiye'nin IMF'den «yeşil ışık» alması için her yolun denenmesine karar veriliyor ve IMF'deki Yürütme Direktörü Yardımcısı William Dale ile

görüşmelere geçiliyordu. William Dale IMF'de onyedi yıldır çalışan, IMF'nin en etkin kişilerinden biriydi. Bir başka önemli özelliği ise, Amerika IMF'ye bir şey söylemek istediğinde, William Dale devreye girer ve ABD, söylemek ve yaptırmak istediğini Dale'in ağzından gerçekleştirirdi.

Türkiye'deki yeni iktidar, yeni politikalara yönelmekte olduğunu ve de özellikle dış politikada «atılımlar» yapılacağını bildirmek istercesine, IMF'de Amerikan desteğini arıyor; bu «atılımların» ilk adımı olarak IMF ile görüşmeler sürerken, aynı günlerde Başbakan Ecevit Yunanistan Başbakanı Karamanlis ile «Kıbrıs ve Ege» sorununu görüşmek üzere Montrö'ye gidiyordu. Böylelikle de, ABD'ye bir anlamda güvence vermiş oluyordu.

Oysa Türkiye IMF'den «zayıf» bir programla «yeşil ışık» ararken, IMF'de önemli bir değişiklik olmuştu. 1978 başında IMF anasözleşmesinde «İkinci Değişiklik» (Second Amendment) denilen yeni bir sistemle IMF'de yeni kurallar benimsenmişti. Buna göre, Batı dünyasının para sistemini dünya koşullarındaki yeni duruma uyarlayan kurallar belirlenmiş ve IMF'nin eski gücünü kazanma (doların devalüasyonundan önceki gücünü) ve varlığını yeniden kanıtlama savaşımı yeni bir aşamaya gelmişti.

İşte, Türkiye tam bu sırada IMF'ye başvurmuştu. Türkiye açısından «talihsizlik» sadece IMF'ye başvurması değil, bu başvurunun sanayileşmiş ülkelerin kimi azgelişmiş ülkelere karşı yeni tavırlarının kesinleştiği bir döneme rastlamış olmasıdır. Ve Türkiye IMF'nin yeni kurallarını uygulamasında azgelişmiş ülkeler arasında ilk örneklerden biri olmak durumunda kalmıştı. IMF'nin dünya para sistemi ve gelişme politikaları alanında otoritesini arttırma eğilimi ve 1970'lerde ortaya çıkan boşluğu giderme, bozulan «düzen ve asayişi» yeniden kurma çabası, hemen her uzmana yansıyan tavırdır. Bu koşullarda IMF kaynaklarının üye ülkelerce kullanış biçimi, hem IMF adına bundan sonraki uygulamalarda örnek oluşturacak, hem de IMF'nin dünyadaki yeni para sistemi içindeki etkinliğini belirleyecektir. Onun için Türkiye'ye takınacağı tutum özel bir önem ve anlam taşımaktadır. Anasözleşmede yapılan

değişiklikle artık ortaya kesin bir gerçek çıkmıştır. IMF ve Dünya Bankası bundan böyle bir uluslaraüstü (supranational) Merkez Bankası ve Planlama Örgütü gibi çalışacaklardır.

IMF'nin o günkü özetlenen konumu ve tutumuna karşın, Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu Washington'a gitmiş, IMF Başkanı Witteveen Avrupa Masası Şefi Whittom ile görüşmelerde bulunmuştu. Dünya Bankası Başkanı Mc Namara'dan büyük yakınlık görmüş, çeşitli baskılar altında tutulan Woodward «zayıf» olarak nitelendirdiği programı onaylamak zorunda kalmıştı.

Türkiye'nin sunduğu «Niyet Mektubu», IMF Yönetim Kurulu'na girdiğinde, programdan kimsenin memnun olmadığı görülüyordu. Özellikle İngiliz delegesi mektubu «çok yumuşak» olarak niteledi, diğer üyeler de, «böyle bir mektubu kabul ettiği için» Woodward'u eleştirdiler.

Yönetim Kurulu'nun bu toplantısı Türkiye açısından son derece önemlidir. Çünkü, bu toplantıda mektup «resmen» onaylanmıştır. Ancak onaya rağmen «yeşil ışık» gerçekte yanmış değildir. Türkiye mektup onaylandığı için - aslında IMF geleneklerine göre de böyledir - IMF'nin «yeşil ışık»ının yandığını sanmış, bu noktada böyle sanmakla çok büyük bir hataya düşmüş ve kredi beklemeye başlamıştır. Oysa, aynı toplantı sonucunda Batı Dünyası da, uluslararası bankalar da Türkiye'ye kredi verilmesini bir süre daha «askıya almayı» kararlaştırmışlardır. Ecevit İktidarının kredi arayışlarında kapıldığı olumlu hava, aslında bu toplantıda niyet mektubunun onaylanmasına dayanmaktadır. Ecevit niyet mektubunun onayı ile «artık kredi geliyor» sanmış, oysa Türkiye'de bu hava yaratılırken, uluslararası bankalar tam ters yönde davranmaya başlamışlardır. IMF Yönetim Kurulu üyelerinden aldıkları bilgilerle elbette.

Yönetim Kurulu - belki biraz da politik baskılar sonucunda - onayladığı niyet mektubundan aslında önemli noktaları eleştirmiş ve onaya rağmen uluslararası bankalara ertesi gün «Türkiye'nin istikrar programının ekonomiyi pek de öyle düzlüğe çıkartıcı ve geçmiş yıllarda almış ol-

duğu borçları ödeyecek potansiyele kavuşturucu yönde olmadığını» el altından bildirmeye başlamıştır.

Türkiye büyük umutlarla kredi bekleye dursun, uluslararası bankaların anılan Yönetim Kurulu toplantısından hemen onbeş gün sonra birbirlerine yazdıkları yazı tüm gerçeği yansıtmaktadır :

«Türkiye ile IMF arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Türkiye'de yeni bir hükümet kurulmuştur. Ancak,Türkiye'nin aldığı yeni ekonomik kararlar ve üzerindeki borç yükü, ekonominin kısa dönemde kolay kolay düzlüğe çıkabilmesinde engeller bulunduğunu ortaya koymaktadır».

1978 Nisanının ilk haftasındaki bankaların birbirleri ile bu yazışmaları New York'taki Merkez Bankası temsilciliğinin eline geçiyor, 19 Nisan 1978 tarihinde Ankara'ya yollanıyordu. Belki bu yazışmada çok açık ve seçik «bekleyin ve yardım etmeyin» denilmiyordu, ama uluslararası ticaret ve maliye dilini bilenler, herhalde bu mektup üzerinde çok daha fazla durmak zorundaydılar. En azından topluma «umut pompalamak ve kredi beklentisi yaratmayı» önlemek açısından.

Aslında bankaların bu yazışmalarından çok daha önemli bir olay, DPT Müsteşarı Bilsay Kuruç'un Başbakan Bülent Ecevit'e çektiği telgraftır.

DPT Müsteşarı Kuruç 1978 Mayıs'ında «77'ler Toplantısı» için (azgelişmiş ülkelerin teknik bir toplantısıydı bu) New York'a gitmiş ve orada gerek IMF yetkilileri, gerek kimi banka temsilcileri ve gerekse Amerikan Dışişleri Bakanlığının ekonomik danışmanları ile çeşitli görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelerden edindiği izlenimleri Kuruç bir telgrafla o sırada Bonn'da bulunan Başbakan Ecevit'e iletmiştir. Telgraf özetle şöyledir :

«... Birikmiş bulunan borçların bir düzene bağlanması ve ithalâtın asgari ölçüde gerçekleştirilmesi en önemli konudur. Bu konuda yanlış bir tutum sadece ekonomik açıdan değil, siyasi açıdan da bizim için telâfi olanağı olmayacak sonuçlar yaratabilir. (...) OECD konsorsiyomunun canlandırılması konusu şu anda bir tehlikeyi beraberinde getirmektedir. En büyük tehlike OECD çer-

çevesinde sözkonusu 500 milyon dolar civarındaki bir borç ertelemesi veya malî kolaylığın bizim irademizin ötesinde büyüyen bir konu haline gelerek ticari borçlarımızla da irtibatlandırılmasıdır. Aslında OECD çerçevesindeki borçlarımız, tüm borçlarımız içinde gerek büyüklük, gerek etki yönünden o kadar önemli değildir. Ama, bugün bu konu bazı devletlere siyasi manivelalar sağlayabilecek ölçüde büyütülme istidadındadır. OECD çerçevesinde çeşitli devletlerin bize sağlayabilecekleri öne sürülen «yeni olanaklar» da önemli bir büyüklüğe erişmeyecektir. Bu bakımdan OECD ile yapılacak temasların resmi düzeyinin yükseltilmesinden ve kurumlaştırılmasından mutlaka kaçınmak gerekir.

Dış borç ilişkilerimizde OECD'nin ağırlığının artması ve bizim buna razı olmamız dış çevrelerde kendi kendimize bir çeşit moratoryum yaratmamız gibi yorumlanabilir. Bunun ticari bankalar üzerindeki etkileri çok olumsuz olur. Bugün ticari bankaların hiç böyle yollara gitmeye niyetleri olmadığı anlaşılıyor. Ama, OECD çerçevesinde işin büyütülmesi, istemedikleri halde, ticari bankaları da bu yola sevkedebilir. Böyle bir durumun fiili ve siyasi sonuçlarını düşünmek bile istemiyorum.

(...) Üzerinde asıl durmamız gereken konu, ticari bankalarla ilişkilerimizi gün yitirmeksizin ticaret mantığının kendi koşulları içinde çözüme bağlamaya çalışmaktır. Bugün ve önümüzdeki dönemde sağlamamız gereken dış kaynağı, bazı devletlere muhtaç olarak değil, ticaretin kurallarına göre ve bu bankalara doğrudan doğruya muhatap olmayı becererek sağlamaktan başka çıkar yol olmadığını bilmemiz ve buna göre çalışmamız gerekiyor».

Kuruç'un 1978 Mayıs'ında çektiği bu telgraf ne yazık ki, Başbakan ve çevresince yeterince değerlendirilmemiş, konu kısa süre sonra telgrafta belirtildiği gibi, uluslararası ve devletlerarası bir soruna dönüştürülmüştür. Aynı zamanda, çözüm OECD çerçevesi içinde aranmıştır. Yardım öylesine gecikmiş ve uzamıştır ki, Kuruç'un telgrafından tam bir yıl sonra ancak Paris'teki «taahhüt toplantısında» 906 milyon dolar sağlanmıştır.

Bonn'da bu telgrafı alan Başbakan Ecevit, sadece yanındakilere, dile getirilen gözlemlerin doğru olup olamayacağını sormakla yetinmiş, birkaç gün sonra Londra'da Amerika'dan dönen Kuruç'la görüşmüş, ancak «Telgrafınızdaki konuları Türkiye'ye dönünce bir toplantı yapalım, orada görüşürüz» demekle kalmıştır. O toplantı da hiç bir zaman gerçekleşmemiştir.

Türkiye'nin siyasal konumu, IMF'deki yeni düzen, ülkenin altında ezildiği borç yükü, yeni dışalım gerekleri, gerçekte Ecevit daha iktidara geldiğinin birinci haftasında kendisine tüm açıklığı ile anlatılmış ve çözüm yöntemleri üzerinde durulmuştur. Ekonomik sorunların çözümünün siyasal iktidarın sürekliliğini belirleyeceği kendisine anlatılmıştır. Ecevit iktidara geldikten sonra, Demirel'den devralınan durumu «enkaz» olarak nitelemiştir. Oysa, devralınan bir «enkaz» olsa bile, yeni bir siyasal iktidar için bu herhalde tarihsel bir fırsattı. Ülke de, atılacak her adımı alkışlamaya hazır, beklemektedir. Ama, istenilen adım bir türlü atılamamaktadır.

Başlangıçta ekonomik durum tüm ayrıntılarıyla belli olunca, önemli tartışmalar yeni iktidarı uzun süre meşgul etmiştir. Bunun da altında «moratoryum ilânı» tartışması ve görüş farklılığı yatmaktadır. Kabine içinde bir gurup ülkenin ekonomik iflâsının açıklanmasından yanadır. Bir gurup ise, buna karşıdır. Moratoryum ilânı belki borçların ödenmesinde Türkiye'yi rahatlatacaktır. Ama, aynı rahatlık ülkenin tek bir döviz alamamasıyla da sonuçlanacaktır. Gerçi, moratoryum ilân edilmediği halde, yine de döviz gelmemiştir. Ama, iktidarın ilk günlerinde kapılar ardında gizliden gizliye en çok ele alınan konuların başında moratoryuma gidilip gidilmemesi gelmiştir.

Bu tür bir konunun tartışma gündemine gelmesi iktidarın ilk bir ayındaki kimi bankaların ziyaretlerine de bağlanabilir. 1978 Ocak sonlarında, yani yeni hükümetin birinci ayında, uluslararası bankaların kendi aralarında belirledikleri yedi büyükbankadan biri olan Morgan Trust Bank'ın Türkiye temsilcisi Wagner Ankara'ya geldi. Maliyecilerle bir dizi görüşme yaptı. Görüşmelerde bankalara olan **6**

milyar dolarlık borç ele alındı. Wagner «Bu borçlar ne olacak?» diye sorduğunda, Maliyeciler şu karşılığı verdiler: «Türkiye'nin borçlanmasında sizler de suçlusunuz. Göz göre göre, bu parayı verdiniz. Ama, şimdi yeni bir hükümet var. Türkiye Düyun-u Umumiye.nin borçlarını ödemiştir. Bunları öder. Ancak, krediye gerek vardır». Wagner bir önceki iktidar döneminde «borçlanma yönteminin doğru olmadığını» vurguladı, yeni kredi konusunda da «400 milyon dolar»dan söz etti. Ecevit İktidarının daha birinci ayında söylenen «400 milyon dolar»lık kredi gerçekte uzun bir maraton sonucunda ortaya çıkacak rakamın ta kendisi olacaktır.

Aynı tarihlerde başka bankalar da gelmişti. Örneğin, City Bank adına Mistri adında bir Hintli gelip borçların ödenmesi için Türkiye'yi zorlamıştı. Değişik bankalarla yapılan toplantılar sonucunda 229 bankaya olan borçların ödeme planına bağlanması ve ertelenmesinde anlaşma sağlanmıştı. Ancak, bu planı oluşturmak ve gerçekleştirmek bir yandan uzun zaman alacak, öte yandan da ilginç başka bağlantılara yol açacaktır.

Türk kamuoyunu en çok ilgilendiren bu ilginç bağlantılardan biri de, ATAŞ Rafineri'sine ilişkin olanıdır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Deniz Baykal daha bakan olduğu günlerde ATAŞ'a göz dikmiş ve yıllardır tartışması yapılan bu rafinerinin devletleştirilmesine karar vermiştir. ATAŞ'taki yabancı şirket temsilcilerini bu amaçla Ankara'ya çağırmış ve rafinerinin «tam kapasite ile çalıştırılması» talimatını vermiştir. Şirketler de, «Türkiye'nin kendilerine borçlu olduğunu» öne sürmüşler ve arkasından rafineriyi tam kapasite çalıştırmak yerine, tümüyle durdurmuşlardır.

Bunun üzerine, Türkiye'nin rafineriye el koyma hakkı doğmuş ve şirketlere yasa gereği doksan günlük süre tanınmış, bu süre 1978 Şubat sonunda işlemeye başlamıştır.

İşte, bu nokta çok kritiktir. Şirketlere tanınan doksan günlük süre sonunda Türkiye'nin rafineriye el koyma hakkı doğmaktadır. Süre ise, Başbakan Ecevit'in Brüksel ve NATO Doruğu nedeniyle Washington'a yapacağı Mayıs

sonundaki gezinin hemen birkaç gün öncesinde sona ermektedir. Başbakan Brüksel ve Washington'da Türkiye'ye kredi vermeleri için uluslararası bankalarla görüşecektir. Oysa, aynı bankalarla ATAŞ'taki petrol şirketleri arasında ortaklık ve mali bağ vardır. Yani, Başbakan uluslararası bankalardan kredi ararken, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı bankaların ortaklarının sahip olduğu bir rafineriyi devletleştirecektir.

Bu ters durum Baykal'a anlatılır. «İlke olarak devletleştirilecek, ancak zamanlaması üzerinde yeniden görüşülecektir» kararına varılır. Ama, Baykal devletleştirme yönündeki adımlarında bir yavaşlamaya gitmez. Ne var ki, sürenin bitmesi ve el koyma hakkının doğmasına iki gün kala, yabancı şirketler dışardan yeniden petrol getirirler ve rafineriyi çalıştırmaya başlarlar. Bu arada Ecevit Brüksel'e gitmiş ve oradan Baykal'a yine de bir telgraf çekmeyi ihmal etmemiştir: «ATAŞ'ı devletleştirmeyi erteleyin».

Bu noktada Ecevit Hükümeti'nin. bir kanadının öne sürdüğü bir kanadının «bilmediğini» söylediği bir iddia vardır. İddiaya göre, ATAŞ'ın devletleştirilmesini durdurmak için yabancı petrol şirketlerinin işledikleri petrolün parasını şirketler yerine, Türkiye vermiştir. Yani rafineriyi devletleştirmeye kalkan Türkiye, aynı zamanda bunu önlemek için rafineriyi çalıştırmış ve bu nedenle de dışardan yabancı petrol şirketleri adına petrol satın almıştır. Böylece hükümette bir kesimin devletleştirmek istediği rafineriyle ilgili bu işlem, hükümetteki bir başka kesimin petrol dışalımı parasını ödemesiyle durdurulmuştur. Böylelikle de, şirketlere tanınan süre ortadan kalkmış olmaktadır. Ancak, bu iddia tam olarak doğrulanmamıştır. Belgelere dayalı bir doğrulama da söz konusu değildir. Çünkü, Türkiye her zaman petrol dışalımı yapmıştır. Hangi petrolün nerede işlendiğini ya da «o petrolun» ATAŞ'ta işlendiğini resmi belgelere dayanarak kanıtlamak olanak dışıdır. Çünkü, böyle bir belge yoktur. Olamaz da. Ne var ki, böyle bir iddia yalanlanmamıştır.

İddia doğru ya da yanlış, kimin kimi baltaladığı ya da kimin kime «show» yaptığı bir yana bırakılırsa, herhangi

bir girişimin siyasal koz ve popülarite olarak kullanılabilmesi de yine bir yana bırakılırsa, çok daha önemli bir noktayı vurgulamak gerekir: Zamanlama hatası.

Nasıl ki, dünya ekonomik bunalımının çok yoğun olduğu bir dönemde 1980 başlarında Demirel aldığı bir dizi ekonomik kararla yabancı sermayeyi ve kredileri özendirmek amacıyla yüksek bir devalüasyon yapmış ve Türkiye'nin kapılarını sonuna dek açmış, yani ekonomik açıdan bir zamanlama hatası yapmıştır; Ecevit Hükümeti de bir yandan kredi için bankalara başvururken bir yandan da banka ortaklarının suyunu kesmeye çalışarak benzer hatayı önceden yapmıştır.

Türkiye'de kredi beklentisi sürerken, niyet mektubunun Yönetim Kurulunda «müteredditt onayına» ek olarak, bu tür olaylar da hem Batı'yı ürkütmüştür, hem de yurt içindeki egemen çevreleri.

Ve bu ürkütmeler giderek yaygınlaşmış, iktidara ülkedeki hemen tüm kesimlerin «ittifakı» ile gelen Ecevit, kısa sürede karşısına almadığı tek bir gurup bırakmamıştır. Başlangıçtaki «ittifak» giderek çok yönlü bir kapana dönüşmüştür. İçerde ve dışarda, iktidar, kendi yarattığı kapana kendi kısılmaya başlamıştır.

Kredi beklentisi içine giren Türkiye'ye kredi gelmeyince, ilk bayrağı işverenler açmıştır. İktidarın siyasal «ittifaklar manzumesi» olduğunu Ecevit çok geç anlamış, ekonomik çözümler ölçüsünde siyasal örgütlenmenin önemini ikinci planda tutmuştur. istenilen ekonomik politikaların uygulanabilmesi, CHP programında belirlenen ilkelerin yaşama geçirilebilmesi, başka bir deyimle kurumsal değişikliklere gidilebilmesi, değişimin yönü ne olursa olsun, mutlak sınıfsal «ittifaklara» dayanır. Değişimin yönüne göre, «ittifak» yapılan sınfın niteliği ve türü de değişir. Ecevit kitle desteği ile geldiği iktidarda, uyguladığı ekonomik politikayla kitle desteğini yitirirken, aynı anda başlangıçta yine kendisini destekleyen sermayenin de desteğini yitirmiştir.

Ama, kredi beklentisindeki yerli sermayenin hem bayrağı açması, hem de Ecevit'ten desteğini çekmesi için

yeterli nedenler oluşmaya başlamıştı. Üstelik, işçevreleri hükümeti uyarma görevini de yerine getirmişti.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) kendi içinde bir gurup oluşturarak, kredilerin neden gelmediğini, hükümetin sürekli açıklamaları karşısında, neden ertelendiğini yerinde görmek üzere Amerika'ya gitmiştir. TÜSİAD Heyeti Amerika'da bir yandan CARTER Yönetimi ile, bir yandan Dünya Bankası ile, bir yandan da IMF'de ünlü Sturc ve Woodward ile bir dizi görüşme yapmıştır. IMF ve Dünya Bankasının çeşitli uzmanları yanında, uluslararası bankalar ve firmalarla da görüşen TÜSİAD Heyeti, izlenimlerini ve görüşmelerin tutanaklarını daha sonra hükümete iletmiştir. 1978 Ekim'indeki bu geziden çok olumsuz izlenimlere dönen TÜSİAD Heyetinin komuoyuna yaptığı açıklamalarından sonra, hükümetle iş çevrelerinin arası açılmıştır. Ne var ki, TÜSİAD'ın söylediği son derece önemli noktalar vardır. TÜSİAD'ın aktarmalarından değil, doğrudan görüşme tutanaklarından aktarma yapalım :

«Sturc'le yapılan görüşmenin özetidir:

Türkiye için büyük pazar gerekir. Büyük pazar batı'dır. Doğudan aldığınız makinalar eskimiştir. Bunlarla ihracat yapamazsınız. Türkiye bağımsız bir politika yürütmektedir. Fakat politik etkisi ne olursa olsun, bağımsız dünya ile işbirliğinin ekonomik etkisi Türkiye için kötü olur. Türkiye'nin Batı'dan kopmaması için her şeyi yapmak gerek. (...) Türkiye çok hata yaptı. IMF Türkiye'ye para vermeyecek. Petrol fiyatı hâlâ çok ucuz. Rasyonel düşünmeniz lâzım. Hiçbir şey karşılıksız verilmez. Hediyenin bile bir fiyatı vardır. Verimlilik artışına dikkat edin. (...) Avukat yetiştireceğinize üniversitelerde, tüccar yetiştirin. Türkiye hâlen ihtiyacı olan sermayeyi getiremiyor. AET işini sadece Yunanistan'ı düşünerek ele almayın. Önemli olan Avrupa ile bütünleşmektir. (...) Türkiye'nin önce parasını gerçek değerine oturtması lâzım. Türkiye'nin zayıf değil, kuvvetli pazara ihtiyacı var. Bu da Batı pazarıdır. Bunu Yugoslavlar bile gördü ve başarıya ulaş-

tı». (TÜSİAD Heyetinin 10-14 Ekim 1978 tarihlerinde ABD'-de Yaptıkları Temasların Tam Metni, Gizli Belge, s. 4).

TÜSİAD'ın görüşme tutanakları sürüyor. Bakalım bu kez Woodward TÜSİAD'a ne söylemiştir:

«Woodward ve Hauvonen ile görüşme:

Uzun dönemde Türkiye'nin potansiyeli var. Fakat kısa vadede sorun çok ciddi. Türkiye'deki bazı gelişmeler IMF'yi sukutu hayle uğrattı. IMF dünya üzerinde çok az ülkeyle Türkiye kadar çok ciddi bir ilişkiye girmiştir. (...) Hükümet yapılması gerekenleri yapmıyor. İlk yapılması gereken iş ihracatın gelişmesini imkân dahiline sokacak şartların geliştirilmesidir. İhracat neden yapılmıyor? Çünkü, ihracat kârlı değildir. İhracatı kârlı hale getirmek lâzım. Onun için devalüasyon bir âlettir (...) Dış bankalar sanayi ürünleri ihracatı rakamlarınıza bakıyorlar. Dış finansman çevrelerini henüz memnun edecek tedbirleri almazsanız, arkasından iflâs gelir». (aynı tutanak, s. 5).

IMF uzmanlarıyla yapılan görüşmelerden sonra Dünya Bankası uzmanlarıyla görüşmelere geçilmiştir:

«Dünya Bankasıyla görüşme:

Yüksek kalkınma hızınız var. Yüksek hız koyup, sonra da ödemeler dengesini kuramazsınız. İhrac edecek neyiniz var? Önemli olan etkili devalüasyon. Hükümetiniz bunu yapmıyor. Halbuki Mc Namara'ya söz vermişti. (...) Türkiye'nin rekabet edebileceği çok alanlar var. Neden bunları yapmıyorsunuz? Balık ağı gibi, gömlek üretimi gibi. Devalüasyon olmadan Türkiye kurtulmaz. Devalüasyon olunca, halkın alım gücü düşer, siz de ihracat yaparsınız. Türk sanayii %30 kapasite ile çalışıyor. Demek ki, siz tesisleri yanlış kurmuşsunuz. Daha küçük kapasite kurmalıydınız. Neden bu kadar yatırım yapıp kaynak israf ettiniz. (...) Türkiye'nin kuracağı sanayiler çimento, seramik, cam, süt, peynir. Bunları satın, daha çok para kazanırsınız. Batıdan en iyi teknolojiyi alıyorsunuz. Bu hatadır. Emek yoğun teknoloji geliştirin. Batıdan teknoloji üstün makinalar almayın. Pahalı gelir size. Brezilya, Meksika, Hindistan'ı örnek alın» (Aynı gizli belge, s. 7).

TÜSAD'ın özetlenen toplantı tutanaklarına eklenecek

herhangi bir yorum yoktur. Özel toplantıda tutulan bu tutanaklar çok açık biçimde Türkiye'nin Batı'nın gözündeki yerini ortaya koymaktadır. Ecevit İktidarı «kredi gelecek» diye hesap üzerine hesap yaparken, verilmiş olan «Niyet Mektubu»nun hiçbir anlamı kalmadığı kesinlik kazanmıştır. Aynı gezide TÜSİAD Heyeti Carter Yönetimi ile de görüşmüş, bu görüşmelerin tutanağı da, yine bir belge halinde Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu'na, Devlet Bakanı Hikmet Çetin'e iletilmiştir. Başbakan Ecevit ise, TÜSİAD'ın başkanı Feyyaz Berker Ankara'da tüm bu tutanakları kendi gözlemlerini de anlatarak, vermiştir.

Şimdi tutanakların bu bölümüne gelelim:

«ABD Dışişleri Bakanlığı ve Carter'in Yürütme Ofisi Yetkilileriyle Görüşme:

Kongre Türkiye'ye sempati beslemiyor. (...) ABD Kıbrıs konusunda Camp David Olayındaki gibi taraf olmak istemiyor. (...) Batıda çok para var. Fakat bankalar sadece Türkiye'yi sevdikleri için para vermez. Bütün dünyada IMF etkili bir organdır. Türkiye'nin istikrar önlemleri hakkında dünyada iyimser bir hava yok. (...) Beyrut yaşanmaz bir yer haline geldi. Onun yerini İstanbul almalı. Biz ABD Dışişleri Bakanlığı olarak bunu tercih ederiz. Fakat Türkiye'de istek yok. Kıbrıs, Lefkoşe, Atina, Beyrut'taki firmadan çekmek için yarış halinde. Türkiye ise, ne bankaları ve ne de işadamlarını çekmeyi düşünüyor. (...) Artık ABD'nin Türkiye'ye yardım için ayıracağı fonlar yok. ABD istese de, Türkiye'ye 2 milyar dolar yardım yapamaz. Carter 50 milyon dolar vermek için çok gayret sarfetti. Kongre komisyonları, bankaların işlemlerini dikkatle izliyor. Eski takıntılarınızı vermeden yeni para imkânsız. Yeni para için bozulan itibarınızın onarılması şart. (...) Orta Doğu'da büyük bir inşaat pazarı var. Arap-İsrail barışı devam ettikçe, Orta Doğu'da büyük bir inşaat pazarı ortaya çıkacak. (...) Turizmde ve tekstilde pazar edinebilirsiniz. Ama, uzun zaman alır ve tecrübe işidir. (...) Türkiye yaramaz bir çocuktur. Çünkü, tüketim toplumudur. Ecevit politik olarak başarılıdır. Ancak, önemli olan ekonomidir ve ekonomide de çok değil, ama biraz başarılı olmak zorundadır. (...)

Bizim ABD sermayesini yollayabilmemiz için, sizin istemeniz lâzım. Mevzuatınız çok iyi. Ama, gelen tersleniyor. Başbakanlığa bağlı bir ofis yabancı sermayeden sorumlu kılınmalı. (...) Türkiye'de enflâsyon şu anda %50. Buna Türkiye çok fazla dayanamaz» (Aynı belge, s. 9-10).

Bu tutanağı okuyunca, hem Ecevit dönemini, hem de ondan sonraki dönemi ve alınan kararları anlamak çok daha kolaylaşmaktadır. Bu dönemi açıklamaktaki önemi açısından TÜSİAD'ın bu gizli tutanakları tarihsel niteliktedir. Bundan hiç kuşku yoktur.

Bu gezi sonrasındadır ki, iş çevreleri ile Ecevit Hükümeti arasında ipler kopmuş, taraflar birbirini suçlamaya girmiştir.

Onlar birbirini suçlarken devreye yeniden ve fiilen IMF girmiştir.

IMF Türkiye Masası Şefi, Mart ayında Yönetim Kurulunda eleştirilmesinin acısını bir türlü unutamıyordu. Woodward, işte bu acıyla Temmuz 1978'de mektup gereğince Türkiye'ye geldi ve isteklerini arka arkaya sıralamaya başladı:

«Merkez Bankası kredi sınırları aşılmış. Yüksek taban fiyatı uygulamışsınız. Petrol açığı, gübre açığı, şeker açığı almış başını yürümüş. Fiyatlar çok artmış. Bütçe açık veriyor. Fiyatlar yapılan devalüasyon sınırını çoktan geçmiş. Vergileri çıkartamıyorsunuz.»

Bu ve buna benzer istekler Maliyecilere makinalı tüfek gibi ateşleniyor, ancak IMF bunlar arasında sadece petrol ve şeker zammını koparabiliyordu. Vergiler konusunda ise, Ecevit Hükümetinin yapacağı bir şey yoktu. Milliyetçi Cephe partileri, vergileri akıl almaz bir sorumsuzlukla torpilliyorlardı. Ne var ki, iki yıl sonra aynı vergi konusunda, AP bu kez tüm partilerden «anlayış bekleme» gibi «dün dündür, bugün bugündür» politikasına sığınacaktı.

Ağustos 1978 konsültasyonu çok güç koşullar altında geçiyor. Türkiye'yi IMF Yönetim Kurulunda temsil eden Jacques De Groote Ankara'ya geliyor ve yine son anda

bir siyasal destekle Türkiye ikinci kredi dilimini alabiliyordu.

Ancak Ecevit Hükümeti ile IMF arasındaki ipler de artık kopmaya başlıyordu.

Woodward Ankara'dan ayrıldıktan sonra İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu'na bir mektup yazarak, «Bu fiyat artışlarıyla başetmeniz mümkün değil. Mutlaka bir devalüasyon şarttır. Çeşitli kamu ürünlerine mutlaka zam şarttır» diyordu. Bulutoğlu Woodward'un mektubunu ve buna ilişkin kendi değerlendirmesini eklediğ bir yazıyı Başbakan Ecevit'e, Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'na, Devlet Bakanı Hikmet Çetin'e, Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu'na iletti. Yeni önerilerle birlikte...

Yeni önerileri alan Feyzioğlu, ertesi gün istifa etti.

1978'in Ağustosu, aslında Türkiye'nin dış politika ve dış ekonomik ilişkiler tarihinde ilginç bir dönemdir.

26 Ağustos'ta ABD Kongresi, Kıbrıs Barış Harekâtından bu yana uyguladağı askeri ambargoyu kaldırıyordu. Ne var ki, askeri ambargo kalkarken Türkiye'ye bu kez uygulanacak olan ekonomik ambargo gündeme getiriliyordu. Askeri ambargonun kaldırılmasına ilişkin çalışmalar nedeniyle Dışişleri Genel Sekreteri Şükrü Elekdağ Washington'da idi. İkinci kredi dilimini vermekte nazlanan IMF'nin bu tutumunu kırmak için Maliye Bakanı Müezzinoğlu da aniden Washington'a gitmişti. ABD'nin başkenti Türkiye ile dolu günler ve kararlar yaşıyordu.

Askeri ambargo kaldırılırken, çok ilginçtir, Amerikan Hariciyesi Türkiye'ye «devalüasyon» önerisinde bulunuyor, «IMF ile anlaşmasını» salık veriyor, aksi halde «belirlenecek ekonomik güçlüklerden» söz ediyordu. Elekdağ, Amerikan Dışişlerine: «IMF'ye söyeyin devalüasyon önerisinden vazgeçsin» diyor, Amerikalılar da, «Biz de size devalüasyon önerecektik» karşılığını veriyorlardı.

Askeri ambargonun kalkışı ile birlikte, Türkiye'nin ekonomik durumu en geniş biçimde ve en yetkili siyasal düzeyde ele alınmaya başlıyordu. Türkiye artık tüm kurumlarıyla Batı'nın gündemindeydi.

Buna bir de Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın

hazırlıkları eklenmişti. Dünya Bankası Ankara'da cirit atıyor, yeni plan üzerinde «stratejiler, öneriler, bilgiler» istiyor; istiyor da istiyordu..

Batı'nın yüzyıllık hülyası yeniden gerçekleşmiş, işte «Boğazın Hasta Adamı» bir kez daha kıskıvrak yakalanmıştı. Dışarda Türkiye böylesine gündemdeyken, içerde kalkınma hızı, taban fiyat uygulaması, motor sanayiinin kimin tarafından kurulacağı konuları en geniş ve yoğun biçimde tartışılıyor, tartışmalar zaman zaman kavgaya dönüşüyor, kimi bakanlar toplantılardan kapıları çarpıp çıkıyorlardı. İçerde bürokrasi ve bakanlar birbirine girmişti. Eşgüdümsüzlük, dağınıklık, yeni düşünce üretmek dışında, Ecevit'in yanında yeni bir gurup türemiş, herşeye «evet efendim» diyor, ne yazık ki ortaya olumlu hiç bir şey çıkmıyordu.

İçerde ve dışarda Türkiye bu hava içinde Kasım 1978 konsültasyonuna gitti. Kasım'da Woodward yeniden geldi ve tek bir söz söyledi:

«Dolar karşısında Türk Lirası 35 lira olmalıdır».

Türkiye buna karşı çıkmaya kararlıydı. Çünkü, daha altı ay önce %33'lük devalüasyon yapmış, ama beklediği kredi gelmemişti. IMF «önce devalüasyon» diyordu, Türkiye, «önce kredi» diyordu. Bu çelişki Türkiye'yi uluslararası platformda gündemde tutmaya yetecekti. Tam o sırada IMF ile iplerin koptuğunu gören Dışişleri Bakanlığı devreye girerek ortaya bir formül attı: «Kredi için uluslararası siyasi irade oluşturalım ve bu yolla yardımı gerçekleştirmeye çalışalım.»

Dış politikada kendine çok güvenen Ecevit için bu, yabana atılacak bir öneri değildi. Dışişleri bu formülü ortaya attığında, hemen aynı saatlerde, Devlet Yatırım Bankasının binasında İşletmeler Bakanı Bulutoğlu Woodward'la görüşüyordu. «Siyasi irade» arayışının oluşturduğu bir sırada Woodward yeniden devalüasyon öneriyordu.

IMF Heyeti, devalüasyona yanaşmayan Türkiye'yi terk ediyor ve uluslararası pazarlıklar birbirini izlemeye başlıyordu. Ecevit, Müezzinoğlu ve zaman zaman Ökçün ile Çetin, artık zamanlarının büyük bir bölümünü dışardan

gelen şu ya da bu kişiyi görmeye, şu ülkeye gidip bu kişi ile görüşmeye ayırıyorlardı. Yardım için «uluslararası siyasi irade» oluşturuluyordu.

Lennep, Whitton, Schmidt, Luns, Kiep gibi adlar; Bonn, Brüksel, Zürih toplantıları artık Türk kamuoyunun yakından izlediği olaylara dönüşmüştü.. Bu arada kimbilir kaç toplantı, kaç görüşme olmuştur?..

Kasım 1978'de önemli bir karşılaşma Ecevit'le Woodward'un görüşmesidir. Başbakan ile konuşan Woodward, içerden güler yüzle çıkar. Ancak kapının önünde, «Görüşme beni hayal kırıklığına uğrattı» der. Oysa, aynı anda, Ecevit yanındakilere: «İkna ettiğimi sanıyorum.» demektedir. Ecevit ısrarla kredi üzerinde durur, Woodword «devalüasyon» der.. Sonunda Başbakan «Merdiven uzattık ama boşlukta kaldı. Çünkü para gelmedi» diye konuşmayı bağlar.

1978 sonunda Türkiye'ye yardımcı olabilecek iki önemli olay çıkar ortaya. Bunlardan birincisi İran olaylarıdır. İran olayları Batı'nın ve de özellikle Almanya'nın gözünü açar ve «Türkiye'ye mutlaka yardım edilmesini» tüm batı merkezlerine bildirmekle kalmaz, adeta bu yolda baskı yapar.

İkincisi, boyutu daha dar görünmekle birlikte, yine çok önemli bir olaydır: IMF'nin başına, Fransız Hazinesinden yetişmiş, Fransa'da ekonomiyi yönlendirmiş Jacques de Larosiere seçilmiştir. Aristokrat, çelebi havası içinde ve olaylara salt ekonomik açıdan değil, siyasal açıdan da bakmasını bilen Larosiere, küçüklüğünde Türkiye'de bulunmuştu. Kızkardeşi de halen İstanbul'da oturmaktadır ve bir Rum'la evlidir. Dolayısıyla, yeni IMF Başkanı Türkiye'nin güçlüklerini bilmekte ve Ecevit İktidarına sempatiyle bakmaktadır. Uluslararası ilişkilerde bu tür bağlantılar, yakınlıklar, sanıldığından çok daha etkili olmakta ve sorunlara yaklaşımlar değişebilmektedir.

IMF'nin yeni Başkanı ve İran olayları, Batı'yı hareket geçirmiş; Guadeloupe Doruğu ile başlayan zincirleme olaylar Paris'te, Bonn'da, Zürih'te sürmüş; devreye Schmidt'in özel temsilcisi olarak Kiep girmiş, Washington'da,

Brüksel'de, Tokyo'da, Londra'da hep Türkiye görüşülür olmuştur. Ancak, nereye gidilirse gidilsin, Ankara'nın karşısına hep aynı yer gösterilmiştir: «Önce IMF ile anlaşın.»

Gerçekte, «IMF ile anlaşın» sözünü Ecevit çok ilginç yerlerden duymaya alışıktır. Daha yeni iktidara geldiğinde Ecevit'i Doğulu'nun o sıcak duygusal havası içinde «Kardeş» diye bağrına basan Libya Başbakanı Callud bile, kredi istenildiğinde, «Bizim paralarımız uluslararası bankalarda. Onun için önce IMF ile anlaşın» demiştir. Ecevit, Callud'un «herşeye rağmen» IMF'nin yolunu göstermesinin çok etkisi altında kalmış, Haziran 1979 devalüasyonu sırasında IMF ile anlaşmaya karşı çıkan bakanlarına, «Callud bile bunu söyledi» diyerek, onlara içinde yaşadığımız sistemin kıskaçlarını göstermeye çalışmıştır. Bu sistemin gereği budur.

İşte, her yerden «IMF'nin yolunun» gösterilmesi, Ecevit'i çok bunaltmıştır. Çünkü içerde fiyatlar artmakta, üretim hızla düşmektedir. Konu NATO ve AET'nin gündemine getirilmiş, aynı zamanda dışsatımların arttırılması için yeni pazarlar bulmak amacıyla Orta Doğu Ülkeleri ile Afrika'ya açılma denemelerine girişilmiştir.

Bu tür görüşmelerden birinde NATO Genel Sekreteri ile konuşan Ecevit, IMF'den yakınmış ve «IMF'ye gidin» demenin aslında, «devalüasyon yapın» demekle eş anlamlı olduğunu ve IMF'nin «anlayışsız» davrandığını dile getirmiştir. Bunun üzerine NATO Genel Sekreteri Luns, «Ben Carter'a bir mektup yazayım. IMF'nin kulaklarını biraz çeksin» karşılığını vermiştir.

«Yardım yapılmalı» havası estirilirken, vurgulanması gereken bir olay daha vardır. Alman Başbakanı Schmidt, Türkiye'ye yardımı üstlenirken, Maliye Bakanı Matthoefer, «Geçmişte yeteri kadar yardım yapıldı, şimdi yardıma gere yok» diyor, uluslararası bankalar adına Türkiye ile görüşmeleri yürüten Deutsche Bank, Alman Merkez Bankası (Bundesbank) aracılığıyla Şansölye'ye verdiği raporda, «Türkiye yardım kullanılacak politikaları uygulamıyor» yargısına varıyordu. Bu ve buna benzer raporlar, Türkiye'yi bir başkentten bir başka başkente sürüklüyor, bir

yandan yeni kredi, bir yandan da yılların biriktirdiği borçların ertelenmesi girişimleri Maliyecilerin artık rüyalarına giriyordu.

Siyasal iktidarın, ekonominin, halkın artık «IMF»den başka söz duymak istediği bir dönemde, Batı olanca gücüyle «IMF» den başka bir kavramı ve kurumu dile getirmez olmuştu. Oysa, 1978 yılında Ecevit Batı ile ilişkilerde oyunun kurallarına aykırı bir tutuma girmemişti. Tam tersine, üzerine ne düşüyorsa, onu fazlasıyla yerine getirmeye çalışmıştı. Türkiye'nin ekonomik durumu Batı'nın çeşitli merkezlerince OECD çerçevesine yönelerek politize edilmiş ve bu konunun uluslararası politize olmasında da, borçlar kullanılmıştı. 1979'la birlikte, her önerinin ardında, neden «IMF Olgusu» yattığı kısa sürede açıklığa kavuşacaktı. Konu borçların politize edilmesiyle başlamış, giderek başka alanlarda isteklere ve «talplere» dönüşmüştü. Bunların başında, yabancı sermaye için yeni olanaklar, hemen ardından da Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulanmasına iki yıl ara vermek önerisi geliyordu. Planın, dolayısıyla sanayileşmenin iki yıl ertelenmesinde de, kur politikası araç olarak kullanılıyordu. IMF «kur politikası» derken, Dünya Bankası Başkanı Mc Namara, bizzat kendisi, Ecevit'e «plan yerine geçiş programları uygulamanın daha doğru» olacağını söylüyordu. Borçlar konusunun politize oluşu, buna bağlı kalarak «taze para» konusunun çözümsüz kalışı, Batı'nın izlemekte olduğu stratejiyi pekiştiriyordu. İran Olayları sadece Batı Almanya'da etkisini sürdürüyor, Amerika'da Carter «Yunan Lobisi»nin etkisinden kolay kurtulamıyordu. Öylesine kurtulamıyordu ki, Guadeloupe Doruğu'nda «Carter Helmut Schmidt'e Türkiye'ye Yardım konusunu açtığında, ilk gün Alman Başbakanı hiç oralı olmadı. İkinci gün Carter Türkiye'ye Yardım konusunu yeniden açtı. Schmidt sorunu yakından biliyor ve Türkiye'nin önemini kavrıyordu. Ancak, Almanların Avrupa'da herhangi bir alanda sorumluluğu diğerlerinden daha çok üstlenmiş olduğu durumlarda, Almanya'nın, bu savaştan yenik çıkmış ülkenin, kendilerine göre üstünlüğünü kabullenmeleri, diğer Avrupa devletle-

rini rahatsız ediyordu. Ama, Carter de Orta Doğu'daki gelişmelerde sorumluluğu paylaştırmak istiyordu» (Nina Grünenberg, Ein Mann Rettet Die Türkei, Die Zeit, 15 Haziran 1979) (*). Carter bu doruk görüşmesinde konuyu daha sonra kendi iç politikasına getirecek ve «Yunan Lobisi'nin varlığından açıkça söz edecek»ti (Die Zeit, aynı yerde).

Diğer ülkelerin kendi iç ve dış politikaları Türkiye'ye yardımı önemli ölçüde etkilerken, bu etkinin dışında Türkiye'nin plandan vazgeçmesi ve yabancı sermayeye kapılarını daha çok açması yönündeki baskıları da yoğunlaşıyordu. Bunun da aracı «sürekli kur ayarlamaları»ndan başka bir şey değildi. IMF kur konusunda iki seçenek sunmaktaydı. Bunlardan biri, tarım ürünleri dışsatımına, devlet borçlarının faizine «göstermelik» düşük bir kur uygulamak, kalan tüm işlemlerde kuru tümüyle serbest bırakmak. İkinci seçenek, tarım ürünleri ve devlet borçları faizlerinde yine belli bir kur getirmek, diğer işlemler için başlangıçta 50 lira olarak belirlemek ve sonra da ayarlamaları yine otomatik hale getirmek. Görüldüğü gibi, her iki seçenek de aslında tek noktada toplanmakta ve kuru serbest bırakmakta düğümlenmektedir. Bu önerinin çok açık bir sonucu vardır ve parasını serbest bırakan hiçbir azgelişmiş ülke de, kendini bu sonuçtan kurtaramamıştır. O da, sanayi kurmanın giderek pahalılaşması ve çağdaş teknolojiye dayanan sanayilerin kuruluşundan kısa sürede vazgeçilmesidir. Böyle bir durumda «planlı ekonomiye» de artık gerek kalmamaktadır.

DPT İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Oktar Türel IMF'nin sürekli devalüasyon önerisi karşısında, Woodward'a «Fiyatlar artıyor ve kur aşındı, yeniden devalüasyon yapmak gerekir, diyorsunuz, ancak, üretimin artması için, yeni bir devalüasyona gerek kalmadan kredi desteği sağlanırsa, fiyat artışı yavaşlar ve devalüasyon zorunluğu da ortadan kalkar» diyordu. Woodward fiyat artışları ve dışsatımın gerilemesi karşısında, tek çözümün «yeni kur»-

(*) Gazeteci Nina Grünenberg Almanya'nın girişimini sonuna dek izlemiş ve sonra bir dizi yazı yazmıştır.

da düğümlendiğini ısrarla yineliyor, Oktar Türel de ısrarla «Devalüasyon ile fiyatlar açısından mallarımızı rekabet edebilir hale getirdik, ancak satacak malımız yok, çünkü üretim yok. Ondan dolayı kredi gelmedikçe, devalüasyona gitmenin anlamsızlığı ortadadır» karşılığını veriyordu. Buna benzer tartışmalar her düzeyde yineleniyordu.

Yardımın gecikmesi Ecevit Hükümeti'ni uluslararası alanda yıpratırken, bunun etkileri de artık giderek iç politikada gözlenmeye başlanmaktaydı. «İktidar olmak eşittir kredi bulmak» denklemi her geçen gün ağırlığını etkin bir biçimde duyuruyor, muhalefet içerde toparlanma yönünde adımlar atıyordu.

Bu adımlara artık iş çevreleri de katılır olmuştu. Başlangıçta Ecevit'i büyük umutlarla destekleyen sermaye sınıfı, 1978 ve 1979 yıllarında «son yılların en yüksek kârını elde etmiş olmalarına karşın» büyük huzursuzluk içindeydi ve Ecevit'ten desteklerini açıkça çekmişti. Gazetelere verdikleri ilânlarla Ecevit'e açıkça cephe alan iç çevreleri her toplantıda konuyu gündeme getiriyordu.

İşte, bunlardan biri de, yine bugüne dek açığa çıkmamış olan İstanbul Sanayi Odasının bir toplantısıdır. İstanbul Sanayi Odası Meclisi'nin 17 Ocak 1979 tarihli toplantısına ilişkin tutanaklarda dönemin ilginç ve çarpıcı gerçekleri gün ışığına çıkmaktadır. Ecevit Hükümeti'nin işadamlarıyla bir toplantı yapmak istediğini İstanbul Sanayi Odası'na (ISO) bildirmesi üzerine, ISO Meclisi toplanır ve değişik konuları tartışır. İşte tutanaklar:

«Hüseyin Çakır:

«Demokratik rejimi yaşatacaksak, demokratik düzende özel sektörün ağırlığını, yerini iyi duyurmak zorundayız. Biz ne düşünüyoruz, onlar (Ecevit Hükümeti - y.d.) ne düşünüyor. Kuru iftiralara maruz kalıyoruz. Maliye Bakanı 6.5 lira vergi ödediğimizi ileri sürüyor. Başbakanla yapılacak toplantıya daha kararlı gidilsin. Meselelerimiz daha vurucu şekilde anlatılsın. Kamuoyuna ve hükümete etkinliğimiz kabul ettirilsin. Aksi halde, fırtınalar yavaş yavaş gelip hepimizi götürecektir. (s. 10-11).

Hulûsi Damgacıoğlu:

Giderek diğer sektörlerde de aynı uygulama sürdürülecek, özel sektöre yaşam hakkı tanınmayacaktır. Dördüncü Beş Yıllık Plan uygulamasının sonucunda ise, öyle sanıyorum ki, İSO Meclisindeki özel sektöre ait bu sandalyeler KİT'lere teslim edilecektir. Ya da devletin hakim olduğu Köy-Koop gibi ideolojik kuruluşlara teslim edilecektir. Hepimiz şikâyetçiyiz. Bakanlıklara gidiyoruz, derdimizi anlatıyoruz, ancak anlayış farkından dolayı dertlerimiz çözümlenmiyor. (s. 14-15).

Ertuğrul Soysal :

1978'de alınan iktisadi kararların tümü fiyaskodur. Bu şaşkınlık kuşkunuz olmasın devam edecektir. Şaşkınlık demeyeceğim, bende inanmaya başladım artık, bu tutarsızlık, bu iktisadi olamayış, hükümete iktisadi yolda yön gösteren grupların kendi hayallerinde yıllardan beri oluşturdukları marksist hedeflerin tahakkukuna müteveccihtir. (...) Hükümet fevkalâde dar bir durumdadır. Kuşkusuz danışma ihtiyacını duymuştur. Hükümet eğer dışardan umduğu yardımı alabilseydi, ekonomi bu kadar kötü çıkmaza girmeseydi, bugünkü bu danışma ihtiyacını dahi duymayacaktı. Özel sektörün ve Odamızın sağladığı bazı ufak tavizler dahi verilmeyecekti. (...) 4. Beş Yıllık Planı vakti olan herkes lütfen okusun. Çelişkiler içinde hazırlanmış bir sosyalist plandır. Fakat, hükümetin içindeki küçük guruptan ve dışardan gelen etkilerden dolayı yer yer rötuşlar yapılmıştır. Bu rötuşlar planın genel havası ile çelişkiler yaratmaktadır. Yer yer zikzaklar olmaktadır. Ama, genel tema budur. (...) Şimdi sıkı tutunun. Bir-iki şey daha söyleyeceğim. Halk Sektörünün adı değişti. Planda var. Diyor ki, yabancı ülkelerde çalışan işçilerin dövizle yapacakları yatırımlarda veya KİT'lerin yatırımlarının tahvil veya aksiyonlarını almaları halinde, paralarına hazine garanti verecektir, diyor. Yani kâr etse de, zarar etse de, belli miktar faizi garanti ediyor. Bu düpedüz marksist bir uygulamadır. İzahı yoktur. Anayasa'ya da aykırıdır. Bu iş bir patırdıyla gidiyor. (s. 18-20).

İSO'nun toplantısında bu yakınmalara karşın, özel ke-

simin nasıl kâr ettiği yine kendi ağzından dile getirilmektedir.

«Kenan Demirtaş :

(...) Sadece kitaplardan alınan bilgilerle ekonominin darboğazdan çıkacağına inanıyorsak aldanıyoruz. Bunu kim düzeltecek? Elbette bizler düzelteceğiz. Çareleri birlikte düşünmeliyiz. Bu arada biz de kendimize çekidüzen vermeliyiz. Devlet de bazı müeyyideleri getirmelidir. Aksi halde, dahilde bu kadar yüksek kâr varken, hiçbirimizin ihracat hamlesi yapması beklenemez. İşçi ücretleri, fiyatlar... Meselâ Yunanistan işçi ücretlerine yüzde 10 zam yaptı. Fiyatlarıda dondurdu. Bizde öyle değil. Biz işçi ücretlerine %80 zam yapalım, sonra da ihracat yapalım, diyoruz. Olmaz öyle şey. (s. 17).

Nurullah Gezgin :

«Ben size kendi bilânçoma göre, 1977 yılına oranla 1978 yılında altı misli kâr ettiğimi söyledim. Binaenaleyh böyle bir işkolunda hammadde darlığı nedeniyle kapanmak gerçeklere aykırı düşmektedir. (s. 29).»

Sosyal demokrat bir iktidarın bir yılın sonunda düştüğü durumu belgelemek açısından, İSO'nun bu tutanakları tam bir hazine değerindedir. İşte yeniden tutanaklara dönelim :

Nurullah Gezgin :

«(...) Sevinmek gerekir ki, bu hükümetin içindeki bazı bakanlar, bu ağırlıklı partinin program ve plan üzerindeki düşüncelerini yumuşatmışlardır. Özel sektörle yapılan temasların bunda büyük yararı olmuştur. (...) Odamızın girişimiyle demir-çelik kararnamesi hazırlanmıştır. Ve büyük bir kısmıyla da imzalanmıştır. Edindiğimiz bilgiye göre, bu kararname gemi sanayiine tüm olarak ihraç olanağı tanımaktadır. Dışsatıma yönelik demir-çelik mamullerini kullanan tüm sanayi kuruluşlarına, dışsatım olanağı tanınmaktadır. Ayrıca, sanayicilerin demir-çelik gereksinimini Sanayi Bakanlığının takdir hakkına muallâk olmak kaydıyla, tamamiyle özel olarak getirmek suretiyle karşılanması sağlanmıştır. Bu karar da bakanların çoğu tarafından imzalanmıştır. (...) Odamızın kasıtlı olanakları içinde ekono-

mist arkadaşlarımıza bir hazırlık yaptırdık. İki yıllık bir süreyi kapsıyor. Bunu değil bugünkü hükümet, bir askeri iktidarın dahi tatbik etmesi güçtür. Ama burada birtakım gerçek frijit önlemler var. İstikrar önlemleri adı altında, satırbaşları şeklinde tesbit edilmiş ve bir paket haline getirilmiş tedbirlerdir bunlar. Bunları sadece fikir edinmek için hazırlattık. Ancak, bu önlemleri almaktan yana mıyız, değil miyiz? Bunu da ayrıca tartışmak gerekir» (s. 24-25).

Aynı toplantıda Türkiye'nin IMF ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkileri de, gözden geçirilir. İSO üyeleri kendi yaptıkları görüşmeler hakkında bilgi verirler :

Ertuğrul Soysal :

Türkiye'nin jeopolitik durumu hariç, Afganistan'dan, İran'a geçen fırtına hariç, onlar bizim konumuzu aşıyor. Yani politik nedenler dışında, dünyadaki iktisadi finans kuruluşlarının hiçbiri maalesef Türkiye'ye umduğu yardımı verici olmamaktadır. Bildiğiniz gibi, AET'ten 8 milyar 100 milyon dolar istendi. AET cevap olarak, beş yılda 800 milyonu düşünürüz, dedi. IMF hepimizce bilinen dört klasik şartını ortaya koydu. Hükümet de bunu kabul etmedi. Bir kere kabul etti, o da bir işe yaramadı. Tekrar aynı hatayı yapmak istemiyor. Alman Başbakanının Türkiye'ye IMF kararlarını beklemeden yardım etmek lâzımdır fikrine Carter'in karşı çıktığı, dün gelen haberler arasındaydı. Bu bakımdan hükümet önce kredi verilmesinde ısrar ediyor, devalaüasyonu sonra yaparız, diyor. Ama, neticede Carter'ın ısrarı Schmidt tarafından da kabul edilip, IMF reçetesine uyma kararında birleşilmiştir. Yani bu da, hükümetin yakın zamanda kredi alacağı düşüncesine uymuyor. Sözümün başındaki marj hariç. Politik durum hariç. Durum hiç de iyi görünmemektedir.» (s. 19).

Ecevit Hükümeti NATO yanında bir de AET'ye başvurmuş ve kredi isteminde bulunmuştur. Ancak, yapılan görüşmeler olumlu bir sonuç vermemiştir. Bunun nedeni yine aynı İSO toplantısında şöyle açıklanmaktadır :

Ertuğrul Soysal :

«... AET şunu söyledi. Emil Noel'in yanındaki kişi

Duchateu (AET Türkiye masası sorumlusu - y.d.) şunu söylemişti. 'AET sosyalist bir planın uygulanması için kredi vermez.' Bunu ben böyle duydum. Yanımda arkadaşlarım da vardı. Bu bakımdan meseleye radikal olarak bakmak ve Türkiye'nin baş derdinin KİT olduğunu söylemek gerekmektedir. KİT'lerden vazgeçerler mi, vazgeçmezler mi, bilmiyorum. Görünen odur ki, KİT'lerden vazgeçmeyecekler. Plana monte etmişler bunu. İkinci önerisi ise, artık oy filân düşünmeden Türk toplumunu tasarrufa zorlamaktır.» (s. 21).

Böylelikle IMF'nin kur koşulu altında, sanayileşmenin ertelenmesi ve plan kavramının gündemden çıkarılmasının rolü, aynı zamanda özel kesimin görüşmeleri ve izlenimleriyle de doğrulanmış olmaktaydı. Kârları artmasına karşın, özel kesimin duyduğu rahatsızlık, hatta «askeri yönetim altında bile uygulanması güç görünen reçetelere» dek işin uzanması, sosyal demokrasinin içine düştüğü kapanın bir yönünü somut bir biçimde sergilemekteydi.

Tüm bu kargaşa içinde, değişik ülkelerin değişik başkentlerindeki toplantılar da birbirini izliyordu. Bu toplantılarda dönemeç noktasını oluşturan Zürih görüşmeleridir.

Ziya Müezzinoğlu ve ekibi Zürih'te MF'nin yeni başkanı Jacques de Larosiere ile anlaşmaya varırken, Woodward çılgına dönüyordu. İsviçre ormanlarının içinde, uzaktan göllerin göründüğü, Uzak Doğu mimarisinden esinlenerek yapılmış Dolder Otelinde Müezzinoğlu ile IMF Başkanı el sıkışarak «anlaşmayı tescil» ederken, Ankara'da altı bağımsız bakan Ecevit'e muhtıra veriyor ve bunu basına açıklıyordu.

Woodward'u «uluslararası siyasal irade» ile aşmaya çalışan ve bu çabalara Fransa'nın eski Hazine Genel Müdürü yeni IMF Başkanı Larosiere'i de katan Türkiye, amacına Zürih'te artık ulaşmış sayılabilirdi. IMF devalüasyon yerine katlı kuru benimsemişti. Zürih'te iki gün süren görüşmelerde ikili konuşmalar yer alıyor, Kiep-Müezzinoğlu, Kiep-Larosiere, Müezzinoğlu-Larosiere başbaşa

görüşüyorlar, arkasından sekiz saatlik uzun bir toplantıda katlı kur benimseniyordu.

Çok önemli bir dönemeç geride kalmıştı. Devalüasyonların Türkiye'deki siyasal maliyeti IMF Başkanına anlatılmış, geçen yıl devalüasyona rağmen yardımın gelmemesinin içerdeki ekonomik ve politik sonuçları iletilmiş ve önce yardımın yapılacağının açıklanması, sonra da bu açıklama üzerine IMF ile anlaşıp devalüasyona gidilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu kararın sevinciyle Yeşilköy Hava Alanı'na inen Müezzinoğlu'nu hiç beklemediği bir haber büyük bir hayal kırıklığına uğratıyordu. Maliye Bakanının Zürih'te IMF ile anlaşmaya vardığı saatlerde, hemen aynı saatlerde Ankara'da «görünmez bir el» hükümetteki kimi bağımsız bakanları harekete geçiriyor ve Ecevit'e destek veren onbirlerden altısı (Enver Akova, Ali Rıza Septioğlu, Güneş Öngüt, Orhan Alp, Ahmet Karaaslan, Mustafa Kılıç) Ecevit'e baş kaldırarak, Türkiye'nin gündemindeki yardımı dramatik bir biçimde etkiliyorlardı.

Yardıma karar verildiği sırada, Batı Dünyası bu kez Ecevit'in ülke içindeki gücünden kuşkuya düşüyordu.

Oysa, Zürih'e gelinceye dek, Müezzinoğlu neleri göğüslemek durumunda kalmıştı. Önce uluslararası arenada herkes Türkiye'ye yardım yapılmasına önayak olmanın şampiyonluğunu üstlenmeye kalkıyor, bu nedenle paradoks yaratırcasına, birbirlerini köstekliyordu. Yeniden OECD Genel Sekreterliğine seçilmek isteyen Van Lennep, Kiep'i devreden çıkarmaya çalışıyor, NATO Genel Sekreteri olarak Luns, kendini Alman Başbakanı Schmidt'in üstünde görüyor, konu tam anlamıyla uluslararası bürokrasiye takılıyordu.

Bu engel aşılıyor, bu kez adamlar «Paris Kulübü» diye tutturuyordu. Ünü çok kötüye çıkmış Paris Kulübü'ne ancak iflâsını açıklamak zorunda kalan üyeler gönderilir ve çok ağır koşullar ileri sürülür. Örneğin, Türkiye'ye Paris Kulübü önerildiği sıralarda, aynı öneri Peru'ya da yapılmış, Peru Hükümeti bu öneriye katılmış, ancak anlaşmaya varması için kamu kesiminden 30 bin işçinin çıkarıl-

ması koşulu öne sürülmüştü. Borçlar belli bir süre ertelenecek, ancak Güney Peru Bakır Şirketi'nin dışsatım gelirlerinin bir Amerikan Bankasına yatırılarak, borçları karşılığında haciz konulacaktı. Bakırdan elde edilecek dövizin bir bölümü de tüketim malları dışalımında kullanılacaktı. Paris Kulübü'ndeki bu öneriler Peru'da yeniden sokak gösterilerinde öğrenci ve işçilerin öldürülmelerine, işçi liderlerinin tutuklanmalarına yol açacak, Peru bu karardan geri dönecekti. Benzer biçimde Mısır Paris Kulübü'ne gitmiş, kendisine üç yıllık bir «stand-by» önerilmişti. Ücretler dondurulacak, faiz oranları fiyat artışları ölçüsünde yükseltilecek, kamu kuruluşlarının ürünlerinde fiyatlar serbest bırakılacaktı. İlk anda %25 devalüasyon yapılacak, sonra kur serbest piyasada oluşacaktı. Mısır'ın da bu önlemleri almaya cesareti yoktu.

Ecevit Hükümeti'ne Paris Kulübü denildiğinde, konu daha o anda geri çevrilmişti. Paris Kulübü bir anlamda borç erteleme yeridir. Genel sekretaryasını Fransa yürüttüğü ve eski sömürgelerden kalma bir alışkanlık olduğu için, adı Paris Kulübü'dür. Önemli bir özelliği, ağır koşullar ileri sürülmesi yanısıra, Paris Kulübü'ne giden bir ülkenin bir daha kredi almasının çok güçleşmesi olgusudur.

Müezzinoğlu bu önerilerin üstesinden gelmiş, daha sonra Paris'te Kiep ve Van Lennep (OECD Genel Sekreteri) ile yapılan toplantıda «Türkiye'ye yardım için bir âkil adamlar gurubu oluşturalım» önerisi ve «orta vadeli ekonomik politikaları belirleyelim» sözleri karşısında, «bu önerilerin yardımla hiçbir ilişkisi yoktur» diyerek kesmiş atmıştı. İş bir ara çıkmaza girmiş, Schmidt telefonla Paris'ten Müezzinoğlu'nu arayarak kendisini Bonn'a çağırmıştı.

İşte, tüm bunlar geride kalmış, içerdeki ve dışardaki bürokratik engeller, hükümet içindeki çekişmeler tam artık suya ermişti ki, altı bağımsız bakan kendilerini Batı'nın gözüne batırırcasına muhtıra vermişti.

Yeşilköy Hava Alanında Müezzinoğlu daha birkaç saat önce Zürih'teki havayı gözünün önüne getiriyordu. IMF

Başkanı ile anlaşmaya varınca, Woodward tam anlamıyla «kazan» kaldırıyor, Türk Maliyecilerine dönerek «Siz Larosiere'in yorgunluğundan yararlandınız. Siyasal mekanizmalardan yararlandınız. Bizim Başkan IMF'den anlamıyor» diyordu. Zürih anlaşmasına göre, işçi ve turistlere 47 liradan başlamak üzere farklı kur uygulanacaktı. Sonra da, Mayıs sonunda Paris'te düzenlenecek «taahhüt toplantısında» ülkeler verecekleri yardım miktarını açıklayacaklardı. O yardım ki, uluslararası dilde adı önce «çok âcil yardım» (emergency emergency aid) diye çıkmış, kısa sürede «âcil yardım»a (emergency aid) dönüşmüş, sonunda da «yardım» (aid) diye noktalanmıştı.

Müezzinoğlu Yeşilköy'den Ankara Esenboğa Hava Alanına gelirken, uçakta artık Zürih'i unutuyor ve ertesi günkü 17 saat sürecek Bakanlar Kurulu toplantısını düşünüyordu.

Yardımla bağlantılar bir yana, altı bağımsız bakanın muhtıra vermesi, aslında akla başka ilginç bağlantıları da getirmektedir. Bu bağlantıların başında da, Tahtakale gelmektedir.

Ecevit Hükümeti iktidarda bulunduğu süre içinde belki de en cesur kararlarından birini almış bir yandan bankalar sistemini yeniden düzenleyerek bankaların holdinglerle ilişkisini kesmiş, bir yandan da altın kaçakçılığını denetlemek yoluna gitmiştir. Tahtakale demek, önce altın kaçakçılığı, sonra döviz kaçakçılığı demektir. Altın satışlarını denetleyen kararname tüm Tahtakale'yi ayağa kaldırmış, hatta karara öncülük eden kimi bakanlara tehditler yağmıştır.

Zürih başarısından Tahtakale isyanına uzanan 17 saatlik Bakanlar Kurulu toplantısı Ecevit iktidarı için dramatik dönüşüm noktalarından birini oluşturur. Tahtakale açıkça darbe girişiminde bulunmak istemiştir. Başbakan yardımla bağlantılı olarak Bakanlar Kurulunda şunları söylemek zorunda kalır :

«Bu hareket Türkiye'nin kredi alabilirliğini zedelemiştir. Muhtırayı verenlerin amacı belki bu değildir, ama bu sonucu yaratmıştır. Ne yazık ki, artık uğraşılsa bile, bu

sonuç silinemez. Bu etki kolay kolay değiştirilemez».

Altılardan Ahmet Karaaslan kendisini savunmaya kalkar:

«Bu masum bir olaydır. Kredi ya da yardımların akışını engellemekle ilgisi yoktur».

Altılardan Enver Akova da kendine göre şunu söyler:

«Yardımın gelmesini önlemekle bizim yaptığımız açıklama arasında bağlantı kurmak haksızlık olur».

İlginçtir, her iki bakan da belli aralıklarla Ecevit Hükümetinden istifa edecek ve geldikleri AP'ye törenlerle döneceklerdir.

İçerde ve dışarda bu karışık ortam içinde OECD ülkeleri tam bir yıllık erteleme sonucunda Mayıs'ta «yardım vereceklerini» açıklıyorlar, Türkiye de yeni bir devalüasyon için IMF ile masaya oturuyordu. Çünkü, Batı yardımı açıklamış, sıra Türkiye'nin devalüasyon yapmasına gelmişti. Zürih'teki anlaşma buydu.

1979 Mayıs'ının son günü OECD ülkeleri ertelenecek borçlar dışında, Türkiye'ye 906 milyon dolar kredi vermeyi «taahhüt» ediyorlardı. Hemen ertesi gün Vural Güçsavaş ile Aysel Öymen Paris'te IMF ile görüşmelere geçiyor ve Türk Lirasının yeni fiyatı belli oluyordu: Bir dolar 47 lira...

Tarım ürünleri dışsatımı ile petrol dışalımında ise, kur 35 liradan tutulmuştu. Ayrıca temel mallara bir dizi zam yapılmıştı. Toplam 25 milyar lirayı bulan zamlar karşısında, devalüasyona rağmen, Woodward «zamları az buluyor» ve yeniden toplantıyı terkediyordu. Ona göre, zamlar 50 milyar lirayı bulmalıydı. Devalüasyona rağmen, Türkiye yeni bir skandalla ve açıklanan yardımı alamamak gibi bir tehlikeyle karşı karşıya idi ki, devreye yeniden IMF Başkanı Larosiere girmişti. Ankara'dan Washington aranıyor, Larosiere Paris'te Woodward'a talimat veriyor, Aysel Öymen ve Vural Güçsavaş zamlar hakkında Woodward'a yeniden bilgi veriyor ve kendisini ikna ediyorlardı.

Böylelikle yardım açıklanmış, devalüasyon gerçekleşmiş, IMF ile anlaşmaya varılmış, sıra ülkelerle tek tek

ikili anlaşmalar yapılarak yardımın fiilen gelmesine kalmıştı. Tarih 10 Haziran 1979'du.

Ancak, daha 10 Haziran'a gelmeden önce Ecevit Hükümeti uluslararası arenada yeniden güç durumda kalacaktı. Tıpkı Zürih sonrasında olduğu gibi. 31 Mayıs'ta Paris'teki yardım toplantısından, ülkelerin yardım miktarını açıklamalarından tam bir gün önce bağımsız Devlet Bakanı Enver Akova istifa edecekti. Daha onun istifasının yankıları sürerken, yardımın açıklandığı gün, bu kez Ali Rıza Septioğlu da Tahtakale'den Ankara'ya uzanan «görünmez el»in sihrine kapılıyor ve geldiği gibi, Ap'ye gidiyordu.

İstifalardaki ve muhtıradaki zamanlama ustalığı, ekonomik kararların alınmasındaki zamanlama hatasına taş çıkartacak türdendir.

CHP Hükümetinin IMF ile ilişkilerinde önemli noktalardan biri hükümetin yapısı ise, ikincisi de partinin bu konuda kesin bir politika oluşturamamış olmasıdır. IMF ile ilişkiye giren bir siyasal iktidarın hâlâ «kesin bir politikası» yoktur, demek belki biraz ters gelebilir. Ancak, bu konuda bir örnek yeterince açıklık kazandırır.

1979 Mart ayında IMF'ye üye ülkelerde üyelik kotası arttırılmış, Türkiye'nin de kotasının arttırılması gerekmiştir. Türkiye'nin payını (kotasını) 200 milyon Özel Çekme Hakkına çıkarmak için yasa gerektiğinden, buna ilişkin tasarı Meclislere gelmiş, ancak CHP milletvekilleri arasında yoğun tartışmalara yol açmıştır. Partili milletvekillerlnin bir bölümü IMF ile ilişkilere «karşıdır»lar. Onun için de, kotanın arttırılmasına karşı çıkmışlardır. Konuyu öğrenen Ecevit kimi milletvekillerine haber göndererek «bu arkadaşlar bize on milyar dolar bulsunlar, kotayı arttırmaya ben de karşı çıkayım» demiştir. Ve eklemiştir: «O zaman IMF ile ilişkilerden vazgeçelim».

Politikanın günü gününe saptandığının ve temel bir tercihin yapılmamış olduğunun tipik bir örneğidir bu olay. Temel bir tercih olmayınca da, içerde ve dışarda çok yönlü bir kapan oluşturmanın kolaylığı kendiliğinden ortaya çıkar. Hiçbir sınıfsal destek aramadan ve yanına alma-

dan, kazanılmış kimi ittifakları, buna ek olarak, sürdürmeden, bir siyasal iktidarın çevresinde çok yönlü kapan oluşturulmuş olması ve bu kapandan sosyal demokratların kendilerini kurtaramaması, bundan sonra işbaşına gelecek sol iktidarların örnek alabilecekleri zengin deneylerdendir. Kapan öylesine işlerlik kazanmaktadır ki, iktidarı süresince giderek sağa kayan sosyal demokratlar, sermayenin kârlarını «beş altı misline» çıkardıkları halde bile, yine de ilk anda sağladıkları desteği yitirebilmektedirler.

SONUÇ

10 Haziran devalüasyonundan sonra Türkiye'de tam iki yıl süreyle yoğun biçimde tartışılan IMF, 14 Ekim senato seçimlerine dek unutulmuş, seçim sonuçlarıyla birlikte CHP iktidardan düşmüştür. 1980'li yıllara girerken, gündemde yine IMF vardır.

Gerçekten, 1980'in daha 24. günü dolarken Türk Lirasına bu kez Demirel yeni bir fiyat biçmiştir: Dolar karşısında 70 lira. Ve IMF'nin yıllardır beklediği bir dizi liberal karar da devalüasyonla birlikte yürürlüğe girmiştir.

1946 devalüasyonu ile birlikte Türkiye'nin zaman zaman en tartışmalı konularından birine dönüşen IMF üzerine değişik savlar ileri sürülmüş, ama ne yazık ki, bu ilişkileri ortaya çıkarmak ve irdelemek için, bu kitaba dek, hiçbir araştırma yapılmamıştır. Hükümetleri iktidardan indiren devalüasyonların ekonomik ve sosyal etkilerini araştıran tek bir çalışma ortaya konulmamıştır. Küçük küçük devalüasyonlar hariç, kırk yıllık IMF ile ilişkiler tarihinde altı kez büyük oranda devalüasyon yapılmış, buna rağmen bu konuda tek bir ampirik araştırma üzerinde çalışılmamıştır. Yalnız, SBF'ye bağlı olarak kurulan GETA (Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi) 1978 Haziran ayında Merkez Bankasına başvurarak 1970 devalüasyonunun ekonomik ve sosyal sonuçlarını irdelemek amacında olduğunu bildirmiş ve 1970 devalüasyonuna ilişkin bir araştırma yürütmek istemiş, ancak Merkez Bankası bu girişime herhangi bir yanıt bile vermemiştir.

Öte yandan, IMF ile ilişkilere geçmekte, temel etken dış yardım almak olmuştur. O zaman, bu ölçüde pahalıya

mı olan yardımın miktarına ve sonuçlarına, ekonomiye katkısına bakmak gerekmektedir. Bu konuda yürütülen bir araştırma ilginç sonuçlar vermiştir. «Türkiye'ye en fazla ABD'nin kredi verdiği bilinir. ABD Türkiye'ye 1946 yılından 1977 sonuna kadar 32 yılda 1.4 milyar dolar kredi vermiştir. Bunun da sadece 1.1. milyar dolarlık kısmı kalkınma yardımı niteliğindedir. (...) ABD'nin de dahil olduğu OECD'nin Türkiye'ye Yardım Konsorsiyomu 1962 - 1967 yılları arasında 16 yılda Türkiye'ye 2.1 milyar dolar kredi vermiştir. Türkiye 1963 - 76 yılları arasında her yıl yüz milyon dolar dolayında program kredisi (dış alımlarda kullanılabilen kredi - y.d.) kullanım imkânı hemen tamamen ortadan kalkmış, yıllık kredi girişleri 5 - 6 milyon dolara kadar düşmüştür» (Güngör Uras, Türkiye'ye Parayı Kim Veriyor, Hürriyet, 6 Temmuz 1979).

Görüldüğü gibi, bankalardan sağlanan krediler hariç, devletten devlete yardımlar öyle sanıldığı gibi büyük değildir. Tersine bu kadar gürültü çıkarılması karşısında gelen kredi miktarlarının cılızlığı insanı şaşırtacak miktarlarda kalmıştır. Açıkça, IMF ile ilişkilerde Türkiye büyük yük altına girmekte, karşılığını alamamaktadır.

Miktarın yanısıra, yardımın ekonomideki etkilerine bakıldığında da, benzer sonuçlara varılmaktadır. Türkiye'ye yapılan yardımların 1960-1970 arasındaki etkilerini ve sonuçlarını irdeleyen bir araştırmaya göre «dış yardımla Türkiye ekonomisine ait büyüklükler arasında anlamlı sayılacak ilişkiler saptamak mümkün olmamıştır. (...) Yardımlar ithalâtımızın ortalama yüzde 30'unu, yatırımlarımızın yüzde 15'ini finanse etmiştir. Buna karşılık bu dönemde ihracat gelirlerimizin %32'si kredi biçimindeki yardımlardan doğan geri ödemelere ayrılmıştır. Dünya Bankasınca kabul edilebilir borç servisi ihracat gelirleri oranının % 15 - 20 düzeyinde olduğu hatırlanırsa, bu dönemde Türkiye'nin ana para ve faizleri ödeme bakımından oldukça ağır bir yük altında kaldığı anlaşılır» (Zafer Başak, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri, Türkiye 1960 - 1970, s. 90 - 100).

Dünya nüfusunun %20'sinin yaşadığı sanayileşmiş ülkeler, dünya gelirinin %67'sine sahiptirler. Dolayısıyla bu

rakamları öteki yönden okursak, dünya nüfusunun %80'i dünyadaki toplam gelirin %33'ü ile yetinmek zorundadır. Kaldı ki, bu eşitsizliğin kendi içinde de, eşitsizlikleri vardır. İnsanlığın en yoksul %30'u dünyadaki toplam gelirin sadece %3'ü ile geçinmek zorundadır. Buna karşın, sanayileşmiş ülkelerin oluşturdukları kurumlar ve araçlar azgelişmiş ülkeler üzerinde fırtına gibi esmektedir. İşte, IMF. İşte, devalüasyonlar ve zamlar... Ve bunların sadece Türkiye'de değil, dünyadaki diğer azgelişmiş ülkelerdeki etkileri...

Başta işçiler ve öğrenciler bu gerçekleri uzun uzun düşünmelidirler. Ancak, dünyayı sadece anlamak yeterli değildir. Önemli olan onu değiştirmektir.

EK

DÇM'lerin yoğun bir biçimde kullanılıp ekonomiye kısa dönemde ağır yük getirmesi çeşitli yönlerden tartışılmıştır. Ancak, DÇM'lere ilişkin en yoğun tartışma «DÇM'leri kimlerin kullandığı» noktasında toplanmıştır. Tek tek kimlerin kullandığına ilişkin Maliye Bakanlığı ya da Merkez Bankasında toplu bir bilgi yoktur. Bunların toplu halde, elbette belli bir tarihe dek, kimler tarafından kullanılmış olduğunu gösteren bir tek rapor vardır. Hesap Uzmanı Ömer Gören tarafından hazırlanan bir rapora göre DÇM'lerin dışardan hangi bankadan Türkiye'deki hangi bankaya geldiği, kimin tarafından kullanıldığı ve miktarına ilişkin dökümler buraya aynen aktarılmıştır:

TÜRKİYE İŞ BANKASI ARACILIĞIYLA GELEN DÇM'LER

Dışardaki Banka	DÇM Tutarı	DÇM'yi Kullanan Firma
— Credit Lyonnais	/ FS. 156.000	/ Deraysan Deri ve Ayakkabı Sanayi A.Ş..
— The Fidelity Bank	/ DM 502.979	/ Muhlis Polatkılıç
— The Fidelity Bank	/ DM 100.595	/ Alter Ticaret Koll. Şti.
— İnternational Union Bank	/ DM 250.000	/ Perma Sharp Çelik Sanayii
— Societe de Bank Suisse	/ FS 500.180	/ Karbon Çelik Sanayii A.Ş.
— Trinkhaus und Burkhard	/ DM 2.600.000	/ MAN Kamyon ve Otobüs A.Ş.
— Chemical Bank	/ MD 3.000.000	/ Presiz Metal İmalât A.Ş.
— Ost West Handels Bank	/ MD 3.000.000	/ Presiz Metal İmalât A.Ş.
— Krediet Bank N. V.	/ DM 1.500.000	/ Presiz Metal İmalât A.Ş.

— Banca Nazionale del Lavoro / DM 9.500.000 / TOFAŞ
— İtalian İnternational Bank / FS 5.000.000 / TOFAŞ
— Bankers Trust Company / DM 5.000.000 / Türk Ambalâj Sanayii A.Ş.
— Union de Bank Suisse / FS 2.150.000 / Roche Müstahzarları A.Ş.
— American Express Company / DM 1.300.000 / Ahmet Ekmekçioğlu
— Swiss Bank Corporation / FS 1.100.000 / Ahmet Ekmekçioğlu
— Handels Finanz Bank / DM 1.000.000 / Ahmet Ekmekçioğlu
— Arab Bank Overseas / DM 2.000.000 / Kilsan Sanayi ve Ticaret A.Ş.
— Arab Bank Overseas / DM 1.100.000 / Kilsan Sanayi ve Ticaret A.Ş.
— Arab Fund for Economic and Social Devlepment Kwait / DM 650.000 / Kilsan Sanayi ve Ticaret A.Ş.
— Litex Bank S.A.L. / DM 1.000.000 / Marmara Plastik A.Ş.
— Manufactures Hannover Trust Company / DM 5.000.000 / Çukurova San. End. Tic. A.Ş.
— Security Pasific National Bank / DM 5.000.000 / Çukurova San. End. Tic. A.Ş.
— Wells Fargo Bank / DM 5.000.000 / Çukurova San. End. Tic. A.Ş.
— Haucks Banquiers S.A. / DM 2.300.000 / Oktay Dinç
— Arab Bank Overseas / DM 1.000.000 / Döksan Osmaneli Döküm San.
— Banque Belge Ltd. / DM 2.000.000 / Vinylex San. Tic. A.Ş.
— First National Bank / DM 2.500.000 / Elginkan Holding A.Ş.
— Multi Commercial Bank / DM 500.000 / Özkardeşler Civata - Somun A.Ş.
— European American Banking Corp / DM 2.600.000 / La Mezon Elektronik Cihazları A.Ş.
— Amsterdam Hollansce Bank Un. / DM 3.000.000 / Tekstiplik San. ve Tic. A.Ş.
— Fidelity Bank-London / DM 1.500.000 / Jakarteks Mensucat
— Arab Bank Overseas / DM 1.500.000 / Jakarteks Mensucat
— Fidelity Bank / DM 3.000.000 / Uğurgül Tic. San. Adi Kom.Ş.
— Santro İnternational Handels Bank - Wien / 2.000.000 / Sinangil Ticaret A.Ş.
— Credit Bank-Chass / DM 1.500.000 / Emboy Yüntaş Birleşik Kamgarn ve Straygarn İplik İmalciliği A.Ş.

— Allied Bank International N. York / DM 1.250.000 / Yalova Elyaf ve İplik San. Tic. A.Ş.
— Arab Bank Overseas Ltd. / DM 2.500.000 / Yalova Elyaf ve İplik San. Tic. A.Ş.
— Handels Finanzbank Geneve / DM 2.000.000 / Yalova Elyaf ve İplik San. Tic. A.Ş.
— Banque de l'Indochine et de Suez Paris / DM 1.553.000 / Özşah Örme San. Koll Şti. Ş. Zekeriya Özen - Necati Şahin.
— Arab Fund for Economic and Social Development - Kuwait / DM 1.250.000 / Yakosan Yapışkan Kâğıt San. Tic. A.Ş.
— Israel Generale Bank Ltd. Tel-Aviv / FS 1.300.000 / Morsu Porselen Ticaret A.Ş.
— Trade Development Bank Overseas / DM 6.000.000 / BİSAŞ Bursa İplik Sanayii A.Ş.
- Handels Finanzbank Zurih / DM 2.000.000 / Flament Sentetik İplik ve Elyaf
- Banque Europeanne de Credit / DM 2.000.000 / Flament Sentetik İplik ve Elyaf
- Hauck Banquiers-Luxemburg / DM 3.000.000 / Flament Sentetik İplik ve Elyaf
- Dresdner Bank AG / DM 1.000.000 / Flament Sentetik İplik ve Elyaf
- Union Bank of Switzerland / FS 975.000 / Bağdaş Komandit Ş.
- Banque de Lindochine et de Paris / DM 2.970.000 / POLYLEN Sentetik İplik A.Ş.
- Schmidt Bank Haflsaale / DM 600.000 / FLAMENT Sentetik İplik ve Elyaf
- Commerzbank İnternational SA Luxemburg / DM 2.450.000 / FLAMENT Sentetik İplik ve Elyaf
- Societe de Banque Suisse / FS 1.000.000 / FLAMENT Sentetik İplik ve Elyaf

Union de Banque Suisse / $ 500.000 / FLAMENT Sentetik İplik ve Elyaf

Trade Development Bank Overseas Panama / DM 1.000.000 / FLAMENT Sentetik İplik ve Elyaf

Bankers Trust Co. Nassau / DM 2.500.000 / DOSAN Konserve San. Tic. A.Ş.

Wells Fargo Bank / DM 2.000.000 / Transtürk Ticaret A.Ş.

Wells Fargo Bank / DM 1.700.000 / Alemdar Kimya End. A.Ş.

Amsterdam Rotterdam Bank NV. Banque Commerciale Pour

/ DM 2.500.000 / DOSAN Konserve San. Tic. A.Ş.
— L'Euprope du Nord-Paris / DM 1.000.000 / Evsan Ev. San. Aletleri A.Ş.
— United Overseas Bank / DM 1.000.000 / Evsan Ev San. Aletleri A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Bank / FS 5.000.000 / Türk Otomotiv Endüstrisi A.Ş.
— Swiss Bank Corp / FS 1.300.000 / Sandoz İlâç San. A.Ş.
— İnterrution Banque / DM 2.000.000 / Transtürk Holding A.Ş.
— Banque de L'union Europenne / FS 1.000.000 / Transtürk Holding A.Ş.
— The Fidelity Bank / DM 4.400.000 / Devsan Gıda Sanayii A.Ş.
— Bank of Yokohoma / DM 2.500.000 / Devsan Gıda Sanayii A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust / DM 5.235.602 / Çelik Endüstrisi T.A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust / FS 2.500.000 / Çelik Endütrisi T. A.Ş.
— Barcleys Bank S.A. / FS 2.838.000 / OYAK-Renault Otomobil Fab. A.Ş.
— Societe Generale / FS 9.500.000 / OYAK-Renault Otomobil Fab. A.Ş.
— Mellon Bank N.A. / DM 1.250.000 / Türk Otomativ Endüstrisi A.Ş.
— Marine Midland Bank / $ 4.300.000 / Squibb and Sons İlâçları A.Ş.
— Allied Bank İnt. / DM 3.000.000 / Nurettin Akgül
— Bank of Credit and Commarce / DM 2.500.000 / Nurettin Akgül
— Oppenheime Pierson / DM 3.800.000 / Çukurova San. İşlt. T.A.Ş.
— Gulf Bank / DM 8.335.000 / Mehmet Fahri Gürani
— Bank of America / DM 1.350.000 / Mehmet Fahri Gürani
— İran Overseas Investment Bank / DM 2.500.000 / Mehmet Fahri Gürani
— Arab Bank Overseas Ltd. / FS 2.000.000 / Karakaya Pamuksan A.Ş.
— Banca Commerciale İtallana / DM 5.000.000 / Tüdaş Tarım Ür. Değerlendirme A.Ş.
— Handelsfinanz Bank / $ 300.000 / Cihan Batarya A.Ş.
— Bayeriche Vereins Bank / DM 4.000.000 / A. Veli Menger

Hold.
— Credit Suisse / $ 715.000 / Has Büküm Örme Sanayii A.Ş.
— Credit Suisse / $ 330.000 / Has Büküm Örme Sanayii A.Ş.
— American Expresse İnt. B. / DM 2.500.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab.
— Trade Development Bank / FS 1.000.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab.
— Banatlantico Zurich Ltd. / DM 1.000.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab.
— Banko of Yokohoma / DM 2.500.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab.
— Gulf Bank / DM 1.000.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab.
— Crdeti Lyonnais x FS 1.500.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab.
— Credit Suisse / DM 2.000.000 / Sancak Tül Sanayii A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. / DM 2.000.000 / Sancak Tül Sanayii A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. / FS 3.000.000 / Türk Hoechst San ve Tic. A.Ş.
— Compagnie Financiere de la Deutsche Bank A.G. / FS 3.000.000 / Türk Hoechst San. ve Tic. A.Ş.
— Handelsfinanz Bank / DM 2.200.000 / Cihan Adi Kom. Ort. M. Gülek ve Ort.
— Swiss Bank Corporation / FS 2.800.000 / Organik Kimya San. A.Ş.
— Chemical Bank / DM 1.900.000 / Organik Kimya San. A.Ş.
— Libyan Arab Foreign Bank / DM 4.500.000 /Bozkurt Mensucat San. A.Ş.
— Societe Generale de Banque / FS 7.740.000 / Çukurova İthalât ve İhracat A.Ş.
— Barclays Bank İnt. Ltd. / DM 5.200.000 / Çukurova İthalât ve İhracat A.Ş.
— Bankers Trust Company / DM 2.500.000 / Çukurova İthalât ve İhracat A.Ş.
— Compagnie Financiere de la Deutsche Bank A.G. / DM 4.000.000 / Çukurova İthalât ve İhracat A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Co. / FS 5.200.000 / Çukurova İthalât ve İhracat A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. / DM 5.000.000 / Çukurova İthalât ve İhracat A.Ş.

— Compagnie Financiere de la Deutsche Bank / DM 4.000.000 / Çukurova İthalât ve İhracat A.Ş.
— Bank Europeenne de Credit / DM 4.000.000 / Hasköy Yün İplik Fab. A.Ş.
— Banca Commerciale İtaliana / DM 1.000.000 / Hasköy Yün İplik Fab. A.Ş.
— Compagnie Financiere de la Deutsche Bank / DM 2.000.000 / Birleşik Alman İlâç Fab. Ltd. Ş.
— Deutsche Bank A.G. / DM 850.000 / Birleşik Alman İlâç Fab. Ltd. Ş.
— Morgan Guaranty Trust Co. / FS 5.000.000 / Ciba-Geigy İlâç San. A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. / DM 1.000.000 / Akın Tekstil A.Ş.
— Union de Banques Suisse / FS 920.000 / Akın Tekstil A.Ş.
— Deltec Banking Corp. / DM 3.000.000 / Aksa Akrilik Kimya San. A.Ş.
— Bayeriche Vereinsbank / DM 3.000.000 / Tamisaş Tarım Mak. İmal San. A.Ş.
— Dersdner Bank A.G. / DM 3.000.000 / Tamisaş Tarım Mak. İmal San. A.Ş.
— Commerzbank A.G. / DM 3.000.000 / Tamisaş Tarım Mak. İmal San. A.Ş.
— Arab Bank Overseas Ltd. / DM1.500.000 / Perfektüp San. ve Tic. A.Ş.
— Arab Bank Overseas Ltd. / DM 1.600.000 / Aker San. ve Tic. Ltd. Şti.
— The Bank of Tokyo Ltd. / DM 5.000.000 / Borusan Boru Sanayii A.Ş.
— Manumacturens Hannover Trust / FS 2.000.000 / Kartaltepe Mensucat A.Ş.
— Trade Development Bank / DM 5.200.000 / Orta Anadolu Tic. ve San. A.Ş.
— Multi Bank Corporation / DM 1.250.000 / Meysu Meyve Suyu ve Gıda San. A.Ş.
— Lloyds Bank International / FS 1.000.000 / Meybuz Meyve ve Buzlu Muhafaza Nakliyat A.Ş.
— Tiinkhaus und Burkhardt / FS 500.000 / Motorlu Vasıtalar
— Trinkhaus und Burkhardt / DM 1.000.000 / Motorlu Vasıtalar
— Berliner Handelsund / DM 1.000.000 / Antdemir
— Banque Libanaise Pour le Commerce S.A.L. / DM 1.180.000 /

Mina Yağ-İş Ltd. Şirketi

— Central Wechesel Credit Bank / DM 1.700.000 / Mina Yağ-İş Ltd. Şirketi.

— Arab Fund for Economic and Social Development / DM 2.100.000 / Alemdar Enternasyonal Koll. Ş. Erdoğan Alemdar ve Ort.

— Wozched Commercial Bank Ltd. / DM 500.000 / Derindereler Tic. Koll. Şti.

— American Fletcher National Bank / DM 1.000.000 / Mapel İmport. Koll. Ş. Engin Malatyalı ve Ort.

— Wozched Commercial Bank Ltd. / DM 500.000 /Derindereler Tic. Koll. Ş.

— Multi Commerciale Bank / DM 1.000.000 / Karadeniz Motorlu Araçlar A.Ş.

— Wozched Commercial Bank Ltd. / DM 1.000.000 / Göker Tic. Koll. Ş.

— Handels Bank N.V. / FS 1.000.000 / Göker Tic. Koll. Ş.

— First National City Bank / DM 2.350.000 / Ege Yatırım A.Ş.

— First National City Bank / DM 1.250.000 / Ege Yatırım A.Ş.

— Crocker Citizens National Bank / FS 481.518 / Ege Yatırım A.Ş.

— Morgan Guaranty Trust Co. / DM 2.000.000 / İzmir Metalurji Fab. Metaş

— Morgan Guaranty Trust Co. / DM 1.500.000 / İzmir Metalurji Fab. Metaş

— Morgan Guaranty Trust Co. / DM 1.500.000 / İzmir Metalurji Fab. Metaş

— Crocker Citizen National Bank / FS 6.850.000 / İzmir Metalurji Fab. Metaş

— First National Bank / DM 2.000.000 / İzmir Metalurji Fab. Metaş

— Commerzbank / DM 1.550.000 / İzmir Metalurji Fab. Metaş

— Societe Generale de Banque / FS 3.000.000 / Altınyağ Kom. A.Ş.

— Privatbanken A.G. / $ 1.000.000 / Pınar Süt Mamulleri A.Ş.

— Marine Midland Bank / DM 1.600.000 / Sezik Tekstil

— Deutsche Bank A.G. / DM 1.000.000 / İES İzmir Elektronik San. A.Ş.

— Dow Banking Corporation / DM 1.000.000 / İES İzmir Elek-

tronik San. A.Ş.
— Arab Bank Ltd. / DM 2.000.000 / Yumlu San. ve Tic. A.Ş.
— United Overseas Bank / DM 1.000.000 / İzmir Yün Mensucat A.Ş.
— Arab Bank Limited / DM 1.000.000 / İzmir Yün Mensucat A.Ş.
— Suisse Bank Corporation / FS 2.800.000 / İzmir Yün Mensucat A.Ş.
— Handelsfinanz Bank / DM 1.200.000 / Şark San. Kum.
— İntereinion Banque / DM 1.000.000 / Yu-Pi Tavukçuluk A.Ş.
— American Exp. Co. / DM 500.000 / Yu-Pi Tavukçuluk A.Ş.
— Kjoebenhavns Handelsbank / FS 4.000.000 / DYO ve Sadosan A.Ş.
— Banco Commerciale Italianax / DM 2.000.000 / Meko Metal A.Ş.
— Crocker Citizens National Bank / FS 669.642 / Meko Metal A.Ş.
— Deutsche Gennssenchaftskesse / DM 3.000.000 / Nasa İnşaat ve Ticaret
— Deutsche Gennssenchaftskesse / DM 3.000.000 / Nasa İnşaat Ve Ticaret
— Union de Banques Suisse / FS 1.225.196 / Makarnacılık ve Ticaret MAKTAŞ
— Banque le Cremeinwirtschaft / DM 7.650.000 / Tütünteks Ticaret A.Ş.
— Swiss Bank Corp. / DM 2.000.000 / Tütünteks Ticaret A.Ş.
— Dan Danske Ladmands Bank / FS 5.000.000 / Türk Tuborg Bira ve Malt San. A.Ş.
— Berliner Handels Gesellschaft / DM 2.283.316 / Kule Mansucat Fab.
— Amsterdam Rotterdam Bank / DM 2.000.000 / Alem Tütün Tic.
— Chase Manhattan Bank / DM 2.500.000 / Bossa Tic. San. İşt. T.A.Ş.
— Chase Manhattan Bank / DM 2.500.000 / Bossa Tic. San. İşt. T.A.Ş.
— Amsterdam Rotterdam Bank NV / DM 2.000.000 / Bossa Tic. San. İşt. T.A.Ş.
— Amsterdam Rotterdam Bank NV / DM 2.000.000 / Bossa Tic. San. İşt. T.A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Company / DM 1.500.000 PİLSA

Plastik Sanayii A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Company / DM 2.000.000 / PİLSA Plastik Sanayii A.Ş.
— Manufactures Hanover Trust Co. / DM 2.000.000 / PİLSA Plastik Sanayi A.Ş.
— Manufactures Hanover Trust Co. /DM 1.000.000 / PİLSA Plastik Sanayi A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Company / DM 1.500.000 / PİLSA Plastik Sanayi A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Company / DM 1.000.000 / SASA Suni Sentetik Elyaf San. A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Company / DM 5.000.000 / SASA Suni Sentetik Elyaf San. A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Company / DM 1.000.000 / SASA Suni Sentetik Elyaf San. A.Ş.
— Manufactures Hanover Trust Co. / DM 1.000.000 / SASA Suni Sentetik Elyaf San. A.Ş.
— Manufactures Hanover Trust Co. / DM 1.500.000 / SASA Suni Sentetik Elyaf San. A.Ş.
— Bankers Trust Nassau Co. / DM 5.000.000 / SASA Suni Sentetik Elyaf San. A.Ş.
— Mellon Bank International / $ 800.000 / SASA Suni Sentetik Elyaf San. A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Company / DM 1.000.000 / TEMSA Terma Mekanik San. A.Ş.
— Societe de Banque Suisse / FS 1.535.715 / TEMSA Terma Mekanik San. A.Ş.
— Societe de Banque Suisse / FS 4.464.285 / TEKSA Tekstil Tic. ve San. A.Ş.
— Lloyds Bank Ltd. / DM 5.000.000 / MARSA Margarin San. A.Ş.
— Trade Development Bank Overseas / DM 1.600.000 / Güney San. ve Tic. A.Ş.
— Continental Trade Bank / FS 1.000.000 / Güney San .ve Tic. İşlt. A.Ş.
— Bank of California / $ 2.650.000 / Güney San. ve Tic. İşlt. A.Ş.
— Bank of California / DM 6.000.000 / Güney San. ve Tic. İşlt. A.Ş.
— Byblos Bank S.A.L. / FS 1.000.000 / Güney San. ve Tic. İşlt. A.Ş.

— Grindlays Bank Limited / DM 2.000.000 / SAPTEKS Sapmaz Tekstil San. A.Ş.
— Interunion Banque / DM 2.000.000 SAPTEKS Sapmaz Tekstil San. A.Ş.
— The Bank of Yokohoma / DM 1.500.000 / SAPTEKS Sap-Maz Tekstil San. A.Ş.
— New World Development Corp. / DM 1.000.000 / SAPTEKS Sapmaz Tekstil San. A.Ş.
— First National Bank / DM 2.500.000 / SAPTEKS Sapmaz Tekstil San. A.Ş.
— First International Banchares L. / DM 1.500.000 / SAPTEKS Sapmaz Tekstil San. A.Ş.
— Societe Bancaire Barclays / FS 1.000.000 SAPTEKS Sapmaz Tekstil San. A.Ş.
— American Express Banking Co. / FS 5.300.000 CEYTAŞ Ceyhan Tekstil San. A.Ş.
— Credit Suisse / FS 2.700.000 / CEYTAŞ Ceyhan Tekstil San. A.Ş.
— Industrial National Bank Rhode Island Providence / FS 6.500.000 / Mehmet Nuri Sabuncu Sentetik Elyaf Tic. San. A.Ş.
— The Trade Development Bank Overseas Inc. / DM 3.000.000 / Karataş Yağ San. ve Tic. A.Ş.
— Interunion Banque / DM 1.5000.000 / Karataş Yağ San. ve Tic. A.Ş.
— Handelsbank N.V. / FS 1.000.000 / Karataş Yağ San. ve Tic. A.Ş.
– Banque De Paris et des Pays Bas / FS 5.000.000 / Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş.
— First National Bank. Inc. / DM 3.176.000 / Vedat Kabaş
— Banque Europeenne de Credit a Moyen Terme S.A. / DM 2.400.000 / Vedat Kabaş
— Industrial National Bank of Rhode / DM 1.500.000 / Vedat Kabaş
— Canadian American Bank / DM 2.353.000 / Özgür Atermit San. ve Tic. A.Ş.
— Fidelity Bank / DM 3.000.000 / Mensa Mensucat Sanayi ve Tic. A.Ş.
— Byblos Bank SAL. /FS 1.250.000 / Özbucak Sanayi ve Ticaret A.Ş.
— Lafisa Latino Americano Financiara SA / DM 1.000.000 /

Özbucak Sanayi ve Ticaret A.Ş.
— Marine Midland Bank / DM 250.000 / Özbucak Sanayi ve Tic. A.Ş.

AKBANK ARACILIĞIYLA GELEN DÇM'LER

— Discount Bank Ltd. / DM 4.000.000 / ESTAŞ Ev Cihazları A.Ş.
— Discount Bank Ltd. / DM 500.000 / Kimyevi Maddeler ve Baharat Pazarı
— Banca Commerciale İtaliana / DM 500.000 / Altay Örme Mak. San. ve Tic. A.Ş.
— Continental Trade Bank / FS 500.000 / Morsu Porselen A.Ş.
— Bank Leumi De Israel / DM 750.000 / HASEMAK Motorlu Vasıtalar Tic. ve San. A.Ş.
— Creditanstalt Bankverein / $ 4.000.000 / Austro Türk Tütün A.Ş.
— Creditanstalt Bankverein / $ 3.340.000 / Austro Türk Tütün A.Ş.
— Bank of Credit and Com. / DM 2.094.666 / Bisiklet Sanayi ve Ltd. Ş.
— Union de Banques Suisses / FS 2.040.638 / SANDOZ Kimya San. A.Ş.
— Wells Fargo Bank / DM 2.560.000 / KORTÜR Tütün Ticaret A.Ş.
— Litex Bank S.A.L. / FS 1.250.000 / Özçilingir Koll. Ş.
— Banque Grindlay Ottomane / $ 1.000.000 / TRİTEKS Triko Tekstil A.Ş.
— Credit Lyonnais / DM 1.000.000 / SOYEL Koll. Ş.
— Amsterdam Rotterdam Bank / DM 2.500.000 / Philips San. A.Ş.
— Berliner Han. Gessel / DM 3.000.000 / Philips San. A.Ş.
— Berliner Han. Gessel / DM 3.000.000 / Philips San. A.Ş.
— Bankers Trust Company / DM 2.500.00 / BEKO Teknik San. A.Ş.
— Bankers Trust Company / DM 2.500.000 / OTOSAN Otomobil San. A.Ş.
- Morgan Guaranty Trust Co. / DM 2.500.000 / Arçelik A.Ş.
- Morgan Guaranty Trust Co. / DM 3.500.000 / Arçelik A.Ş.
- Investitions Und Han. Bank / DM 1.000.000 / Engin Malatyalı

— Handelsbank N.V. / FS 1.000.000 / Engin Malatyalı
— Grindlays Bank Ltd. / DM 1.000.000 / PENSOY Mensucat Ltd. Ş.
— Compagnie Financiere de la Deutsche Bank A. G. / DM 1.000.000 / Birleşik Alman İlâç Fab. Ltd. Ş.
— Credit Suisse / FS 3.000.000 / Mensucat Santral A.Ş.
— Grindlays Bank Ltd. / DM 1.000.000 / Gümüşsuyu Halı San. A.Ş.
— Grindlays Bank Ltd. / DM 2.000.000 / Yalova Elyaf ve İplik San. A.Ş.
— Banque Pour Le Commerce Interieur / FS 2.000.000 / YİTAŞ Yün-İş İplik Tic. A.Ş.
— Mellon Bank / DM 3.100.000 / Türk Otomotiv Endüstrisi A.Ş.
— Banque de Paris et Des Pays Bas / DM 2.500.000 / Kartaltepe Mensucat A.Ş.
— American Express Co. / DM 1.000.000 / DURAMEL Kimya ve Plastik A.Ş.
— Societe de Banque Suisse / FS 1.000.000 / CIBA-GEIGY İlâç San. A.Ş.
— Trade Development Bank / DM 1.000.000 / Ali Osman Sönmez
— The Deltec Banking Corp. / DM 3.000.000 / BİSAŞ Bursa İplik San. A.Ş.
— Lloyds Bank International / FS 2.530.000 / Polylen Sentetik İplik San. A.Ş.
— Trade Development Bank / DM 1.160.000 / Güney Sanayi ve Tic. A.Ş.
— Banque Commerciale Pour I'Europe de Nord S.A. / DM 1.200.000 / Güney Sanayi ve Tic. A.Ş.
— First National Bancaares Ltd. / DM 1.500.000 / Haslar Makina Tic. ve San. A.Ş.
— Banque De Paris et de Pays Bas / FS 5.000.000 / Türk Hoescht San. ve Tic. A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. / FS 2.000.000 / Türk Hoescht San. ve Tic. A.Ş.
— Union de Banques Suisses / FS 1.000.000 / BOYKİM Boya ve Kimyevi Mad. A.Ş.
— Union de Banques Suisses / FS 100.000 / SETAŞ Kimya San. A.Ş.
— Union de Banques Suisses / FS 1.700.000 / BOYKİM Boya ve Kimyevi Mad. A.Ş.

— Credit Lyonnais / DM 675.000 / Albert Benmuvhar
— Union de Banques Suisses / $ 55.000 / Arbot Koll. Şt.
— Deutsche Bank / DM 30.000 / Plastik-İş Ltd. Ş.
— Credit Suisse / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / Besin Mısır San. A.Ş.
— Fidelity Bank / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / Plastifay End. A.Ş.
— Fidelity Bank / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / Plastifay End. A.Ş.
— Commerzbank International / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / AKSİGORTA A.Ş.
— Bankers Trust Co. / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / Eczacıbaşı Seramik A.Ş.
— Bank Handley for the Middle East / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / TRANSTÜRK Ticaret
— Union de Banques Suisses / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / KİMSAN Ticaret
— Deutsche Bank / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / Bayer Tarım İlâçları A.Ş.
— Deutsche Bank / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / HATAŞ Hastane Tes. A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Co. / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / Besin Mısır San A.Ş.
— Barclays Bank International / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / KEMİTEKS Kimya A.Ş.
— Barclays Bank International / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / OYAK-Renault A.Ş.
— Societe Generale / (Kayıtlarda döviz miktarları bulunamamıştır) / OYAK-Renault A.Ş.
— Swiss Bank Corp. / FS 2.150.000 / Güney Sanayi ve Tc. İşlt. A.Ş.
— Deltec Banking Corp. Ltd. / DM 1.600.000 / Emin Özgür
— Manufacturers H. Trust Co. / DM 3.000.000 / Bossa Tic. ve San. İşlt. A.Ş.
— Amsterdam Rotterdam Bank / DM 2.000.000 / Bossa Tic. ve San. İşlt. A.Ş.
— Amsterdam Rotterdam Bank / DM 2.000.000 / Bossa Tic. ve San. İşlt. A.Ş.
— Manufacturers H. Trust Co. / DM 1.000.000 / Hacı Ömer Sabancı Holding
— Manufacturers H. Trust Co. / DM 1.500.000 / Hacı Ömer Sa-

bancı Holding
— Morgan Guaranty Trust Co. / DM 5.000.000 / Hacı Ömer Sabancı Holding
— American Express / DM 650.000 / Güney Sanayi ve Tic. İşlt. A.Ş.
— Banco Commerciale İtaliana / DM 1.000.000 / Güney Sanayi ve Tic. İşlt. A.Ş.
— Bank of California / DM 1.779.000 / Güney Sanayi ve Tic. İşlt. A.Ş.
— Grindlays Bank / DM 1.300.000 / Güney Sanayi ve Tic. İşlt. A.Ş.
— Rothschild Int. Bank / DM 2.500.000 / Güney Sanayi ve Tic. İşlt. A.Ş.
— First National Bank In Dallas / DM 2.390.000 / Kil Toprak San. ve Tic. İşlt. A.Ş.
— First National Bank In Dallas / DM 2.580.000 / Kil Toprak San. ve Tic. İşlt. A.Ş.
— American Bank and Trust Co. / DM 800.000 / Atıl Gıda Sanayii
— Banque I'Union Europeenne / DM 1.000.000 / Transtürk Tic. A.Ş.
— WellsFargo Bank / DM 365.000 / Transtürk Ticaret A.Ş.
— WellsFargo Bank / DM 857.143 / Transtürk Ticaret A.Ş.
— WellsFargo Bank / DM 428.333 / Transtürk Ticaret A.Ş.
— United Overseas / DM 1.285.000 / Transtürk Ticaret A.Ş.
— Chemical Bank x DM 1.700.000 / Wat Elektromekanik Cih. A.Ş.
— Handelsbank / FS 1.000.000 / İntes İnş. ve Tic. A.Ş.
— Bank For International Ltd. / FS 1.500.000 / İntes İnş. ve Tic. A.Ş.
— Litexbank / DM 500.000 Berbolin Boya.
— Grindlays Bayle / DM 1.000.000 / Mat. Mür. A.Ş.
— Philipp Broters Bank A. G. / DM 500.000 Ferro Çelik San. A.Ş.
— Credit Suisse / FS 500.000 / Has Otomotiv A.Ş.
— Banque Francaise et İtalienne pour l'Amerique di Sud / DM 1.000.000 / Has Otomotiv A.Ş.
— Banque l'Indochine / DM 1.501.500 / Tamsan Tomruk Mal. A.Ş.
— Banque l'Indochine / DM 998.500 / Evsan Ev Aletleri San. A.Ş.

— Wells Fargo Bank / DM 215.000 / Evsan Ev Aletleri San. A.Ş.
— United Overseas Bank / DM 645.000 / Evsan Ev Aletleri San.
— Commerzbank Int. S.A. / DM 3.000.000 / Ferroçelik San. A.Ş.
— Commerzbank Int. S.A. / DM3.000.000 / Sungurlar Isı San.
— Bayerische Hypotheker und Weschel Bank / DM 1.000.000 / Boyataş Boya Dağıtım Tic. A.Ş.
— Marine Midland Bank / DM 4.000.000 / AKBANK Bahçekapı Şb. kullandı
— Wells Fargo Bank / DM 650.000 / AKBANK Beyoğlu Şb. kul.
— Wells Fargo Bank / DM 1.419.416 / AKBANK Bahçekapı Şb. kullandı
— Bankhaus Burchardt Broeckelschen A.G. / DM 1.250.000 / AKBANK Bahçekapı ve Beyoğlu Şub. kullandı.
— Banque De l'Union Europeenne / DM 1.500.000 / AKBANK Kadıköy Şb. kullandı
— Kredietbank / DM 1.500.000 / Sarkuysan Elektrolitik Bak. A.Ş.
— Handelsbank N.V. / FS 817.000 / Hamit Hamdi Kazancı
— Bankhaus Burchardt Broeckleechen A.G. / DM 250.000 / Grafika Maya Rek. A.Ş.
— Interunion Banque / DM 500.000 / Adınel Komm. Şti.
— United Overseas Bank / DM 500.000 / Makina Takım End. A.Ş.
— Swiss Bank Corp. / FS 500.000 / Boyataş Boya Dağıtım Tic. A.Ş.
— Lloyds Bank International / FS 1.000.000 / Perma Sharp Çelik San. A.Ş.
— Cheskoslovenska Obchodni Bank / DM 5.000.000 / Tezsan Takım Tezg. San A.Ş.
— Union de Banque Suisse / FS 500.000 / Dandy Sakız Şek. San. A.Ş.
— Banque Grindlay Ottoman / DM 500.000 / Karbon Çelik San. A.Ş.
— Banque Grindlay Ottoman / DM 500.000 / Dandy Sakız Şek. San. A.Ş.
— Societe Bancaire Barclays / DM 1.044.666 / İbrahim Ethem Kimya evi
— İnterunion Banque / $ 891.650 / İbrahim Ethem Kimya Evi
— Morgan Guaranty Trust Co. / FS 5.027.499 / Mensucat Santral A.Ş.

— Fidelity Union Trust Co. / DM 1.979.991 / Presiz Metal
— Fidelity Union Trust Co. / 1.042.100 / Örfi Tic. ve San. Koll Şti.
— Fidelity Union Trust Co. / DM 625.258 / Mehmet Özdenci
— Credit Suisse / FS 520.559 / Asaf Alemli
— C. G. Trinkaus und Hurkhard / DM 622.733 / Nemen İthalât ve Tic. A.Ş.
— Banque Bour Commerce / FS 418.755 / Nevzat Özer
— Baerbank / FS 1.158.025 / Boyner San. ve Tic. A.Ş.
— Banque Pour le Commerce / FS 471.100 / Tekta Tekstil Sanayi A.Ş.
— Arab Bank Overseas / DM 1.153.189 / Aker Tic. ve Demir San.
— Arab Bank Overseas / DM 419.341 / Boyateks Umum Tic. ve San. Ltd. Şti.
— Deutsche Bank A.G. / DM 4.625.500 / Agro-Merc, Zirai Müca.
— Arab Bank Overseas / DM 523.020 / Purteks Örme San. Koll. Şti.
— Arab Bank Overseas / DM 732.229 / Tarım Tic. Koll. Şti.
— Swiss Bank Co. / FS 2.612.222 / Dinarsu
— American Express Co. / DM 2.088.107 / Aksu İplik Dokuma Boya ve Apre Fab. A.Ş.
— Commerzbank A.G. / DM 1.038.500 / Ülkü Kırtasiye ve Tic. San. A.Ş.
— Societe Generale de Banque / DM 2.519.834 / Ülkü Kır. ve Tic. San. A.Ş.
— Continental Trade Bank / FS 620.800 / Morsu Porselen Tic.
— Roywest Banking Co. / DM 1.034.505 / Kurtkaya Oto San. ve Tic. A.Ş.
— Sudameris / DM 1.551.796 / Aksu İplik Dokuma ve Boya Apre Fab. A.Ş.
— Union de Banque Suisse / FS 413.777 / Örfi Tic. Koll. Şti.
— Grindlays Bank Ltd. / DM 516.888 / Dako Kutuculuk Koll. Şti.
— Bayerische Vereins Bank / DM 1.033.402 / Boynerler San. Mensucat Fab. A.Ş.
— Societe Banque Suisse / FS 1.439.734 / Dinarsu İmalât ve Tic. A.Ş.
— Schröder Münchmayer Hengst und Co. Bank / DM 110.976 / Meydan Gazetecilik

— Wells Fargo Bank / DM 534.454 / Purteks Örme San. Koll. Şti.
— United Overseas Bank / DM 662.495 / Presiz Metal İmalât San. A.Ş.
— Schröder Münchmayer Hengst und Co. Bank / DM 111.264 / Meydan Gazetecilik.
— Societe de Banque Suisse / DM 407.583 / Meydan Gazetecilik
— Banque Europeenne de Credit / DM 1.017.208 / Aksu İplik Dokuma ve Boya Apre Fab. A.Ş.
— Banque Europeenne de Credit / DM 813.766 / Dinarsu İmalât ve Tic. A.Ş.
— Dow Banking Co. / DM 1.016.041 / Gomelastik San. ve Tic. A.Ş.
— Discount Bank Ltd. Overseas / $ 2.037.500 / Aksa Akrilik Kimya San. A.Ş.
— Arab Bank International / DM 1.318.633 / Presiz Metal San. ve Tic. A.Ş.
— Wells Fargo Bank Int. / DM 507.170 / Aksu İplik Dokuma ve Boya Apre Fab. A.Ş.
— Wells Fargo Bank Int. / DM 507.170 / Dinarsu
— Central National Bank / DM 2.330.155 / Presiz Metal İmalât ve San. A.Ş.
— Schröder, Münchmayer Hengst und Co. Bank / DM 176.410 / Milliyet Gazetecilik
— Dresdner Bank / DM 508.870 / Tifdruk
— Arab Bank / DM 2.022.458 / Edip Edirne İplik San. ve Tic. A.Ş.
— Arab Bank / DM 505.615 / Purteks Örme San. Koll. Şti.
— Dresdner Bank / DM 1.514.947 / Kartaltepe Mensucat Fab. A.Ş.
— Hypo Bank /DM 505.059 / AKBANK Karaköy Şb. kullandı.
— Hypo Bank / DM 505.059 / Dinarsu
— The Royal Bank of Canada / DM 1.508.911 / Bremar
— Irving Trust Co. / DM 2.518.437 / İbrahim Ethem Kimya Evi Ulangaylar Hold.
— Deutsche Bank A.G. / DM 1.335.518 / Kartaltepe Mensucat Fabrikaları A.Ş.
— Swiss Bank Co. / FS 500.736 /Dinkal.
— Gulfbank / DM 6.500.000 / Mensucat Santral T.A.Ş.
— Banque Grindlays Ottomane / DM 700.000 / Tekta Tekstil
— Bank für Kredit und Aussenhandel A.G. / DM 324.325 /

Milliyet Gazetecilik
— Credit Suisse / DM 5.000.000 / Hasköy
— Marine Midland Bank / DM 1.150.000 / Besin ve Mısır Sanayii A.Ş.
— Wells Fargo Bank / DM 954.716 / Erka Balata Otomotiv San.
— American Fletcher National Bank / DM 250.000 / Mustafa Ziyal
— Bank Für Germain West Chaf / DM 4.257.700 / Narin Mensucat
— Bankhaus Burckhard und Brockelechen / DM 246.500 / Balmal Ağaç Mamulleri
— Deutsche Bank Mainz A.G. / DM 1.159.286 / Tek İlâç San. ve Tic. A.Ş.
— Zivnostenska Banka / DM 3.660.000 / Çelik Montaj Tic. ve San. A.Ş.
— Dresdner Bank / DM 4.700.835 / Panorama Turistik Tesisleri
— Deutsche Bank / DM 125.000 / H. W. Feustel
— Union de Banque Suisse /DM 750.000 / Sandoz İlâç San. ve Tic. A.Ş.
— Bayerische Landes Bank / DM 1.000.000 / Gümüşsuyu Halı San. ve Tic. A.Ş.
— Fidelity Bank / DM 2.300.000 / Halıfleks San. ve Tic. A.Ş.
— Bank Oppenheim Fierson / DM 250.000 / Sezai Selah Makine ve Yedek Parça İmalat
— Moscow Narodny Bank / DM 500.000 / Sezai Selah Makine ve Yedek Parça İmalat
— Commerzbank Int. / DM 1.500.000 / Ahmet Veli Menger Holding A.Ş.
— Litex Bank / DM 600.000 / Kartal Çelik Eşya Fab. A.Ş.
— Bank of America / $ 1.500.000 / Philips San. A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. / DM 1.000.000 / Dizel Magnet San. ve Tic. A.Ş.
— Security Pasific National Bank / DM 4.000.000 / Mengerler Tic. T.A.Ş.
— Security Pasific National Bank / DM 4.000.000 / Ahmet Veli Menger Holding A.Ş.
— Bank für Genein Wirtschaft / DM 5.000.000 / AKBANK Bahçekapı Şb. kullandı
— Commerzbank Int. S.A. / DM 3.000.000 / AKBANK Karaköy şb. kullandı

— Wobaco Trust Co. / DM 300.000 / İstanbul Mak. Döküm San. A.Ş.
— Litex Bank / DM 200.000 / İstanbul Mak. Döküm San. A.Ş.
— Maine Midland Bank / DM 2.850.000 / Likitgaz Dağıtım ve Endüstri Tic. A.Ş.
— Wells Fargo Bank / DM 650.000 / Likitgaz Dağıtım ve Endüstri Tic. A.Ş.
— United Overseas Bank / DM 1.000.000 / Likitgaz Dağıtım ve Endüstri Tic. A.Ş.
— Litex Bank / DM 600.000 / Siyaş Sübap İmalat ve Yedekleri A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. / DM 2.520.000 / Robert Basch Türk Motorlu Araçları Yan San. A.Ş.
— Swiss Bank Cor. / FS 1.042.625 / Filament Sentetik İplik ve Elyaf San.
— Banca Commerciale İtaliana / DM 1.042.317 / Filament Sentetik İplik ve Elyaf San.
— Discount Bank Overseas Ltd. / DM 1.039.180 / Ali Osman Sönmez
— Banque Française and İtalienne poor l'Amerique de Sud / DM 517.095 / Mehmet Arda
— Multi Commercial Bank / DM 616.666/ Bemsa Boya ve Emprime San. A.Ş.
— Multi Commercial Bank / DM 411.111 / Bursa Plastik Ambalaj San. A.Ş.
— Swiss Bank Cor. / DM 709.408 / Ali Osman Sönmez
— Banque De Paris et Des Pays Bas / $ 502.625 / Mümin Gençoğlu
— Dresdner Bank A.G. / DM 770.733 / İpeker Tekstil Tic. ve San. A.Ş.
— Schmidt Bank A.G. / DM 550.000 / İpeker Tekstil Tic. ve San. A.Ş.
— Lloyds Bank Int. / FS 5.252.100 / Polylen Sentetik İplik San. A.Ş.
— Algemene Bank / FS 948.100 / İpeker Tekstil Tic. ve San. A.Ş.
— Banque De Paris et Des Bays-Bas / $ 400.000 / Aksoylar Koll. Şti
— Dresdner Bank A.G. / DM 336.950 / İpeker Tekstil Tic. ve San. A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust C. / FS 10.500.000 / Çukurova Zira-

at End. ve Tic. A.Ş.
— Bayerische Vereins Bank / DM 4.000.000 / Dr. Nejat Eczacıbaşı Seramik Fab. A.Ş.
— Banko Commerciale İtaliana Ltd. / DM 435.000 / Omsa Oluklu Mukavva ve Kutu San. A.Ş.
— Wells Fargo Bank Ltd. / DM 1.500.000 / Osma Oluklu Mukavva ve Kutu San. A.Ş.
— Multi Banking Cop. / DM 1.000.000 / Mizan Tic. ve San. Kom. Ş. Mustafa Derinkök ve Ort.
— Commerz Bank A.C. / FS 2.700.000 / Türk Hoechst İlaç San. A.Ş.
— Mor Com Naradny Bank Ltd. / DM 1.000.000 / Kasımpaşa Un Fab. Ltd. Şti.
— Bayerische Hypothekenbund Wechselbank / DM 110.000 / Müzdat Yemişçi
— Amsterdam Rotterdam Bank N.V. / DM 2.500.000 / Nedim Rodop Eta Koll. Şti.
— Deutsche Bank A.G. / DM 7.000.000 / Turyağ A.Ş.
— Commerzbank International / DM 2.000.000 / Maktaş Makarnacılık ve Tic. A.Ş.
— Banco Commerciale İtaliana Ltd. / DM 400.000 / Bayraklı Boya ve Vernik San. A.Ş.
— Credit Lyonnais / DM 1.200.000 / Sezik Tekstil San. A.Ş.
— Investitions und Handels Bank / DM 1.200.000 / Sezak San. ve Tic. Ltd. Ş.
— Europan American Banking C. / DM 500.000 / İmbat Meşrubat San. Ş.
— Deutsche Bank A.G. / DM 275.000 / Gazete ve Matbaacılık Ltd. Ş.
— Deltec Banking Crp. Ltd. / DM 250.000 / Hasan Yaşar Erpulat
— Swiss Bank Crp. / DM 2.000.000 / Tütüntex
— Arab Bank Overseas Ltd. / DM 500.000 / Muhtar Ataman
— Banque Francaise Commerce Exterieur / DM 700.000 / Bağ Yağları San. Tic. A.Ş.
— Moscow Narodny Bank Ltd. / DM 1.000.000 / Bağ Yağları San. ve Tic. A.Ş.
— Banque Francaise Commerce Exterieur / DM 600.000 / Bağ Yağları San. ve Tic. A.Ş.
— Europan American Banking Crp. / DM 2.600.000 / Carri Endüstri A.Ş.

— Union Bank of Switzerland / DM 3.000.000 / Ege Biracılık ve Malt San. A.Ş.
— Amsterdam Rotterdam Bank / DM 2.000.000 / Alem Tütün
— Bank of America (Jersey) / 5.000.000 / Turyağ A.Ş.
— Wells Fargo Bank İntern. / DM 500.000 / Demas Su Ürünleri Pazarlama San. A.Ş.
— Deutsche Genossenchaftkasse / DM 2.000.000 / Afar Ticaret Koll. Ş. Ahmet Ercan Baloğlu
— Chemical Bank / DM 1.200.000 / Demas Su Ürünleri Pazarlama San. A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. /DM 1.500.000 / Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.
— Banque Europeenne de Credit / DM 4.000.000 / Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.
— First National Bank in Dallas / DM 2.350.000 / Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.
— Banque de Commarce S.A. / DM 1.000.000 / Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.
— Banque Europeenne de Credit / DM 2.000.000 / Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş.
— Deltec Banking Corp. Ltd. / DM 1.175.000 / Ahmet Muhtar Açıkkol
— Deltec Banking Corp Ltd. / DM 2.350.000 / Asbil Koll. Şti
— Deltec Banking Corp Ltd. / DM 2.350.000 / Karakaya Pamuk San. ve Tic.
— Deltec Banking Corp Ltd. / DM 2.350.000 / Burhanettin Kanun
— Deltec Banking Cor Ltd. / DM 2.350.000 / Murat Koll. Ş.
— American Express İntern. Banking Corp. / DM 1.000.000 / Sözmen Zirai İşletmeler A.Ş.
— Dresdner Bank A.G. / DM 5.000.000 / Sözmen Zirai İşletmeler A.Ş.
— American Express İnt. Banking Corp. / DM 2.300.000 / Ortel Örme San. A.Ş., Minion Örme San. A.Ş.
— Grindlays Bank / DM 700.000 / Vatan Konserve San. ve Tic. A.Ş.
— Banque Barclays A.G. / FS 2.120.000 / Vatan Konserve San. ve Tic. A.Ş.
— Societe Bankers Barclays / FS 1.000.000 / Kaplanteks Örme San. ve Tic. A.Ş., Boyasan Tekstil Boya ve San. A.Ş.
— Handelsfinanz / $ 50.000 / Diskosan Plakçılık A.Ş.

— Handelsfinanz / $ 100.000 / Cihan Batarya San. A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust C. / DM 1.000.000 / T. Henkel Kimyevi Mad. Ltd. Ş.
— Compagnie Commerciale S.A. / $ 125.000 / Nazım Baran İthalat

OSMANLI BANKASI ARACILIĞIYLA GELEN DÇM'LER

— Morgan Guaranty Trust Co. / DM 2.300.000 / Koçtaş Tic. A.Ş.
— Morgan Guaranty Trust Co. / DM 3.500.000 / Türk Demir Döküm Fab. A.Ş.
— Union de Banque Suisse / $ 500.000 / Borusan Boru Sanayi A.Ş.
— Grindlays Bank Ottomane / DM 1.200.000 / Bayrakçılar Ticaret ve Yatırım A.Ş.
— Moscow Narodny Bank / DM 1.200.000 / Alemdar Enternasyonal Tic. ve Yağ San. A.Ş.
— Swiss Bank Corporation / FS 1.800.000 / Ciba Geigy İlâç San. A.Ş.
— Banque De l'Indochine / DM 2.000.000 / Transtürk Ticaret A.Ş.
— Manufactures Hannover Co. / DM 5.000.000 / Osmanlı Bankası Umum Müdürlük
— Banca Commerciale İtaliana / DM 4.000.000 / Abdullah Akıncı Halefleri Koll. Ş.
— Societe Generale de Banque / DM 2.430.000 / Osmanlı Bankası Umum Müdürlük
— Chemical Bank / DM 2.500.000 / Margarin Sanayi A.Ş.
— Bankers Trust Co. / DM 5.000.000 / Osmanlı Bankası - Şişli (Çukurova)
— Banque de l'Indochine / DM 1.500.000 / Evsan Ev Sanayi ve Aletleri Tic. A.Ş.
— Bank Almashrek / DM 1.250.000 / Bema Besin Maddeleri A.Ş.
— Trade Developmend Bank / DM 5.000.000 / Aker Ticaret ve Demir San. A.Ş.
— Banque de l'Union Europeenne / DM 1.600.000 / Transtürk Ticaret A.Ş.
— United Overseas Bank / $ 500.000 / Presiz Metal İmalat San. A.Ş.

— Banque de Paris et Des Bays-Bas / DM 1.900.000 / Ortadoğu Yatırım ve Finansman A.Ş.
— Moscow Narodny Bank / DM 1.250.000 / Presiz Metal İmalat San. A.Ş.
— Swiss Bank Corp. / FS 2.000.000 / Osmanlı Bankası Umum Müdürlük
— Swiss Bank Corp. / FS 2.000.000 / Trakya Yağ Sanayii A.Ş.
— Bank Of America / FLH 1.325.000 / Natrans
— Europeen American Bank / DM 1.000.000 / Unimeks Koll. Ş.
— Europeen American Bank / DM 500.000 / Dimtaş Dekoratif
— Societe de Banque Suisse / DM 1.500.000 / Teknik Boya
— Banque De Paris et Des Pays-Bas / DM 1.650.000 / Berrak Yağ Fab. Ltd. Ş.
— Banque Franco Roumaine / DM 1.650.000 / Trakya Yağ Sanayii A.Ş.
— United Overseas Bank / DM 2.500.000 / Nazım Baran
— Bayerische Hypoteken Weschel Bank / DM 1.300.000 / Pimaş
— Credit Lyonnais / DM 2.000.000 / Trakya Yağ Sanayi A.Ş. (Özdoyuran Grubu)
— First National Sity Bank / DM 2.925.000 / Tofaş A.Ş.
— American Eletcher Bank / FS 1.000.000 / Matek Makina Teknik Ltd. Ş.
— Moscow Narodny Bank / DM 1.400.000 / Milangaz A.Ş.
— Bank of Credit and Commerce International S.A. / DM 2.000.000 / Muammerler Adi Kom. Ş.
— Banque Populaire Suisse /DM 1.000.000 / Anadolu Lift Sanayi ve Tic. Ltd. Ş.
— Arbuthnot Latham and Co. Ltd. / DM 1.000.000 / Muhittin Ekiz
— The Bank of California / DM 1.500.000 / Muhittin Ekiz
— Swiss Bank Corporation / FS 1.500.000 / İzmir Yün Mensucat T.A.Ş.
— Bankers Trust Co. / DM 1.250.000 / Herko Yün Pamuk Kombine Mensucat A.Ş.
— Moscow Narodny Bank Ltd. / DM 1.500.000 / Benk İhracat ve Sanayi Ltd. Ş.
— Arbuthnot Latham and Co. / DM 1.000.000 / Ternal Sanayi ve Tic. Ltd. Ş.
— Union de Banque Suisse / DM 1.000.000 / Altınmekik Tic. ve San. A.Ş.
— First National Bank (Dallas) / FS 2.600.000 / Mensucat

Santral T.A.Ş.
— The Trade Development Bank Overseas İnc. / DM 3.750.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab. A.Ş.
— Berliner Handels Ges Frankfurter Bank / DM 2.000.000 / Hataş Hastane Tesisleri Tic. ve San. A.Ş.
— Credit Lyonnais / DM 1.000.000 / Narin Mensucat Fab. A.Ş.
— Societe De Banque Suisse / FS 1.200.000 / Aksu İplik Dokuma ve Boya İpilik Fab. A.Ş.
— Societe De Banque Suisse / FS 1.250.000 / Dikkal Sanayi ve Tic. A.Ş.
— International Westminster Bank Ltd. / DM 1.000.000 / Fürsan Fermantasyon Ürünleri San. ve Tic. A.Ş.
— International Westminster Bank Ltd. / DM 1.000.000 / Hilmi Gürkan ve Şsi. Koll. Ş.
— International Westminster Bank Ltd. / DM 3.000.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tesktil Fab. A.Ş.

İSTANBUL BANKASI ARACILIĞIYLA GELEN DÇM'LER

— Union De Banque Suisse / DM 1.500.000 / Roche Müstahzarat

TÜRKİYE GARANTİ BANKASI ARACILIĞIYLA GELEN DÇM'LER

— Litex Bank / DM 1.000.000 / İnto Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Uluslararası Tic. A.Ş.
— Byblas Bank / FS 2.500.000 / İnto Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Uluslararası Tic. A.Ş.
— Wells Fargo Bank N.V. / DM 1.000.000 / Hacı Ali Demirel
— United Overseas Bank / $ 500.000 / Hacı Ali Demirel
— Litex Bank / DM 1.000.000 / Hacı Ali Demirel
— American Express / DM 1.000.000 / Hacı Ali Demirel
— Continental Der Bank / DM 2.500.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab. A.Ş.
— Algemeine Bank / FS 2.663.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab. A.Ş.
— Banca d'America e d'Italia / DM 1.000.000 / Haslar Makina ve Tic. Ltd. Ş.
— Societe De Banque Suisse / FS 2.650.000 / General Elektrik End. A.Ş.

— Chemical Bank / DM 1.000.000 / Celepciler San. Muk. Otomotiv A.Ş.
— Industral Nt. Bank of Rhode Island / DM 1.000.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab. A.Ş.
— Bank of Credit / DM 1.000.000 / Milli Mensucat San. A.Ş.
— Banca Commerciale Italiana / DM 1.000.000 / Milli Mensucat San. A.Ş.
— Dow Banking Corp. / DM 2.000.000 / Milli Mensucat San. A.Ş.
— Moscow Narodny Bank / DM 1.000.000 / Milli Mensucat San. A.Ş.
— United Overseas Bank / DM 1.000.000 / Milli Mensucat San. A.Ş.
— Chemical Bank / DM 1.000.000 / Milli Mensucat San. A.Ş.
— Bank of California / DM 1.779.000 / Güney Sanayi ve Tic. A.Ş.
— Rotschild Intercontinental Bank / DM 2.500.000 / Güney Sanayii ve Tic. A.Ş.
— Union De Banque Suisse / DM 1.600.000 / Paksoy Tic. A.Ş. (Mahmut Paksoy)
— Wells Fargo Bank / DM 3.350.000 / Ektaş Ekiz Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Tic. Paz. A.Ş.
— Central N.T. Bank / DM 1.300.000 / Muhittin Ekiz
— Wells Fargo Bank / DM 580.000 / Muhittin Ekiz
— Banca D'America e d'Italia / DM 1.000.000 / Muhittin Ekiz
— Oescgoen Tabanten / DM 1.200.000 / Sadun Eşref - Güney Atığ
— American Express / DM 2.200.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab. A.Ş.
— Australia and Nev Zeland / DM 1.150.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab. A.Ş.
— Fidelity Bank / DM 3.000.000 / Sadun Eşref - Güney Atığ
— Societe de Banque Suisse / Fs 1.540.000 / Güney Sanayi A.Ş.
— Trade Development Bank / DM 3.750.000 / Mizan Ticaret Adi Kom. Ş. (Kemal Derinkök)
— Bayerische Vereinsbank / DM 1.000.000 / Antrak Tic. Ltd. Ş.
— Trade Development Bank / DM 1.000.000 / Antrak Tic. Ltd.Ş.
— Societe de Banque Suisse / DM 2.000.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab. A.Ş.
— Union De Banque Suisse / FS 2.000.000 / Zetip Zeytinburnu Kombine Tekstil Fab. A.Ş.

— Commerzbank Int. / $ 500.000 / Abdi Fuat Akes Adi Kom. Ş.
— Barclays Bank Int. / FS 2.594.350 / Etas Madencilik Ltd.
— Crocker National Bank / FS 1.250.000 / Sadun Eşref - Güney Atığ

TÜRK TİCARET BANKASI ARACILIĞIYLA GELEN DÇM'LER

— The First National Bank / DM 1.000.000 / Presiz Metal İmalat A.Ş.
— Societe Generale B. / DM 2.300.000 / Arçelik A.Ş.
— Morgan Trust / FS 3.750.000 / Sancak Tül A.Ş.

FS = İsviçre Frangı.

KÜÇÜK IMF SÖZLÜĞÜ

IMF (International Monetary Fund) ile ilgili olarak sık sık kullanılmakta olan kimi deyimlere burada kısaca yer verilmektedir:

Fon Ana Sözleşmesi (Articles of Agreement): Birleşmiş Milletlerin Bretton Woods New Hemshire'de yaptığı para ve finans konferansında 22 Temmuz 1944 tarihinde benimsenmiş, 27 Aralık 1945 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. 28 Temmuz 1969'dan geçerli olmak üzere ilk kez, 1 Nisan 1978'den geçerli olmak üzere de ikinci kez değişikliğe uğramıştır.

Kotalar ve Üyelik Katkıları (Ouotas and Subscriptions) : Fona üye ülkelerin fona katılma payları olup, SDR üzerinden hesaplanır. Kotanın yüzde 25'i fona SDR olarak, yüzde 75'i de o üye ülkenin parasıyla ödenir.

Kambiyo Düzenlemeleri (Exchange Arrangements): Kambiyo kurlarına ilişkin düzenlemeler olup başlangıçta parite sistemi biçiminde yürütülmüştür. Günümüzde, altına bağlı olmamak koşuluyla, üyelerin çeşitli kambiyo düzenlemelerinden birini benimsemeleri olanaklıdır. Bu düzenlemeler içinde herhangi bir ülkenin parası dalgalanmaya bırakılabilir SDR'a bağlanabilir. Herhangi bir dövize bağlanabilir. Ülkenin seçeceği herhangi bir döviz sepetine bağlanabilir. Ya da üye ülke paralarının ortaklaşa belli sınırlar içinde dalgalanması olabilir. Türk lirası şu anda dolara bağlıdır. 1978 yılında, Ecevit Hükümetince verilen niyet mektubu doğrultusunda Türk Lirası «bir para sepetine» bağlanmak istenmiş, ancak Maliye Bakanlığının kararname taslağı Bakanlar Kurulundan geri dönmüştür.

Parite Sistemi (Par Value Sistem) : Eski ana sözleşmeye göre ABD Dolarının belli miktarda saf altına (bir onz saf altın eşittir 35 ABD doları) diğer ülke paralarının da belli oran-

larda ABD dolarına bağlı olmasıdır. Yeni ana sözleşmeyle bu uygulama yasal olmaktan çıkmış bulunmaktadır.

Kambiyo Düzenlemelerinin Gözetim ve Denetimi (Surveilliance Over Exchange Arrangements) : Para Fonu üyelerinin izledikleri kambiyo kur politikalarının fon amaçlarına uygunluğunu sağlamak için fon tarafından yapılan gözetim işlemi. Üyelerin kasıtlı olarak kambiyo piyasalarına müdahaleleriyle kambiyo kurlarında haksız rekabet üstünlüğü sağlamalarını önlemeyi amaçlar. Zaman zaman dalgalı kur sistemi uygulamasında görülen «kirli dalgalanma» denilen durumlara yol açılmaması öngörülür. Fon Yürütme Kurulu kararıyla bu konuda izlenecek politikalar saptanmıştır.

Satın Alma (Purchase) : Ödemeler dengesi, rezerv durumu gibi nedenlerle fon üyelerinin fon genel kaynaklarından yaptıkları kullanımlar.

Geri Ödeme (Repurchase): Fon genel kaynaklarından ülke parası karşılığı kullanımların (satın almaların) SDR ya da fonun isteyeceği herhangi bir döviz türü ile fona geri ödenmesi.

Konvertibl Dövizler (Convertible Currency) : Eski ana sözleşmeye göre, serbestçe ABD dolarına ve dolayısıyla altına dönüştürülebilen ülke paraları.

Serbestçe Kullanılabilir Dövizler (Freely Usable Currency): Uluslararası işlemlerde büyük oranlarda kullanılan ve ya da kambiyo piyasalarında büyük hacimde işlem gören paralar. ABD doları, İsviçre Frangı gibi.

Altın Tranşı (Gold Tranche) : Üye ülkenin fona altın olarak ödediği ve kotasının yüzde 25'ini oluşturan, çekimi herhangi bir koşula bağlı olmayan genel kaynak olanağı. (Yeni ana sözleşmede rezerv tranşı).

Rezerv Tranşı (Rezerve Tranche) : Bir üye ülkenin fona SDR ya da serbestçe kullanılabilir döviz üzerinden ödediği kota bölümü olup, üye tarafından istenildiğinde koşulsuz olarak kullanılabilir.

Kredi Tranşı (Credit Tranche) : Üyelerin kotalarının yüzde 25'ini oluşturan rezerv tranşı (altın tranşı) üstünde kota-

nın yüzde 25'inin dilimler halinde fon kaynaklarının koşullu olarak kullanılması. (Yeni ana sözleşmeyle tüm kredi tranşları stand-by düzenlemeleri içine alınmıştır).

Stand-by Düzenlemeleri (Stand, by Arrangements) : Üyelerin fon genel kaynaklarını ödemeler dengelerinde temel değişiklik yapmak üzere ya da yapısal dengesizlikleri gidermek üzere koşullu olarak kullanımlarını sağlayan düzenlemeler. Bu düzenlemelerle fona üye ülkenin niyet mektubunda belirttiği ekonomik politikaları gütme ve bunları fonun saptadığı performans kriterlerine göre uygulama halinde, fonla üye ülke arasında saptanan miktarlarda döviz olanaklarıyle desteklenen programlar. «Emre hazır» düzenlemeler.

Niyet Mektubu (Letter of İntend) : Fonun genel kaynaklarından yararlanmak isteyen bir ülkenin maliye bakanı ya da merkez bankası başkanı ya da her ikisi tarafından imzalanarak ülkenin izleyeceği ekonomik politikanın ilkelerini belirten ve fon kaynaklarından yararlanılması için fona yazılan rica mektubu.

Performans Kriterleri (Performance Criteria) : Bir stand-by düzenlemesinde taraf ülkenin izleyeceği politikalara ilşkin genellikle nicel ilkeler. Örneğin, merkez bankası net iç varlıklarının ya da kamu kesimi kredilerinin belli oranları aşmayacağı gibi.

Fon Varlıklarının Değerinin Sürdürülmesi (Maintainance of Value): Fon varlıklarının SDR değeri türünden aynı kalmasını amaçlar. Örneğin, fondan Türk Lirası karşılığı yapılan bir çekimden sonra Türk Lirasının değer yitirmesi halinde, SDR olarak çekilen miktarın sabit tutularak yeni değerlenmeden doğan farkın Türk Lirası olarak fon hesaplarına ödenmesi.

Üyelerin Genel Yükümlülükleri (General Obligations of Members): Fon ana sözleşmesine üyelerin uyması gereken yükümlülükler. Bunlar arasında cari ödemelerde kısıtlamaya gidilmemesi, ayrıcalıklı ya da çoklu kur politikaları izlenmemesi sıralanabilir.

Geçici Düzenlemeler (Transicional Arrangements) : Genel yükümlülükleri uygulayamayacak durumda olan ülkelerin yararlandığı düzenlemeler. Örneğin, Türkiye fona üye olduğu tarihten bugüne dek bu düzenlemeden yararlanmaktadır. Yanı

Türkiye cari ödemelerde kısıtlamaya gidebilir ya da çoklu (katlı) kur sistemi uygulayabilir. Gerçekten de, uygulamıştır. Örneğin, işçi dövizlerine daha yüksek kur vererek katlı kur uygulamıştır.

Özel Çekme Hakları (Special Drawing Rights) : Kısaca SDR olarak bilinen

a) Fon tarafından oluşturulan ve fon hesaplarında kullanılan hesap birimi.

b) Fon tarafından yaratılan rezerv varlık. Fon uluslararası likiditenin günün gereksinimlerine yetmemesi halinde, SDR yaratarak uluslararası ödemelerin kolaylaştırılmasını amaçlar.

SDR Tahsisi (Allocation of SDR) : Fona yatırılan SDR varlığının SDR bölümüne katılan üyelerin uluslararası ödemelerde kullanılmak üzere yapılan tahsisler. Bu tahsisde üye ülkelerin kotaları dikkate alınır.

SDR'ın Fona Geri Dönmesi (Reconstitution of SDR) : Kendine tahsis edilen SDR'ları kullanan bir ülkenin belli formüller uyarınca kullandığı SDR'ları fona geri ödeyerek SDR varlıklarını belli düzeyde tutması.

Telafi Edici Finansman Kolaylığı (Compensatory Financing of Export Flutucations) : Üye ülke dışsatımda ortaya çıkan beklenmedik düşmeler karşısında fon genel kaynaklarının üyelerin kullanımına açılması. Örneğin, 1974 ve 1975 yıllarında Türkiye'nin elinde büyük miktarlarda dışarıya satamadığı pamuk ve diğer kimi geleneksel mal birikimleri oluşmuş, Türkiye de bu nedenle ilk kez bu kolaylıktan yararlanarak 37.5 milyon SDR çekmişti.

Depolama Finansman Kolaylığı (Buffer Stock Financing): Birincil malların stoklanmasını sağlamak ve böylelikle büyük ölçülerde fiyat düşmelerini önleyerek, ekonomisi bu mallara sıkıca bağlı ülkelerin gelir kaybına uğramalarını önlemek amacıyla bu durumdaki ülkelerin fon genel kaynaklarından yararlandırılması. Örneğin, dünya kalay üretiminde beklenmedik artışlar ya da talep düşmesi sonucunda üretici ülkelerin stoklamaya giderek, kendilerini korumaları için bu olanaklardan yararlanmaları.

Petrol Kolaylığı (Oil Facility) : 1973 petrol zammından sonra fonun bizzat borçlanarak zam sonucu ödemeler dengesi beklenmedik biçimde açık veren ülkelere sağladığı kolaylıklar, belli bir miktar kaynak. 1974 ve 1975 yıllarında iki kez kullandırılarak artık işlemeyen bu kolaylıktan Türkiye iki kez yararlanmış ve yaklaşık 400 milyon SDR çekmiştir.

Ek Finansman Kolaylığı (Supplementary Financing Facilty) : Fonun üyelerin SDR ile yaptıkları kota ödemeleri ve normal gelirleriyle oluşan normal kaynakları ötesinde borçlanmak yoluyla sağladıkları kaynaklar. Stand-by düzenlemelerinde öngörülen vadelerden daha uzun süreli olarak ve yine bu düzenlemeler çerçevesinde üye ülkelere sağlanan kolaylıklar. Örneğin, Türkiye 1980 Haziranı'nda fon tarafından onaylanan üç yıllık stand-by anlaşmasıyla fonun normal kaynaklarından 36.8. milyon SDR, ek finansman kolaylığından da 1211.4 milyon SDR kullanabilecektir.

IMF Kıskacında Türkiye, 1946'dan 1980 yılına dek Türkiye'nin Batı ile olan ekonomik ilişkilerine geniş bir bakış açısı getirirken, aynı zamanda IMF ilişkilerini irdeleyen ilk kitaptır.

Maliye Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı'nın resmi belgelerine dayanılarak hazırlanan bu kitapta, bugüne dek perde arkasında kalmış önemli olayların tümü gün ışığına çıkarılmaktadır. Salt devletin belgeleriyle yetinilmemiş; yine bugüne dek yayınlanmamış özel kesimin kimi toplantıları, bunlara ilişkin tutanaklar, özel kesimin sadece kendi içinde değil, IMF ile yaptığı toplantı tutanakları da yine bu kitapta sergilenmiştir.

Aradan beş yıl geçtikten sonra «IMF kıskacında Türkiye» yeniden aranır oldu. O zaman ne oldu da, beş yıllık bir aradan sonra kitap ikinci baskıya geçti?.. Sanırım, toplum yavaş yavaş 12 Eylül Şoku'nu atlatmaya başladı. Varolan kavramlar, kurumlar yeniden kendilerini bulmaya çalışıyor. Kendini bulma da önce tarihe dönmekle eş anlamlı hale geliyor. 12 Eylül üzerinde düşünürken, 24 Ocak Kararları üzerinde düşünmek istiyor. 24 Ocak Kararları'nı irdelerken bu kez biraz daha geriye gitmek zorunlu hale geliyor. O zaman da Türkiye ile IMF arasında 35 yıllık ilişkilerin öyküsü tazelenmek isteği ile karşı karşıya kalıyor.

Fiyatı 600 TL
KDV Dahil: 660 TL